

Tartalom

LXIX. évfolyam, 6. szám / 2015. június

LATZKOVITS MIKLÓS	A magyarok Istene	3
FEKETE VINCE	Kizökkent idő (Szárnyvonal; Üvegparázs; Anna Kare- nina; Ahol hiába)	30
LESI ZOLTÁN	Hídő; Halványkék	34
BENE ZOLTÁN	Azután, azelőtt	36
TORNAI JÓZSEF	Az addig-ameddig nótája; Én, az ember; Polip csápjai között	47
TÜSKÉS ANNA	„Kitűnő volt a humora, kitűnő az iróniája, és különféle- képpen ugratott minket” (Beszélgetés Tornai Józseffel Illyés Gyuláról)	50
JENEI GYULA	Halálugrás	60
KERBER BALÁZS	Pernye	62
SZABÓ IMOLA JULIANNA	vonal	63
ULJANA WOLF	A száj mozdulatai; fordítás (<i>Bak Rita</i> fordításai)	64
JOSÉ F. A. OLIVER	Amszterdam az eső hívásában egy epitáfium; Zürich- Innsbruck. felsorolás I áprilisi táj (<i>Bak Rita</i> fordításai)	66
STEVEN FOWLER	Válogatás <i>Az antiszemitizmus esetei</i> című kötetből (<i>Ócsai Éva</i> fordításai)	69
FERDINANDY GYÖRGY	A nyugati magyar irodalom párizsi árnyékuszárjai	72
LENGYEL ANDRÁS	Csáth Géza kamaszkori antiszemitizmusáról	77
BÁTHORI CSABA	A hit férőhelyei (Kosztolányi Dezső: <i>Ének a semmiről</i>)	92
MÓZES HUBA	Az arany metszés, az ismétlés és a szövegköziség sze- repe költőtársakat idéző Reményik Sándor-versek szö- vegépítésében	101

mérleg

JAHODA SÁNDOR	Újbóli megmerítkezés (Lesi Zoltán: <i>Merül</i>) 110
REICHERT GÁBOR	Között (Szabó Imola Julianna: <i>Varratok</i>) 113
ÓCSAI ÉVA	Egy írói műhelyben (Spiró György: <i>Magtár</i>) 115
KOVÁCS FLÓRA	Az elmélet párbeszédei (Dánél Mónika <i>Áttetsző kerek- tek. Az olvasás intimitása</i> című kötetéről) 118
SZABÓ GÁBOR	Tündérország Hömpölyzugban, avagy vidám történe- tek Közép-Nirvániából (Márton László: <i>A mi kis köz- társaságunk</i>) 121
MOLNÁR ILLÉS	Külön bejáratok (Kerber Balázs: <i>Alszom rendszertele- nül</i> – Papp Dénes: <i>Vedlés</i>) 129

művészet

NÁTYI RÓBERT	Értékmentés (Lehel István [1917–1973] festészetéről) 132
--------------	--

Diákmelléklet

TARJÁN TAMÁS	„Futók, ugrók, mászók, csúszók” (Szép Ernő sportversei és a játékmotívum)
ILLUSZTRÁCIÓK	Válogatás <i>Lehel István</i> kiállításának anyagából (REÖK, Sze- ged) a címlapon, a 35., 46., 61., 71., 109., 112., 120. oldalon, a belső és a hátsó borítón. <i>Pálmán Zsuzsanna</i> alkotása a 63. oldalon.

LATZKOVITS MIKLÓS

A magyarok Istene

1.

2018. május 13-án láttuk először. Láttuk Keletről és Nyugatról, láttuk Északról és Délről, de érteni nem értettük, talán nem is akartuk érteni. Olyan volt, mint egy oszlop. Később végeláthatatlan és persze eredménytelen vitákat folytattunk a színéről, ezért most csak annyit mondhatok, hogy hatalmas, szürke oszlopnak látszott, tisztán kivehető kontúrokkal, vagyis néhány harangot legalább illett volna félrever-nünk. Az Országos Meteorológiai Szolgálat jelentése szerint hazánk egén már 1831-ben is megjelent egy hasonló fenomén, de ez a jelentés egyszerű fikciónak bizonyult, a valósághoz nem volt semmilyen köze. Május 14-én az oszlop északi vége szétszakadt, olyannak tűnt, mint egy gigászi i betű, a tetején egy gigászi ponttal (utóbbi pár nappal később egyszerűen szublimált), úgyhogy hamut kellett volna szórni a fejünkre heteken át, de mi ezt sem cselekedtük. Inkább lefotóztuk. Néhány óra alatt jó és kevésbé jó fotók tömege árasztotta el az internetet és általában az összes médiát, aminek talán volt némi haszna is. Egyrészt kiderült, hogy bárholnan fotózzuk, teljesen egyformának látszik, ami nonszensz. Hogy 14-e után hat napon át egy szikrányit sem változott, ami szintén nonszensz. A méretét illetően a legelkép-szeztöbb számítások láttak napvilágot, ahogy a magasságot illetően is, „ahol a jelen-ség megfigyelhető”, igen, így mondtuk, és még mindig nem gyanakodtunk.

Aztán 20-án megtörtént az, amire nem számított senki sem, és mi szünet nélkül az eget bámultuk valamennyien. Ezt láttuk:

I T

Két nap múlva pedig ezt:

I T T

Természetesen a többség még mindig a meteorológusokra mutogatott, ők meg lázasan keresték a magyarázatot, de a megoldás sehogyan sem akart megszületni. A nemzet meteorológia iránti érdeklődése ugyanakkor kézzelfoghatóan megnőtt. A felhőfajtákat mindenki kívülről fújta, és megtanultuk a vízfelhők, a jégfelhők meg a vegyes halmazállapotú felhők legfőbb jellemzőit is. Pontosan tudtuk, hogy a poláris mezoszférikus felhők a mezoszférában helyezkednek el, úgy 75 és 85 kilométer magasan, és tudtuk azt is, hogy ITT nem tekinthető poláris mezoszférikus felhőnek, ebben mindenki egyetértett. Tény, hogy a méretét, alakját, szerkezetét és textúráját ezerféleképpen próbáltuk meghatározni, ám a mérések eredményei rendre értel-

mezhetetlennek bizonyultak, mintha ITT nem is felhő lenne, hanem valami más, bár ezt akkor még nem gondolta komolyan senki sem.

Csak P. P szerint ITT üzenet, amit nem lehet félreérteni. Így hát P minden hajnalban kimegy a Dugonics térre, a szökőkúthoz. P minden hajnalban elkántálja a megoldást, szenvtelen arccal és olyan sebesen hadarva, hogy szinte egyetlen szavát sem lehet érteni: „Három jel, és az egyik a Dub-He, a másik a Merak, a harmadik a Feida, és lesz majd a négy, olyan, mint a madarak csőre, a neve Megrez, az egész neve pedig Nas, ami koporsót jelent.” P hosszú ideje nem fogyaszt alkoholt, és egy garázsban lakik, vagyis tökéletesen alkalmas arra, hogy a prófétánk legyen. A madarak csőre 30-án jelenik meg az égen:

ITT V

P körül kis csoport formálódik, részben az érdeklődők, részben a mindig gúnyolódó hitetlenek köre. Június elején P már a híradóban beszél, „a három siratóasszonyról, vagyis Aliotról, aki a legjobban sír, Mizarról és Akaidról, aki egy keddi napon érkezik”, de még a riporter is kineveti. A legjobban síró 10-én jön meg, Mizar két nap múlva, aztán kedden valóban megjön Akaid, furcsa módon délelőtt, amikor épp senki sem néz az égre:

ITT VAGY

És történik akkor ez a három: 1. Az Országos Meteorológiai Szolgálat igazgatója nyilatkozatban tudatja, hogy „az ITT VAGY alakú égi fenomén megmagyarázhatatlan és rettenetes”. 2. Az akadémia Nyelvtudományi Intézetének igazgatója nyilatkozatban tudatja, hogy „az ITT VAGY alakú égi fenomén tökéletesen értelmezhető és rettenetes”. 3. P nyilatkozatban tudatja, hogy „az ITT VAGY alakú égi fenomén két napig lesz még az égen látható, aztán az egészet a tenger nyeli el”.

Megjegyzendő, hogy a betűk nem vetnek árnyékot a földön, ami egyszerre felémelő és félelmetes, viszont a folyamatos harangzúgás kizárólag csak félelmetes. Összeáll a Bizottság. Hét akadémikus, a honvédelmi miniszter és egy repülési szakértő, az esztergomi érsek meg két protestáns esperes, továbbá Z, aki sohasem beszél, de minden bizottságban benne van, ha komolyra fordulnak a dolgok. A résztvevők díjazása körül kialakult méltatlan vitát maga a miniszterelnök simítja el, és a légvédelem három sikeres rárepülést is végrehajt 20 km-en.

P elképesztő metamorfózison megy keresztül. Újra iszik, eleinte csak sört, aztán pálinkát, döbbenetes mennyiségben, és már nem is a garázsban lakik. Tisztelői egy tarjáni társasház nyolcadik emeletén kis lakást bérelnek neki, jóllehet ITT VAGY nem zuhant a tengerbe két nap után, ami valójában nem is meglepő. Mert jó az Alföld, az igaz, és jó a Kisalföld is meg az Alpokalja meg a Dunántúli-dombság (a Balatonnal), és jó a Dunántúli-középhegység, meg az Északi-középhegység is jó, mindez vitathatatlan, és vitathatatlanul jó a Duna, és jó a Tisza, jó a Lajta, a Rábca, a Kapos, a Sárvíz, a Dráva, az Ipoly, a Bodrog, a Sajó, a Hernád, a Zagyva, a Túr, a Szamos meg a Kraszna, és persze jó a Körös meg a Maros is, de tengerünk az nincs, ezt be kell vallanunk, az égről oda nem tud potyogni semmi sem. Az üzlet azonban beindult. Az

Isten ujjja jeleket írt az égre, az emberek meg P-t akarták, aki a kérdés vitathatatlan szakértőjének számított, noha a kormányzat hosszú időn keresztül tagadta ezt. És minél többen akarták, annál nehezebben kapták meg. És minél nehezebben kapták meg, annál többen akarták, jóllehet P olcsónak nem számított semmiképp, de amit adott, az tényleg nem volt csekélység. Metszően pontosnak éreztük minden szavát, még az a somogyi vállalkozó is, akinek mindössze három napot jövendölt a „rettenetes vég” előtt, úgyhogy a férfi a harmadik nap után valóban halottnak tekintette önmagát, ahogy halottnak tekintette a családja és mindenki más.

A Nyelvtudományi Intézetben persze egészen más oldalról közelítették meg a kérdést. Ők is nyilatkoztak, ahogy kell, már három héttel a bizottság felállítása után, szakszerűen és a fáradságtól vörös szemmel, de a hangjuk megnyugtató volt, ezt felesleges lenne tagadnunk. Megállapították, hogy „ITT VAGY tautologikus állítás, mely minden lehetséges kontextusban igaznak tekinthető”, jóllehet „kontextus érzékeny kifejezésekkel van tele, ami cseppet sem könnyíti meg a dolgot”. Aztán egy húsz perces exkurzus következett, amit senki sem értett, de azért mindenki feszülten figyelt, annyira különös és magasztos volt ez az egész, bár azt mégiscsak jó lett volna tudni, „mi az a konkrét hely, amire ITT referál”. A beszámoló visszhangja el-lentmondásos volt. A kormánypárti média a szakmaiság Szkölláját emlegetve a magyar értelmiség alkalmatlanságát elemezte, a parlament elnöke pedig egyenesen azt állította, hogy „a nyelvészek elmebeteg seggfejek”. Másnap a mikrobiológiai intézet igazgatóját (tévedésből) szarral dobálták meg a feldühödött tüntetők, a Magyar Nemzet vezércikke viszont mély értelmű címével szólította meg a kormányzat híveit: „TE VAGY OTT!” És ekkor valamennyien a szívünkbe néztünk. Igen, a szívünkbe, ahol nagy-nagy ürességet és haragot találtunk, bujaságot, önzést és sóvárgást a pénz után, és úgy sírtunk, mint a gyerekek, akik pedig tudvalevőleg angyalok.

A harangok zúgtak, a papok prédikáltak, nem remegő hangon, ahogy kell. A vezérige ez volt: „Et signum magnum apparuit in caelo”, és mi tudtuk, hogy e szavak nem hazudnak. Elég volt az égre nézni. Gyakran néztünk az égre, úgyhogy a nagy üzletláncokban megjelentek a meditációs nyugágyak, a legkülönbébb kivitelben és árban, de a hátoldalon mindig ott díszelgett a „TE VAGY OTT” felirat, aztán a „TE VAGY OTT” logó, továbbá megjelentek a meditációs napszemüvegek, és napolajból is sokszorosa fogyott a szokásos mennyiségnek. A nemzet leburnult, ezt nem lehetett nem észrevenni. Márpedig aki leburnul, az boldog is, és mi boldogok voltunk valamennyien, hogy valóban OTT LEHETÜNK, hogy MI LEHETÜNK OTT, mert az ég kapuja mindenki előtt nyitva áll. A feltételekről a Dómban értesültünk. Megtudtuk, hogy csak a valóság létezik. Például a betűk az égen, és az, aki e betűket az égre írta. Megtudtuk, hogy a modern tudomány kudarca logikus és törvényszerű, hisz az emberi elme számára felfoghatatlan a felfoghatatlan, viszont a szív mindenre képes, láthatóvá lesznek benne a legtitkosabb titkok is, mint valami tükörben, és nekünk erősnek és állhatatosnak kell lennünk, mert különben a tükör csorba és vak marad.

Aztán kiderült, hogy mégsem mi vagyunk ott. Voltak, akik az éjszakai sötétség ellenére is látni vélték, tudniillik az Úr kezét, mások meg a tollat, amivel az égre írt:

ITT VAGYOK

És akkor a mi nagy, tükrös szívünk csordultig telt büszkeséggel. Mert nem azt írta, hogy „I am here”, és nem azt, hogy „jestem tu”, vagy hogy „mimi niko hapa”, nem is azt, hogy „я здесь”, „hemen nago”, „ενταυθα ειμι”, „hic sum”, vagy épp „נאני הנה”, hanem hogy „ITT VAGYOK”, ráadásul ezt sem akárhová írta, hanem az égre, a magyar égre, ami csak a miénk, a világ legszebb ege. Ezt a jobboldali radikálisok szóvivője közölte velünk, egy liberális képviselő pedig még aznap átült a kereszténydemokraták közé, ami magáért beszélt. J viszont az Istennel találkozott.

2.

J testes, nagydarab ember volt, a találkozás napján 55 éves, 5 hónapos és 5 napos. Világ életében repülni akart, és világ életében repült is. Előbb MiG-ekkel és Gripe-ekkel, leszerelése után meg (alig 60 méterre emelkedve a föld fölé) a szúnyogokat irtotta, és persze oktatott, ahogy az ő korában mindenki más. Eleinte szinte fájt. Mert lassú volt, és a magasság is hiányzott, de aztán rájött a dolog ízére. Elvégre a kötelékben való repülést mindig is utálta, és utálta a napiparancsokat, a feletteseit és a kollégáit, akik teljesen steril, pedáns emberek voltak (egyáltalán nem lehetett velük mit kezdeni), de legjobban az éjszakai riadókat utálta, végtelenül és kimondhatatlanul, hogy nem hagyják aludni. Így aztán az SF25 Falkét meg a DA 20 Katanát már két hónap után megszerette, repülte továbbá a kétmotoros Piper Aztecot, a kedvence pedig a Cessna 150-es volt, meg természetesen a 172-es modell. Azon a bizonyos napon a kétmotorossal szállt fel, egyedül és meglehetősen rossz állapotban. És nem az 55 éven, nem az 5 hónapon, hanem az 5 napon múltott. Mert bár a betűkről J-nek egyáltalán nem volt véleménye, a harangzúgásról viszont volt, igen határozott és minden egyes nappal egyre határozottabbá váló véleménye. A harangok ugyanis éjszaka is zúgtak, belül, a fejében, ugyanúgy, mint nappal, mégpedig azért, mert nappal nem csak a fejében zúgtak. Az első néhány hónapban még úgy-ahogy tudott aludni. Az utolsó öt napban már nem tudott.

Hétfőn még tartotta magát, és nyájasan beszélt mindenkivel. Kedd a fájdalom kelyhe volt, amit fenéig ürített, és az a háromnegyed liter pálinka sem segített, amit magába diktált. Szerda a sötétségről szólt (meg a harangokról), és ő evőkanállal esett volna neki a Dóm tornyainak, vagy akár pusztá körömmel is, és már nem beszélt nyájasan senkivel. A csütörtököt egyáltalán nem akarta elhinni. Hogy ilyen létezik, hogy ezt túl lehet élni, és amikor a SPAR előtt földhöz vágta a fél perce kifizetett unicumos üvegeket (mind a hármat), szóval akkor sírva fakadt, és a szívében nem volt semmilyen tükrös. Pénteken pedig felszállt a kétmotorossal. A szeméből folytak a könnyek, a fejében zúgtak a harangok. Minden egyes kondulás olyan volt, mintha kirúgnák alóla a széket. Nyakában a kötél, és kirúgják alóla a széket. 4000 méterig emelkedett, és tudta, hogy ő már nem száll le sohasem, mert a világnak

nincs egyetlen lakatlan szigete sem, ahol ne zúgnának a harangok, és ahol ne kellene meghalnia naponta százszor is. Aztán megpillantotta a segédfényeket. Az „I” betűn.

A harangok nélkül biztosan nem teszi. Mert az a helyzet, hogy az 55 éves, 5 hónapos és 5 napos J mindenféle különösebb komplikáció nélkül rakta le a gépet a helyre, amit az Úr keze rótt az égre, és közben egyáltalán nem csodálkozott, csak a székeket számolta és a könnyeit. Aztán leállította a motort. És várt. Néhány nappal később az újságírók kérdéseire válaszolva kijelentette, hogy egy órán át várakozott, két nap múlva már tíz percről beszélt, majd „hosszú órákat” emlegetett, mert ha az ember az Istennel találkozik, akkor megbecsülhetetlenné válik a múltó idő, ezen tehát ne csodálkozzon senki sem. Az „I” betű pedig gyönyörűséges és ámulatkeltő vala, amilyenél szebbet képzelni sem lehet. Kiszállt a gépből, kezével megérintette a talajt. És aztán meglátta az Istent.

Tehát: A visio Dei irodalmát jelen pillanatban nincs módunk felmondani. Nem ismertetjük sem Antiochiai Szent Ignác, sem Ireneus vonatkozó nézeteit, ahogy nem fogunk beszélni Alexandriai Kelemenről és Nagy Szent Gergelyről, kimarad Augustinus és Aquinói Tamás meg általában minden skolasztikus, ezért pusztán csak annyit állíthatunk, hogy J biztosan legyint, ha a mondott szenteket ismeri. Az igazság az, hogy az Isten nyolcvan éves aggastyánnak látszott, közép magas volt, ősz haja a válláig ért, ősz szakála meg a földig. Hát ilyen volt az Isten. És az Isten nem beszélt vala. És az Isten két kezébe vette J fejét. És az Isten lecsavarta a koponyaboltozatot, ahogy a vodkás üveg kupakját szokás. És J látta a koponyaboltozatot, mely az Úr kezében vala, látta rajta a fejbőrt és a haját is, az ő szegény, elgyötört haját, melyre biztosan ráfért volna egy mosás, igen, ez jutott eszébe akkor. Aztán az Úr egy fakanalat húzott elő a semmiből, viseltes, de ettől eltekintve átlagos fakanalat, majd határozott mozdulattal J agyába nyomta. És összekavarta a dolgokat. J pedig látta magát tíz évesen, ahogy sárkányeregetés közben kifecimítja a bokáját, aztán látta magát a karácsonyfa alatt játszani, azzal a drága villanyvasúttal, amit már régen elfelejtett, majd egy finn nő következett, akivel tök részegen szeretkezett valami tengerparton, talán Bulgáriában, egy családi ebéd és a repülés a MiG-ekkel meg a Cessnával is, látta az üres pálinkásüvegeket és a koldust, akinek egyszer a fél fizetését odaadta, egy szóval látott mindent, lepergett előtte az egész élete. Mire a haja visszakерült a helyére, az összes harang elhallgatott. És akkor az Úr megszólalt vala.

„A repülésről kérdezett”, mesélte J, ismét csak az újságírók kérdéseire válaszolva, és közben szerényen mosolygott. Tény, hogy elbeszélése e ponton különösen zavarosnak látszik (amin szintén ne csodálkozzon senki sem), annyi azonban bizonyos, hogy Istent a le- és felszállás praktikái érdekelték a leginkább, de figyelmesen hallgatott akkor is, amikor a vízszintes vezérsíkokról, a fékszárnyakról, meg persze a hajtóművekről folyt a szó, majd egy gigantikus pofont kevert le J-nek. A következő pillanatban J újra megpillantott az „I” betűt. Alulról, zuhanás közben. Háttal lefelé zuhant, karjait széttárva és boldogan. Hallgatta a csendet, a totális, teljességgel ha-

rangzúgásmentes csöndet, egy pillanatra talán bele is aludt ebbe a nagy boldogságba, és csak akkor ébredt fel, amikor földet ért. Pontosabban vizet, a Dugonics téri szökőkút vizét. Az emberek sikoltoztak, ő meg egyetlen zúzóadás, egyetlen karcolás nélkül mászott ki a vízből, és azon nyomban elaludt.

És történt akkor ez a három: 1. A repülőtér igazgatója őrjöngve követelte vissza a kétmotorost, és feljelentéssel fenyegetőzött. 2. Egy Szu-22-es lefotózta a gépet az „I” betűn, de az Úrról nem készült fotó. 3. J a nemzet hőse lett, kétnapi alvás és egy kiadós hajmosás után, az ő nevétől visszhangzott az összes média.

Egy héttel később a Dugonics téren (épp ott állva, ahol J kimászott a vízből), tehát egy héttel később a miniszterelnök ünnepi beszédben méltatta hősie helytállását, melyet minden rádió és televíziós csatorna adását megszakítva közvetített. Kijelentette, hogy mi magyarok valamennyien magyarok vagyunk, bármennyire fáj is ez a liberálisoknak meg a baloldali ellenzéknek, és hogy a bölcs leginkább mások hibájából tanul. Közölte, hogy az egyetemek meg az összes kutatóintézet állami támogatását azonnal megszünteti, és a gyógyulásra vágyó betegek is jobban tennék, ha ezentúl inkább a templomok csöndjét keresnék (úgyhogy a mikrobiológiai intézet igazgatóját – immár cseppet sem tévedésből – újra szarral dobálták meg a tüntetők). Emlékeztetett rá, hogy hazánk földje megszentelt föld, konzervatív hősök áldozata szentelte szentté, de végre szent lett felettünk az ég is, alig néhány hónappal az elsőpró választási győzelem után, a dolgot egyszerűen nem lehet nem érteni. Csodálatos szónoklat volt. Az elnök egyre jobban belejött, arca kihevült, szeme úgy fénylett, mint izzó zsarátnok, amit még a nappali világosság ellenére is jól láthatunk valamennyien. Indulatosan kárhoztatta a külföldi tőkét meg a bankokat, egyre indulatosabban a külföldi tőke meg a bankok feneketlen étvágát, megfékezhetetlen kapzsiságát, majd telehányta a kecses aranytálat, amit az Elnöki Hivatal egyik fiatal munkatársa tartott elé nagy szeretettel. Igen, az elnök hányt, ott, a kamerák előtt, nyilvánosan, hisz sírni mégsem sírhatott, bár az indulatok őt is elragadták, és akkor mi is könnyekig meghatódtunk.

A Magyar Nemzet másnapi számából aztán kiderült, hogy a kormány üzenetét háromfős küldöttség terjeszti az Úr elé, s hogy a küldöttség tagjai ejtőernyővel ereszkednek majd az „I” betűre, amikor ennek is eljön az ideje, de hogy ennek mikor jön el az ideje, azt valójában nem tudta senki sem. Csak P. Így hát P minden hajnalban kimegy a Dugonics térre, a szökőkúthoz. P minden hajnalban elkántálja a megoldást, szenvtelen arccal és olyan sebesen hadarva, hogy szinte egyetlen szavát sem lehet érteni, amiért is a kormányzat végül Z-t bízta meg a megoldással, aki viszont továbbra sem beszél.

3.

A küldetésre egy keddi napon kerül sor, a legnagyobb titoktartás közepette. A résztvevők (A, B és C) a TEK legkiválóbb emberei. A bevetés előtti napon misét hallgatnak, és megkapják a szent ostya erejét, majd tetőtől talpig szentelt vízben fürdenek.

Mindenki sír. Pontosabban: mindenki sírna, ha a küldetésre nem a lehető legnagyobb titoktartás közepette kerülne sor, így viszont mégsem sír senki, mivel épp a meditációs nyugágýakból bámuljuk az eget, a meditációs napszemývegekben és beolajozva, úgyhogy olyan feketék vagyunk, mint az ördögök. A, B és C 3500 méterről ugranak. B és C elvétí a célt (a rendkívül erős szél miatt), végül mindketten a Dugonics téri szökőkútban landolnak, ami első hallásra talán furcsa egy kicsit, de erről én végképp nem tehetek. Az ekkor készült amatőr felvételen jól látszik, amint egymás után kimásznak a vízből (pont ott, ahol J is kimászott), talpig fegyverben, a hátukon egy-egy gigantikus hátizsák, más moccanni sem tudna ekkora súly alatt. B káromkodik, elég alpári módon, C meg sodor magának egy cigít. Három perc múlva teherautóra rakják őket, fegyverestül, hátizsákostul és ernyőstül, úgy tűnnek el, mintha meg sem történt volna ez az egész, de a dolog politikai következményei még heteken keresztül borzolják a kedélyeket.

B és C viszont két órával később újra ugrik. A perem közelében érnek talajt, egymástól alig húszméternyire. A parancsnoki központnak küldött első (kódolt) rádióüzenet szerint „a táj gyönyörűséges és ámulatkeltő, amilyenél szebbet képzelni sem lehet, viszont A-nak sehol sincs nyoma”. Minden az előre megtervezett forgatókönyv szerint történik. Körülbelül egy kilométert tesznek meg erőltetett menetben, északi irányában haladva, vagyis az „I” betűn felfelé. Aztán tábort ütnek. A sátrak felállítása után mintát vesznek a talajból és az enyhén nedves fűből is, az üvegcséket gondosan felcímkézik és közben mindent filmre vesznek. Egyáltalán nem sikerül bemérni A vészadójának jelét, ami nyugtalanító. Éjszaka felváltva örködnek. Valójában egyikük sem tud aludni, úgyhogy C egymás után szívja a cigiket, és közben remeg az izgalomtól. A parancsnoki központtal folyamatos a rádió és videó kapcsolat, fél óránként jelentenek, egy alkalommal személyesen a miniszterelnöknek, aki maga is a laktanyában tartózkodik. Még hajnal előtt tábort bontanak. A sátrakat a felszerelés egy részével hátrahagyják, majd újra északnak veszik az irányt, újra erőltetett menetben, szinte futva. Az előzetes tervek szerint még alkonyat előtt elérik a kétmotorost, de ebben valójában egyikük sem hisz komolyan. A táj hatalmas, szinte végtelennek tűnik, mintha nem is egy betűn, hanem egy végeláthatatlan szavannán kellene haladniuk a mentési pont felé, és egyre nyilvánvalóbb, hogy őket innen valahogy majd ki kell menteni. Nagyon hideg van, a 3000 méteres magasság miatt. Hét kilométerenként öt perc pihenő. C dohányzik, B pedig könnyít magán, és közben sír szégyenében, de hát egyszerűen már nem bírta tovább. Az ivóvízkészletük vészesen fogy, ami szintén aggasztó. A központtól kapott utasítás értelmében hatalmas gödröt ásna, talajvíz után kutatva és persze teljesen eredménytelenül, majd a magukkal cipelt konzervek felét a gödörbe rejtik. A miniszterelnök szerint minden a lehető legnagyobb rendben van, „csak így tovább fiúk”.

És a fiúk további két napon keresztül nyomulnak az „I” betűn, mire (immár teljesen kimerülve) elérik az erdőt. Mintát vesznek a fák kérgéből meg az enyhén nedves talajból is (az üvegcséket gondosan felcímkézik), majd újra gödröt ásna, újra

eredménytelenül. Az ekkor küldött rádióüzenetben C a csapat kimentését kéri, B-re pedig rájön a hasmenés, talán a konzervek miatt, bár kalkulálhatunk a pszichés megterheléssel is. Néhány óra múlva tiszta vizű patakra lelnek, egy kis tisztás közelében, ahol 24 órát pihennek. Éjszaka tüzet raknak, és csaknem felgyújtják az erdőt (ne feledjük a folyton süvítő szelet), de a tűz jó, mert meleg. C egyre gyakrabban gyújt rá, B meg a hálósákjában alszik, és közben szökőkutakról álmodik. A-t továbbra sem lehet elérni. Reggel megpróbálnak halat fogni a pataokban, de a pataokban nincsenek halak, az erdőben nincsenek állatok, még rovarok sincsenek, csak a mindent beborító, zöld vegetáció, amit szívből gyűlölnék mind a ketten. Az üres konzerves dobozokat már el sem ássák, egyszerűen otthagyják őket. A talaj enyhén emelkedik. Aztán már nem enyhén emelkedik. B és C nem kaptak hegymászó kiképzést, úgyhogy a központból irányítják őket, illetve improvizálnak. A magasabb csúcsokat megpróbálják megkerülni, ami nem mindig lehetséges. Térdig gázolnak a hóban, és közben B bal lába, bal karja és a bal arca feldagad, alig tud beszélni, de nem adja fel, mert őt nem akármilyen fából faragták. Egyre gyakrabban állnak meg, hosszú órákra, az akklimatizáció miatt. B félrebeszél. Jobbára egy vörös hajú „kis-lányról” szónokol, aki ugyanabban a tarjáni panelban lakik, ahol ő, és akit „mindenképpen meg fog várni, merthogy kiskorú”. Az ereszkedés alatt C magához köti B-t, és néha befúrják magukat a hóba melegedni. Az ereszkedés három napig tart, három gyötrelmes napig.

Amikor elfogy a hó, ősz hajú pásztorral találkoznak, egy nyolcvan év körüli agastyánnal, ősz szakála a földig ér. B és C meglehetősen bizalmatlanok. Ott ülnek a tűz körül, vedelik a forró vizet, és hallgatják az erősen őző nyelvjárásban elbeszélte mesét, az öregember meséjét a sárkányról. Rendkívül abszurd az egész. Merthogy a sárkánynak hét feje volt (amely szám különben a szentségek számával egyezik), de ő nem érte be ennyivel. A sárkány minden héten elindult, hogy új fejet keressen magának, ment hegyeken és völgyeken keresztül, tüzes lehelete felégette a termést, mérget okádott az összes folyóba, fölfalta a nyájakat, és elpusztított mindent, ami az útjába került. „Ilyen volt ez a sárkány”, mondta az öreg, és egy marék rőzsét dobott a tűzre. B és C pedig látták a sárkányt, valóságosan és igazán, ahogy keresi magának az újabb és újabb fejeket, bejárva a legrejtettebb szurdokokat, bekukkantva minden kő alá, vadul és mohón, ahogy az egy sárkányhoz illik is. C ugyan szívesen megkérdezte volna, hogy mit csinál a sárkány az új fejekkel, miféle nyakakra szereli fel őket, de a szája nem engedelmeskedett. A sárkány pedig tényleg újabb és újabb fejeket szerzett magának, minden héten egyet, úgyhogy az első hét végére már nyolc feje volt, a második végére kilenc, aztán tíz, tizenegy, tizenkettő és így tovább. Végül végtelen sokaságú feje lett.

Mire B és C magához tér, addigra az öregembernek már hűlt helye. A központból kapott instrukciónak megfelelően két teljes napot pihennek, mert immár nyilvánvaló, hogy nincsen visszaút. Az elásott konzervekről ábrándoznak meg az Úrról, aki egyszerre jóságos és rettenetes, de inkább jóságos, mert ennek így kell lennie. B szín-

te teljesen rendbe jön, nyilván az Enterol meg a rengeteg antibiotikum miatt. Az első harci cselekményre még a hegyek közt kerül sor. A környező sziklák közül éri őket a támadás, ők meg viszonozzák a tüzet, aztán hatalmas kitérővel ereszkednek tovább. És ettől kezdve minden megváltozik.

A TEK parancsnoka B és C haladéktalan kimentését követeli, határozottan elmentmondva a belügyminiszternek, aki szerint „csak így tovább fiúk”. A liberális sajtó a küldetés egyértelmű kudarcsról cikkezik, az esztergomi érsek viszont nyilatkozatban tudatja, hogy „ez blaszfémia”, de hogy mindezt hogyan is kell érteni, az örökre titok marad. A jobboldali radikálisok pártján belül a zavar jelei mutatkoznak, minek következtében a párt két ellentétes táborra szakad, és úgy gyűlölik egymást, hogy azt leírni nincsenek szavak. A radikális radikálisok az azonnali katonai beavatkozás mellett érvelnek, mert az „I” betűn különben magyar vér fog omlani, önkénteseket toboroznak, és naponta kétszer vonulnak végig a rakparton is. A mérsékelt radikálisok határozatban ítélik el a radikális radikálisokat, vezetőiket egyhangú szavazással zárják ki a pártból, majd ők is önkénteseket toboroznak, a rakparton pedig megszűnik a közúti forgalom. A kormány szóvivő a TEK parancsnokára hárítja a felelősséget, „aki képes volt fegyveres martalócokat küldeni az Úr színe elé”, a feldühödött tüntetők pedig ismét szarral dobálják meg a mikrobiológiai intézet igazgatóját, aki már egészen jól viseli a dolgot.

Néha fegyverropogásra riadunk éjszaka, és a szívünk összeszorul. Szinte magunk előtt látjuk B-t, ahogy keresztülvágja magát a szögesdrót-akadályon, C mellett kúszik, és viszonozza a tüzet. Napok óta szakad az eső. Amikor a nehéztüzérség is rákezd, beremegnek az ablakok, a gépkocsikban az összes riasztó felszív, a harangok pedig folyamatosan zúgnak, immár éjszaka is, J az egyetlen, aki aludni tud. Rajta kívül mindenki, szó szerint mindenki egy vetetlen ágy mellett térdepel, és az Úr nevét imádja, továbbá imádja magát az Urat, tiszta szívből és boldogan, ahogy kell, de a boldogságunkba némi aggodalom is vegyül. Az újra és újra fellobbanó torkolattűzek miatt olyan az ég, mintha valaki hegesztene, ott fenn, a magasban, talán ezért is mosódnak annyira össze nappalok és éjszakák, amiért is e napok eseményeit elbeszélni valójában nem lehet.

B és C azonban teszi a dolgát, kételyek és szorongás nélkül, elvégre erre képezték ki őket, méghozzá kiválóan, ráadásul az adrenalin is dolgozik keményen, ami jó. A központnak küldött rádióüzenetekben nem esik szó többé a kimentésről, kizárólag a feladatra koncentrálnak, eltökéltségük bámulatba ejtő és csodálatos. Három napon át folynak a harcok, mire elérik a kétmotorost. A gép mellett A várja őket. Szó nélkül lő rájuk, B szó nélkül csuklik össze, C pedig azt teszi, amit más is tenne ilyenkor. A meghal, az eszméletlen B-ből patakszik a vér. És ekkor egy hófehér bagoly száll le a kétmotorosra, a jobb szárnyra. Ismétlem: egy bagoly, világos nappal és szakadó esőben. C azonnal megérti a dolgot. Arccal a földre borul, és szavalni kezd, a kormány üzenetét kántálja boldogan, hogy „Szent, Szent, Szent, Isten, Isten, Isten”, de csak eddig jut, mert a madár elrepül. Aztán ő is megpillantja az „I” betűt. Nem lát-

ja, de tudja, hogy a balján ott zuhan B, akiből patakzik a vér, jobbján a halott A, akinek története nem ismerhető, legszívesebben rágyújtana, de ez nem lehetséges a sűrítő szél miatt. A szökőkútból előbb B-t vonszolja partra, aki ott hal meg a kövezeten, aztán A-t, aki már amúgy is halott. Három perc múlva teherautóra rakják őket, fegyverestül, hátizsákostul és ernyők nélkül, úgy tűnnek el, mintha meg sem történt volna ez az egész.

4.

És történik akkor ez a három: 1. Amilyen az adjonisten, olyan a fogadjisten. 2. Nagyön sírunk. 3. A kormány külföldi szakértők segítségét kéri, elvégre valamit mégiscsak tenni kell, hogy tisztán érthessük az Úr szavát, mert az Úr szavát tisztán kell értenünk.

Az első küldöttség néhány nappal később valóban megérkezik, az Egyesült Államokból. Halászlé a Sótartóban, első este, másnap meg közlik velünk, hogy az égen nincsenek betűk. Ugyanezt mondják a németek és a dánok is, a csehek pedig majd megszakadnak a röhögéstől, úgyhogy őket azonnal hazaküldjük. A végtelenül tahó franciák egyáltalán nem értik a kérdést, amit viszont mi nem akarunk érteni, fotókat mutogatunk nekik a kétmotorosról meg J-ről is, kivisszük őket a Dugonics térre, ahol a szökőkút csobog, de hiába, mert semmit sem értenek, ez egyszerűen nem megy nekik. Az ausztráloknak vissza kell fizetnünk a repülőjegyek árát, a kínaiakkal azóta is tárgyalunk, a japánok meg el sem jönnek, őket hiába várjuk. De nem adjuk fel. A törökök látni vélik az „OK”-ot, de ezért meglehetősen borsos árat követelnek, az osztjások „ITTOK”-ot látnak, a rokonság okán és teljesen ingyen, hunokat meg mégsem hívhatunk, őket már régen elnyelte a föld, az áldott anyaföld, amelyik a földön található.

És ekkor végre P is felemeli a szavát. Orációját az összes rádió és televíziós csatorna adását megszakítva közvetíti (immár egyetlen riporter sem nevet), ő meg szélesebben hadarva közli velünk a megoldást, hogy tudniillik fedetlen fővel nem járulhatunk az Úr elé, meg hogy T-t kell küldenünk, mert ennek így kell lennie.

T-ről pedig lassan mindent megtudunk. Nehéz gyermekkoráról egy somogyi faluban, ahol apa nélkül nőtt fel magányosan. Gimnáziumba Nagyatádra járt, és egy újságcikkből az is kiderül, hogy már ekkoriban sem voltak barátai, amit viszonylag nehezen viselt. A gimnáziumot befejezte, de érettségizni nem érettségizett, ő ezt is másképp csinálta. Előbb borkimérést nyitott egy tenyérnyi garázsban, hitelből és leginkább azért, mert a pincéjükben volt néhány rozoga hordó, úgyhogy a vállalkozás fél év alatt tönkrement. Néhány hónappal később már Hamburgban láthatjuk őt, ahol segéd munkásként dolgozik. Állandóan. Néma csöndben és a néma csöndben. Néma csöndben azért, mert németül képtelen volt megtanulni, egyetlen szót sem soha, amiért is soha nem beszélt, a néma csöndben pedig azért, mert tényleg nem tudott megtanulni németül. A németeket nem hallotta, aztán szép lassan elhallgatott minden. Még a tér is az ellenségévé változott. Mintha valami folyadékkal töltöt-

ték volna fel, amiben ugyanolyan nehéz gázolni, mint a vízben. Képzeljük el a reggeleket, a felkelést hajnali ötkor, amikor a szobakonyhás lakás (melyben jobbra kettőn éltek) vízzel van tele. T egy vízzel telt tartályban öltözködik, és egy vízzel telt tartályban mos fogat. Aztán keresztülküzdi magát a lépcsőházon, ami vízzel van tele. Az utcák csatornák, és ő keresztülvág a városon, mindig gyalog, mert buszra nem költ soha, ahogy élelmiszerre sem költ, hisz a vízben amúgy sem lehetne enni. Képzeljük el, amint szöget üt a zsaludeszkába. A víz alatt. Egész nap zsaluznak, és ő egész nap szögeket kalapál, a tenyere teljesen kipállik a csöndtől. Minden nap, húsz éven át.

Ha közlendője van, akkor kézzel-lábbal mutogat, az egész rendkívül groteszk. Eleinte ügyetlen. Aztán már nem ügyetlen. T a mutogatás virtuóza lesz, hosszú évek kemény munkája révén, igazi virtuóz, ezt sem lehet nem észrevenni. És most képzeljük el, ahogy a fizetését bankba rakja. Ahogy az építkezésről úszva elindul, az ebédszünetben. Kivárja a sort, csukott szemmel a csöndben, majd meghosszabbítja a lekötéseit, átcsoportosít és részvényeket vásárol, egyetlen szó nélkül, de mégis úgy, hogy a banktisztviselő pontosan megérti őt. Nyilvánvaló, hogy a dadogó szavak alkalmatlanok érzékeltetni e jelenet komoly fenségét és egyúttal megdöbbentő egyszerűségét, de hát a lehetőségeink foglyai vagyunk valamennyien. Úgy mondom el, ahogy tudom. Szóval: képzeljük el, amint T mindkét karját külön-külön a levegőbe lendíti, körmeit négyszer egymáshoz koccintja, majd a két tenyerét csattanósan összecsapja. Aztán a jobb hüvelykjét a jobb orrlyukába dugja, maradék négy ujját pedig sorban egymás után, az orrsövénnel párhuzamosan széttárja és összezárja. A tisztviselő erre bólint, T pedig a lényegre tér. Bal kezét nyitott tenyérrel magasba emeli, négy ujját ökölbe szorítja, majd az orrsövényre támasztja a hüvelykjét, ami világos beszéd. Aztán bal mutatóujjának körmét a hüvelykujj körméhez illeszti, mintegy karikát formálva, jobb kezének ujjait ökölbe szorítja, a mutatóujj kivételével, amit is a bal kéz említett két uja között ki- és betologat. Ezt követően a bal kéz hüvelykujját a bal szemének sarkához emeli, négy másik ujját pedig úgy tárja szét, mintha madárszárny vagy haluszony lenne, kecsesen ide-oda billegeti őket, majd ugyanezt teszi a jobbjaival is, a jobb szeme sarkánál. A tisztviselő újra bólint, aztán kinyomtatja a bizonylatot. T pedig magányosabb mindenkinél, ő a világ legmagányosabb virtuóza.

Húsz év után hazatér Nagyatádra. A város pont ugyanolyan, mint Hamburg. Az utcák, a terek ugyanúgy vízzel vannak tele, ahogy vízzel van tele a lakása is, úgy-hogy továbbra sem beszél. Előbb borkimérést nyit egy tenyérynyi garázsban, és az üzlet beindul. Két évvel később már igazi sörözője van, aztán sörözője és étterme, melyet a nagyatádi közönség sűrűn látogat. Az alkalmazottak száma hét, és ez a szám a szentségek számával egyezik. Megnőszik. A felesége gyönyörű és az első perctől kezdve gyűlöli, nem méltányolja sem az anyagi biztonságot, sem a művészi tökélyre fejlesztett virtuoizitást. A gyerek születése után hízni kezd, és ezért T-t okolja. A lánya szintén gyűlöli, pedig még járni sem tud. Később még jobban gyűlöli,

és szégyelli is, ráadásul ugyanolyan kövér, mint az anyja. Állandóan pusmognak. Süket baromnak mondják, ha néha kimegy hozzájuk a konyhába, meg az ünnepi vacsorákon is, a rettenetes karácsonyok alatt, és ő pontosan tudja ezt. Hallani nem hallja, de tudja. Ilyenkor balra hajlítja a fejét, jobb kezének középső ujját a jobb fülébe mélyeszti, a hüvelykujját meg kinyújtja. Aztán a két karját keresztbe fonja, jobb lábával dobant egyet, majd a balját emeli fel, ujjait ökölbe szorítja, és hatszor egymás után megdöngeti a mellét. Igen, itt minden az övé, úgyhogy a nők némán utálkoznak tovább, ő meg legszívesebben sírva fakadna, csakhogy a vízben sírni sem lehet. Rászokik az alkoholra. Egyik napról a másikra (szánt szándékkal és cseppet sem könnyen), hogy a dolog valamivel elviselhetőbb legyen, csakhogy nem lesz könnyebb semmivel. Néhány év múlva már masszív alkoholista, de az üzlet továbbra is prosperál, erre tud vigyázni. Néha segédkezik az étteremben. Az ételekről magyaráz a vendégeknek (mutogatva és szenvtelen arccal), aztán a pincér felveszi a rendelést.

És 2018. július 13-án megérkezik O. Pont délben. Ebédelni akar, de beszélni nem akar. Rendelését hangok nélkül kommunikálja, a nyelvével nyalogatva az orrát, méghozzá olyan kifejezően, hogy vonatkozó instrukcióit nem lehet félreérteni. T átveszi az asztalt. O az étterem kontójára ebédel, és az étterem kontójára iszik, T legjobb borait, „mert a legjobb barátunk a legjobb bor dukál”, O pedig a legbarátságosabb módon nyújtogatja a nyelvét egészen estig. Nem titkol semmit. A müncheni éveket, a rengeteg megaláztatást és a mindig huzatos pályaudvart, ahol csaknem húsz évig dolgozott a néma csöndben. Barátai nem voltak soha, egyetlen egy sem, a könnyei is megerednek, amikor erre emlékezik, T pedig együtt érzően vele sír, bár tagadhatatlan, hogy ezek már az öröm könnyei. Még aznap este magával cipeli O-t a lakására. A vacsora alatt O végig a nyelvét nyújtogatja, a lehető legudvariasabban, T végig mutogat, felszabadultan és végre boldogan, a nők szeméből pedig süt a gyűlölet. Az elkövetkező napokban sülve-főve együtt vannak. Közös üzleti tervek. T kisebb kölcsönöket folyósít O-nak, „egy új vállalkozáshoz, amit a napokban kíván beindítani”. Aztán nagyobb kölcsönöket. Végül kiderül, hogy O virtuóz csaló, akit a rendőrök csak „Kaméleonnak” neveznek. A szembesítés során már nem nyújtogatja a nyelvét, ugyanúgy beszél, mint mindenki más, amitől T-nek felfordul a gyomra.

Ekkor keresi fel P-t. Elmutogatja az életét, P pedig írásba adja neki a jövődölést, hogy tudniillik három napja van a „rettenetes vég” előtt. És a vég tényleg rettenetes. Pontosabban az a három nap rettenetes, a vég előtt, utána valamivel jobb lesz. A temetése kifejezetten megható, T legalábbis sír. Ott van a felesége meg a lánya, és ott van a hét alkalmazott, a ceremónia szakralitása szinte kézzel fogható. A pap a betűkről beszél. A felesége aznap este idegen férfit fogad a lakásban, de szeretkezni nem szeretkeznek. Két hét múlva már négyen osztoznak a lakáson, az idegen férfi, a két nő meg T, akit már nem gyűlöl senki sem. Az idegen férfi a kulcslukon keresztül meglesi T lányát, amikor zuhanyzik. T legszívesebben elmutogatná a feleségének a történeteket, de belátja, hogy ez nem lehetséges. Magányosabb, mint valaha. Már

rosszabb, mint előtte, és tudja, hogy valaminek történnie kell, mert valaminek csak kell történnie. Hosszú heteken keresztül tudja, de hosszú heteken keresztül nem történik semmi, csalódása szavakkal alig leírható.

Október 10-én a miniszterelnök bejelenti, hogy „a nemzet prófétája igazat beszél”. T fésű formában egymásba kulcsolt kezeit a fejére teszi, aztán mindkét nagyujját a szája szögletébe dugja. Felkészítése egy hétig tart, erről nincs mit mondunk. A bevetés előtti napon misét hallgat, és megkapja a szent ostya erejét, majd tetőtől talpig szentelt vízben fürdik, ahogy kell. Mindenki sír. 3500 méterről ugrik, ernyő nélkül, elvégre már úgyis halott. Kis híján az Úrra esik, de egyébként nem lesz baja. Akkor mutogatni kezd, hogy „Szent, Szent, Szent, Isten, Isten, Isten”, de csak eddig jut ő is, majd elcsattan a pofon, T pedig megpillantja az „I” betűt, mint a többiek. Hallgatja a süvítő szelet. Ismétlem: a süvítő szelet hallgatja. T újra hall, és üvölt, ahogy csak a torkán kifér, önfeledten és boldogan, de boldogsága nem tarthat sokáig. Mert a szökőkút ekkor már nem csobog vala, minthogy október végén sohasem csobog vala. T teste szabályosan felrobban a becsapódástól. Mindenki hány, aztán meg sírunk és jajgatunk, és nem, nem értjük az Urat.

5.

És történik ekkor ez a három: 1. A betűk a földre zuhannak, csak úgy, egyik pillanatról a másikra, a pusztítás minden elképzelhetőnél nagyobb. 2. Három napig nem látunk a portól és az égből folyamatosan zuhogó törmeléktől, amit az ütközés lökött az űrbe. 3. Más nem történik.

És most következzenek a részletek: A Mátra és a Bükk helyén hatalmas kráter keletkezik, a „GYOK”-tól, ami pont oda esett. A Balaton vize elpárolog, abban a pillanatban, mikor az első „T” a tóba csapódik, az eső meg heteken keresztül szakad, aztán lassan elül a por, és mi ismét körülnézhetünk. Az „A” a fővárost pusztítja el, egyszerűen eltörli a földről, és az utcákon (amennyiben még jogos utcákról beszélni) temetetlenül hever a sok halott. A Hortobágy közepén egy „V” alakú mélyedés látszik, ami a légi felvételeken olykor inkább „A”-nak értelmezhető (ezen sokat vitáztunk), de azért a Hortobágy Hortobágy marad, ezt nem vitatja senki sem. A másik „T” Kelet-Magyarországot tarolja le, „I” pedig Szegedre pottyan, mely a nemzet büszkesége volt, amíg még álltak a Dóm tornyai. A túlélők szívét öröm és áhítat hatja át.

Mert november 13-án meglátogattott minket az Úr. Személyesen, úgyhogy a részletek most is fontosak. Tehát: amikor a harmadik napon végre elül a por, az „I” betűn, valahol középtájt (együttal ott, ahol egykor a Dugonics tér lehetett) egy csodás kaput találunk, mely szemet gyönyörködtetően nagyszerű vala. A kapu pedig nem valaminek a kapuja volt, hanem csak egy kapu, amit körül is járhattunk, ha akartunk, és persze ha a zuhogó törmelék ellenére kimerészkedtünk a romok közül. És mi kimerészkedtünk. Bekopogni nem merészkedtünk. Amikor merészkedtünk, nem történt semmi, de azért tudtuk, hogy előbb-utóbb történni fog, úgyhogy térdre

ereszkedve imádtuk az Urat, meg az ő háromszor szent, hatalmas, nagy nevét, amit hiába nem vettünk a szánkra, erre nagyon ügyeltünk. És a kaput háromszor három szent körmenet járta körül, az elsőben maga a miniszterelnök is ott énekelt, a másodikban meg a helyettese, aki olyan boldognak látszott, mint talán még soha. November 10-én a kapu nagyot csikordult, és résnyire nyílt. Pont akkor, amikor az utolsó körmenet véget ért, úgyhogy újra a földre borultunk, és újra imádtuk az Urat szerény tehetségünk szerint, de ő csak a fejét dugta ki, egyetlen röpke pillanatra, majd a kapu becsukódott. 13-án viszont nem csukódott be. Pontosabban: előbb ki-nyílt, aztán nem csukódott be. És a kapuban ott állt az Úr, a magyarok Istene.

Igen, nyolcvan éves aggastyánnak látszott, középmagas volt, ősz haja a válláig ért, ősz szakálla meg a földig. És itt megjegyezném, hogy ezt elbeszélni nem egyszerűen én vagyok kevés. Szórjon bár rám szidalmakat Zoilusok egész hada, a torkukból okádjának sárkányként tüzet, csak nevetek rajtuk, és legyintek, meg persze azt is mondanám, hogy ragadjon össze a szájukban a nyál, a himlő pettyezze ragyásra durva arcukat, nyeljenek parazsat, és darazsak csípjék őket össze mindenütt, továbbá hulljon ki a hajuk az összes fogukkal egyetemben. Mert ezt elbeszélni nincsenek szavak! A jelenet döbbenetes fenségét és megható egyszerűségét! Ahogy karjainkat kereszt alakban kitérítve terülünk el a földön, zokogva és üvöltve egyszerre, hogy „Szent, Szent, Szent, Isten, Isten, Isten”, ahogy Rá emeljük a tekintetünket, és csókkal illetjük a bocskorát, ami különben az Urat némileg zavarni látszott, úgyhogy jobb lábának erőteljes mozdulatával teremtette meg a rendet. A harangok zúgtak (már az a néhány, amelyik még zúghatott), aztán meg eleredt az eső, és a Balaton vizét hintette mindenkire. Akkor előlépett a város polgármestere. Csend lett, szinte kézzel tapintható, ő meg énekelni kezdett, és így énekelt:

*„Uram, te nagy haragodban,
Ki miatt vagyoc búban,
Engemet ne fedgy meg,
Es haragodnac tüze,
Szűnnyéc meg sebessége,
Kiben ne büntess meg.”*

Férfiasan szép, bariton hangja néha meg-megbicsaklott a lelkét betöltő áhítat okán, és aki éppen nem zokogott, az mind vele énekelt:

*„Nékem, Uram, légy irgalmas,
Mert vagyoc nagy faydalmas,
Ne hagy, Uram, kérlec,
Gyogyíts meg sérelmimet,
Elrettent tetemimet
Uyíts meg, hogy éllyec.”*

És mindez gyönyörű volt, csak ennyit mondhatok. De mert az előbb elmaradt, a Zoilusoknak még azt is üzenem, hogy essen a hátukra kő, fulladjanak mocsárba, és veszett kutya marja meg a lábukat.

Az Úr pedig felemelte a jobb kezét. És ott, a szemünk láttára egy mérőszalagot húzott elő a semmiből, majd azzal a gyengédséggel, amire csak ő képes egyedül, talpra segítette a polgármestert (aki közben folyamatosan énekelt). És megmérte. A testmagasságát és a lábai hosszát, a két hüvelyket és a vállszélességet is, aztán meg felnevetett, úgy, ahogy csak ő képes nevetni egyedül. Az Úr nevetése fenséges és ámulatkeltő vala, ezt el kell ismernünk, másrészt meg hangos is, nagyon hangos, amely a legrettenetesebb lavinák fülsiketítő dübörgéséhez sem hasonlítható, mert annál is százszor és ezerszer hangosabb vala. Zömmel túléltük, csak az eszméletünket vesztettük el néhány pillanatra, de azért halottjaink is voltak számosan. És akkor az Úr egy gyors mozdulattal a szája elé kapta a jobb kezét, mert látá, hogy a nyáj megfogyatkozott, egy másodpercig úgy tűnt, mintha zavarban lenne (a szemünkből ekkor eredtek meg újra a hála könnyei), és tény, hogy ettől kezdve mindig suttozva beszélt.

Először J-ről suttozott. Azt kérdezte, hogy „véletlenül nincs-e itt, mert annyira hiányzik neki ez a kedves és jó barát”, de J nem vala ott. J otthon vala, és az igazak álmát aludta éppen, a történetek ellenére is a félig romos lakásban, ráadásul az Úrról álmodott, akinek pont a bukófordulót magyarázta, még a nyála is kicsordult. Akkor az Úr egy viseltes, ám ettől eltekintve teljesen átlagos széket húzott elő a semmiből. Leült rá, és elmesélt egy történetet, melyet most szó szerint idézünk, bár ez nyilván megbontja majd írásunk egyébként egységes stílusát, de erről újfent nem tehetünk. Tehát:

6.

„Kezdetben egy pici pontban ültem. Akkora volt, mint egy gombostű feje, egészen pici, és zöld színe volt, mint a zsenge zöldborsónak. Mondhatnám, hogy sokáig, évek milliárdjain keresztül ültem a gombostű fejében, vagy mondhatnám egyszerűen azt, hogy végtelenül hosszú ideig, de ezt mégsem mondhatom, minthogy akkoriban idő még nem vala. Nem volt jó. Aztán kinyújtózkodtam, bár lehet, hogy inkább összehúztam magam, tekintettel arra, hogy még tér sem vala. És itt be kell vallanom, a következményekre egyáltalán nem voltam felkészülve. Először csak hihetetlenül meleg lett, talán 10^{32} Kelvin is, úgyhogy szabályosan szakadt rólam a víz, úgy hiszem, ez teljességgel érthető. Az „először”-t különben visszavonom. Mert lehet, hogy először a tér lett, viszont minden olyan gyorsan történt, hogy ezt képtelenség eldönteni, nekem legalábbis nem megy, ez az igazság. És eltelt az első perc, és eltelt a második. Képzeltetik, mennyire furcsa volt ez nekem, hisz addig még sohasem tapasztaltam a múltó időt, most meg tessék, percre perc következik, mindegyik egy örök-kévalóság, ezen utólag csak nevetni tudok. Akkor kis, zümmögő magocskák születtek mindenütt, akkorák mint a gombostű feje, bár nyilvánvaló, hogy ez a hasonlat itt

mégsem megfelelő. Mert ami kicsi volt, az kisebb volt a gombostű fejénél, szabad szemmel alig látható, illetve nem is látható, mivel a tér akkor még teljességgel homályos vala. Aztán eltelt háromszáznolcvanezer év. Előbb a perceket szoktam meg, aztán a napokat, és végül megszoktam az éveket, mert az ember végül mindent megszokik, ha úgy hozza a sors. A magocskák körül még kisebb magocskák száguldoztak, körbe-körbe, ahogy a bolygók száguldoznak a csillagok körül, és már a víz sem szakadt rólam annyira. Kifejezetten jól éreztem magam. Igen, ez az egész sokkal, de sokkal jobb volt, mint a gombostű fejében ülni, végre határozott értelmet kapott minden, és direkt csodálkoztam, hogy miért vártam ilyen rettenetesen sokáig a bizonyos nyújtózkodással vagy összehúzózkodással, de hát erről már beszéltem. Pedig ez csak a kezdet volt. Szép lassan megszoktam az évezredek meg az évmilliókat is, ahogy leperegnek a szemem előtt (ezt így szokás mondani), aztán csillagok születtek a térben, kvazárok és galaxisok álltak össze a porból, és ekkoriban jöttem rá, hogy mindenható vagyok. Na, az tényleg jó volt.

Mikor beindult a Sitter-féle tágulás, teremtésre szántam el magam. Talán a hatalmas és színes porfelhők miatt, melyekben mindig nagy gyönyörűségem telt, de hogy ezek miatt miért, azzal elszámolni nem tudok. Mindazonáltal éreztem, hogy valamit tennem kell, hogy végre eljött az idő, csak épp eléggé tanácstalan voltam eleinte, talán ez is érthető. Aztán rájöttem, hogy teremtetni kell teremtenem, úgyhogy azon nyomban megteremtettem önmagam. Pontosabban: újra és újra önmagam. Igen, ebben az időben teljességgel a theogónia bűvöletében éltem, bár készséggel elismerem, hogy végül elég rosszul sült el a dolog, mivel mind egy szálig kiirtottuk magunkat. Illetve nem egészen, mert én (ugyebár) itt vagyok. Ekkor kezdtem el az anyagcserére koncentrálni. Először a fotoszintézisre. Kiválasztottam egy távoli, nagyon öreg galaxist, ami a szívemnek különösen kedves vala, aztán kiválasztottam egy fiatal és ambiciózus csillagot egy hozzá tartozó, szimpatikus bolygóval, ahová fákat telepítettem, hatalmas, szó szerint égis érő fákat, és egy darabig azzal áltattam magam, hogy mindez jól van így. Nem volt jól. Már kétmillió év alatt rettenetesen meguntam őket, merthogy a fák süketek, némák és ostobák, ez általános tapasztalat. Mentségemre szolgáljon, hogy mindez még nagyon az elején történt, és tényleg nem látszott, hogyan tovább, talán ezért is voltam annyira kitartó és ostoba (bár ilyesmit csak én mondhatok magamra, ezt jó, ha a fejükbe vésik). Mert ha valami rossz, az rossz. Nyugodtan kereshettem volna egy új galaxist, új csillagot egy másik bolygóval, de nem, csak kísérleteztem tovább, és az én különösen szent leheletemmel értelmet leheltem a fába, a végeredményt meg, gondolom, el tudják képzelni valamennyien. Aztán rájöttem, mennyire fontos a mozgás. Tudom, ez így, utólag evidens mindenkinek, de akkoriban még nem volt evidens. Ki kellett találni. Így hát kerestem egy újabb csillagot, egy újabb galaxisban, a választásom pedig egy parányi bolygó parányi holdjára esett, melyre gigantikus méretű csigákat teremtettem a legjobb tudásom szerint, meg persze hangyákat is, de ezt rosszul tettem. A csigák inkább füvet ettek, a hangyák viszont megették a csigákat, kárba veszett minden fára-

dozásom. Ráadásul sem a csigák, sem a hangyák nem énekeltek soha, egyetlen valóságos himnusz sem csendült fel ajkukon (ajkuk természetesen volt, erről gondoskodtam), pedig én nagyon szeretem a muzsikát, és néha határozottan úgy gondolom, hogy már akkor szerettem, amikor még nem is létezett. De a legnagyobb kudarcot mégiscsak a kockacukrokkal arattam.

Új bolygó, ezt nyilván mondanom sem kell. Nem volt sem túl nagy, sem túl kicsi, pont akkora, amekkora kell. Az első kockacukrot cukorból gyúrtam, a másodikat pedig, aki az első felesége lett, szóval a másodikat az elsőből letört darabból. Megszülettek az első gyerekek, aztán jöttek az újabb és újabb generációk, egyre többen lettek. A lelkem pedig ott lebegett a vizek felett, ami a kockacukrok legnagyobb ellensége volt. Mármint a víz. Ha néha esett az eső, visítva menekültek barlangjaikba, ahol apró gallyakból raktak tüzet, ezt viszonylag gyorsan megtanulták, majd felfedezték az esernyőt, ami elképesztő mértékben növelte meg hatékonyságukat. Persze balesetek így is történtek szépszerivel. A saját szememmel láttam, mikor a szakadó esőben és esernyő alatt ölelkező pár egyszerűen feloldódik a megáradt patak zavaros vizében (szüleik elleneztek szerelmüket), rémisztő sikoltásukat nem felejtem el soha. De láttam azt is, ahogy a gallyak végére pattintott kődarabot kötözve nyílveszőket gyártanak, láttam őket antilopra és zsiráfra vadászni, és a szívem örült, mikor a tábornász körül felcsendült az örömeinek egy-egy sikeres vadászat után. Néha megkóstoltam őket. Az ízük rendkívül kellemes, különösen kávéba áztatva, és bátran állíthatom, hogy egy kicsit sem változott a hosszú évezredek során. Olykor egészen közelről vettem szemügyre némelyiket. Előbb megmértem a testsúlyát, egy kis mérlegen, merő kíváncsiságból, aztán a két ujjam között tartva, gyengéden emeltem a magasba, egész a számig, és mindig megvártam, amíg rajongó himnuszának végére ér.

A háborúikat kitüntetett figyelemmel kísértem. Eleinte a barlangokért háborúztak meg a vadászterületekért. Aztán a nőkért és a legelőkért, amikor már maguk tenyésztették az állatokat, jobbra antilopot és zsiráfort. Nem voltak kegyetlenek, a legkevésbé sem, csak ha ezt végképp nem lehetett elkerülni, bár akkor azért tudtak kemények lenni, néha egész törzseket irtottak ki merő szórakozásból. A klánok tagjai színes pettyekkel különböztették meg magukat a többiektől, a pettyeket pedig az oldalukra tetoválva viselték, minden oldalukon és egy életen át. Némelyek egy pöttyre voltak büszkék, mások kettőre, háromra, esetleg négyre vagy ötre, de hatnál több pettyet egyikük sem viselt. Tudniillik a hatos számrendszert kultiválták, érthető okokból, matematikusaik leleményessége nem ismert határt. A Püthagorasz-tételt Szolón-tételnek nevezték, egy Szolón nevű kockacukor után, akinek három fekete pötty látszott az oldalán. A papjaikat nem tetoválták, viszont a hadjáratokban kötelező volt részt venniük, ott harcoltak mindig, ahol a leghevesebb csata dúlt, válogatás nélkül vágva le barátot és ellenséget egyaránt, ez amolyan szent dolognak számított. Legveszedelmesebb fegyverük a vízágyú volt, amely több méter távolságra is eljuttatta a forró vizet, erős sugárban, ettől nagyon féltek. Néha közbeavatkoz-

tam. Mert határozottan kíváncsi természet vagyok, szeretek kísérletezni, és a történelem is mindig érdekelt. Emlékszem, egyszer háromszáz négypettyes védelmezett egy hegyszorost kétszázezer hatpettyessel szemben, olyan elszántan, hogy megesejt rajtuk a szívem, amiért is a hatpettyeseket jócskán megeszegettem. Mindig lelkesedtem a sikereikért, és a lelkesedésem okán a legmerészebb terveiket is gyakran koronázta siker. Meghódították az óceánt (a bolygó egyetlen, ámde igen hatalmas óceánját), mocsarakat csapoltak le, és utat vágtak a legsűrűbb erdőségeken keresztül, még a hegyek gyomrába is, nekem meg dagadt a mellem a büszkeségtől. Egyre kevesebbet háborúztak, és ipari forradalmak egész sora szabta át az életet. Legfőbb erényük a szelídség lett meg a bölcsesség, talán ezt becsülték a leginkább. Városaik nagyszerűek voltak és kényelmesek, ékítve a luxus minden javaival, felfedezték az elektromosságot, a telefont, aztán komputeret barkácsoltak, és hatalmas utat tett meg az orvostudomány, mindezt minek is sorolni. Sikert halmoztak sikerre, ez az igazság.

De valami mégis elromlott. Először azt vettem észre, hogy lassan már mindegyikük csak egy pettyet visel, később meg végleg leszoktak a tetoválásról. Nem értettem. Próbáltam érteni, de nem ment. A himnuszok elhalkultak, aztán el is hallgattak teljesen, amit szintén nem értettem, és higgyék el, nagyon nem kellemes, ha az ember nem érti a teremtményeit. A szívembe nyugtalanság és (bevallom) némi sértődöttség költözött. Ha olykor a két ujjam közé csippentettem egyiket vagy másikat, majd a szokásos módon lemértem, és a lehető leggyengédebben a magasba emeltem, ismét csak a szokásos módon a számig, szóval ilyenkor már nyomát sem láttam a szemükben az áhítatnak. Néhányan sírtak, mások meg némán és dacosan néztek a szemembe, ami határozottan zavarba ejtett. Újra eszembe jutott a gombostű feje, valósággal leverte a lábamról a honvágy, de azért nem adtam fel, hisz nem akármilyen fából faragtak. Aztán rajtakaptam őket. A törzseket és a klánokat. A tetovátlanokat, akik hajdan gigászi háborúban csépeltek egymást mindhaláláig, de akkoriban már csak pusmogtak, titokzatos képpel és kialvatlanul. Nos, egy vízagyút építettek. Minden korábbinál sokkal hatalmasabbat, aztán meg forró vizet spricceltek az égre. Képzeltetik! Soha életemben nem haragudtam még ennyire. És a haragom rettenetes vala és félelmetes, amit ők is nyomban megtapasztaltak, amikor egyetlen, kemény csapással zúztam össze az ágyújukat, aztán meg rájuk borítottam az óceánt, bár a szívem keserűséggel volt tele. Úgy sírtam, mint egy gyerek. A túlélőket már le sem mértem. Marokszám kapkodtam fel őket a földről, válogatás nélkül (hál' Istennek nem maradtak túl sokan), ám az édeskés íz keserűre vált a számban. De azért az utolsót, a legeslegutolsót alaposan szemügyre vettem. És tudják, mit láttam a szemében? Egyszerűen csak megvetést.”

7.

„Egyszerűen csak megvetést” – mondta az Úr, és sírva fakadt. Ott, a szemünk láttára, az ő nagy keserűségében, könnye a földre hullt, mindegyik csepp igazi drágakő. Az-

tán felállt, a kapuhoz battyogott, és eltűnt mögötte (vagy előtte, ezt nem tudtuk eldönteni). Mi meg ott maradtunk mozdulatlanul.

És történt akkor ez a három: 1. Éjszaka eltűnt a polgármester, a saját ágyából, nyomtalanul és örökre, a dolog módfelett titokzatos. 2. A miniszterelnök nemzeti ünnepé nyilvánította november 13-át, „mely a visitatio Dei felejtethetetlen napja volt”, és az egész haza visszhangzott a jókedvű dalolástól. 3. Hozzáfogtunk a romeltakarításhoz, közben énekeltünk.

De szinte rögtön abbahagytuk. A Magyar Nemzet másnapi számából ugyanis kiderült, hogy legelőször az Új Evangéliumot kell megértenünk, vagyis az Úr szavát, melyet választott népéhez intézett keresetlen egyszerűséggel, meg hogy a választott nép igenis mi vagyunk, hiába is acsarkodnak a liberálisok. Az esztergomi érsek azonnal reagált. Egyrészt az Új Evangélium haladéktalan kiadását követelte, melynek eredeti nyelve a magyar, amire olyan büszkék lehetünk, amilyen büszkék még nem lehettünk soha. Tudatta továbbá, hogy „a lelkem pedig ott lebegett a vizek felett” mondat egyértelmű üzenet, amit képtelenség félreérteni, ennél azonban nem mondott többet semmivel. Az elkövetkező napokban a nemzet hermeneutika iránti érdeklődése elképesztő méreteket öltött, és mi úgy merültünk el a Szent Szövegben, ahogy az ujjunk merül el a szentelt vízben, mikor a templomba lépünk.

A legkomolyabb vita az Evangélium műfaját illetően bontakozott ki. A vitaindító egy egri kanonok cikke volt, aki parabolának értelmezte az Örömhírt, „mely leginkább Mózes első könyvével harmonizál”. Elemzése szerint a kockacukrok valójában emberek, a rájuk borított óceán meg az őket elpusztító özönvízre utal (vö.: Gen. 6-9). A „diluviális elméletet” a kormányzat rögtön felkarolta, a kormányfő pedig azonnal a részletek kidolgozására buzdította az összes szakértőt, a probléma megoldásának stratégiai jelentőséget tulajdonítva. Az esernyő alatt ölelkező pár Ádámra és Évára emlékeztetett minden magyart, a „feloldódik a megáradt patak zavaros vizében” fordulat viszont az édenkertből való kiűzetést juttatta eszünkbe, és szentül hittük, hogy interpretációnk helyes. Aztán megjelent egy szerény, ám igen jól megírt tanulmány (szerzője a tihanyi apát), és mi újra összezavarodtunk. Mert ha az Úr megette az utolsó kockacukrot (márpedig megette), akkor a történetből Noé mégiscsak hiányzik, ez a napnál is világosabb. Mintha hályog esett volna le a szemünkről! Ráadásul az első kockacukrot cukorból gyúrta, a másodikat meg az elsőből letört darabból (vö.: Gen 2.7 és 2.21-23), vagyis az esernyő alatt ölelkező pár történetének diluviális interpretációja nem lehet helyes. A dolog üzenete egyértelmű. Az Úr egész históriánkat beszélte el, a kezdetektől a végső pusztulásig, amely tehát még hátra van, bár lehet, hogy túlságosan sokat azért nem kell várni rá. Elvégre meghódítottuk már az óceánt, utat vágtunk a hegyek gyomrába is, városaink nagyszerűek és kényelmesek, ékítve a luxus minden javaival stb. Az elmélet fogadtatása ellentmondásos volt. A Magyar Nemzet gyűjtő hangú vezércikke az értelmiséget tette felelőssé meg „az úgynevezett haladást”, és a mikrobiológiai intézet igazgatóját újra szarral dobálták meg a tüntetők. A parlament elnöke az akadémia

azonnali feloszlátását követelte, a jobboldali radikálisok viszont kemény szavakkal ostromozták a nyugatias életvitelt és a multikat, általános mozgósítást javasoltak, meg hogy rohanjuk le a Vatikánt. A tudományos körök reakciója szinte azonnal megszületett. Az Akadémia elnöke Ockham borotváját emlegetve az Evangélium betű szerinti értelmezését javasolta, „mely a történeti könyvek közé illesztve nyeri el méltó helyét”. Kijelentette, hogy az Örömhír kozmológiai utalásai tökéletesen egybevágnak mai ismereteinkkel, „ezt bárki ellenőrizheti, ha egy kicsit is utánanéz”. Sürgette továbbá a szöveg antropológiai jellegű elemzését, „hisz a kockacukrok társadalomtörténete a miénkkel analóg”. A „háromszáz négyzetes védelmezett egy hegyszorosot kétszázezer hatpetytessel szemben” kitétel például határozottan a Marathóni csatára emlékeztette, amit különösen izgalmasnak talált, mi viszont végképp összezavarodtunk.

Mikor az Irodalomtudományi Intézet igazgatója is beszélni kezdett, megértettük, hogy nagy a baj. Tudniillik az Úr által elbeszélt történetet kizárólag a szemtanúk híradása nyomán ismertük, minek következtében a történetnek számtalan verziója létezett, variánsok és változatok, sőt, főváltozatok sokasága, ami a helyes interpretáció legalapvetőbb gátja volt. Ezt valamennyien beláttuk. És mert beláttuk, azonnal megkezdődtek a kihallgatások, a rendőrség romos épületében, meglehetősen rossz körülmények között. A metódus a következő volt: Az 1. szemtanúval leírták a szöveget, majd kiküldték a folyosóra. Aztán jött a 2. szemtanú, aki szintén leírta, amire emlékezett, de őt nem küldték ki a folyosóra, viszont kapott néhány pofont, mint-hogy vallomása 1. szemtanú vallomásától jelentősen különbözött. Ettől 2. szemtanú tényleg emlékezni kezdett, megejtett néhány értékes korrekciót, majd helyet foglalt a folyosón, és nem szólt senkihez. Ekkor újra 1. szemtanú kapta meg a szót (a pofonokkal együtt), hirtelen ő is emlékezni kezdett, utána 3. szemtanú került sorra (vagy ismét a 2.), és így tovább. Tagadhatatlan, hogy idővel némileg elfajultak a dolgok. A rend őrei egyre nagyobb pofonokat osztogattak, majd kísérletezni kezdtek a tortúra más fajtáival, annyira vágyták az Örömhír mérvadó szövegét, ez tulajdonképpen érthető. És a szöveg elkészült vala.

Két nappal később a miniszterelnök minden parlamenti képviselőnek saját kezűleg nyújtotta át a legelső példányokat, tudniillik a frissen megjelent díszkiadásból, melyre nagyon büszke volt. Napirend előtti felszólalásában meghatottan beszélt múltról és jövőről („előbbi régen volt, utóbbi még be nem teljesült”), expozéját minden rádió és televíziós csatorna adását megszakítva adta le. Kijelentette, hogy „bár országunk újjáépítésének stratégiai fontossága nem vitatható, azért a sorrendet csak be kell tartani, mert a sorrendet mindig be kell tartani”. Az elnök egyre jobban belejött. Arca kihevült, szeme úgy fénylett, mint izzó zsarátnok, amit a nap-pali világosság ellenére is jól láthattunk valamennyien. Megtudtuk, hogy kockacukrot enni bűn („fehéret és barnát egyaránt”). Megtudtuk, hogy kockacukrot gyártani nem bűn, mert tényleg nem az. És megtudtuk, hogy ezentúl mindannyian kockacukrot fogunk gyártani, mert az Úr szívének ez igen kedves leend, és ő háromszor szent

és háromszor legnagyobb. Csodálatos szónoklat volt. A kormánypárti képviselők állva tapsoltak (szemükben könny, a hónap alatt a díszkiadás), a jobboldali radikálisok tiltakoztak („a barna cukor nem cukor”), a szocialisták tüntetőleg vonultak ki a teremből, a liberálisok viszont cukorral tömték tele a kávéjukat. Egy héttel később már az egész nemzet kockacukrot pettyezett, és közben vártuk, nagyon vártuk az Urat.

8.

De az Úr nem jött. Nem jött decemberben és nem jött januárban, a napok pedig egyre csak peregetek a szemünk előtt (ezt így szokás mondani). És nem jött februárban, és márciusban sem jött, nélküle töltöttük az egész hónapot (pedig ki sem látszotunk már a kockacukrok közül), és hiába vártuk áprilisban is, ő nem jöve el, mert májusban jöve el. Május 13-án. Előtte üzent:

HOLNAP JÖVŐK

Igen, ezt írta a hajnali égre az ő szent keze, úgyhogy a szívünk reménységgel lett tele. Akkor a miniszterelnök felhívta az országos rendőrfőkapitányt, az országos rendőrfőkapitány felhívta a szegedi rendőrfőkapitányt, és a rendőrautó szirénázva vitte be J-t az őrsre, hogy másnap biztosan ott legyen ő is. És május 13-án a kapu újra kinyílt, a kapuban pedig ott állt az Úr, a magyarok Istene. Nem, nem próbálom meg leírni! Tény, hogy mindenki sírt (kivéve persze az Urat), és tény, hogy széttárt karral feküdtünk a földön hosszú percekig át, de azért nem illettük csókkal a bocsorát, erre nagyon vigyáztunk, hisz a bölcs leginkább mások hibájából tanul. Senki sem mozdult.

Csak J. A jelenet egyszerű, ugyanakkor fenséges és megható. J még oda sem ért, máris beszélni kezdett, a bukófordulót magyarázta lelkesen, és közben élénken gesztikulált. Aztán megölelték egymást, mint két régi barát, és tagadhatatlan, hogy az irigység akkor keményen megszorította mindannyiunk szívét. A rút, sárga irigység, de mi ráripakodtunk, mert az irigyek nem állhatnak meg az Úr előtt, aki viszont súgott valamit J fülébe. J vállat vont, majd elindultak a kapu felé, és eltűntek mögötte (vagy előtte, ezt nem tudtuk eldönteni).

És történik akkor ez a három: 1. A búzós, sárga dög visszasomfordál a sötétből, és az orrunkon keresztül a testünkbe mászik. 2. Kétségbeesésünk szavakkal alig leírható. 3. J a Paradicsomban jár, de utazása nem tart sokáig.

Mindössze néhány percig, aztán újra ott állnak előttünk. J és az Úr. J más, mint korábban, az Úr viszont pont olyan. Úgyhogy két viseltes, ámde ettől eltekintve teljesen átlagos széket húz elő a semmiből, mindketten leülnek, és mi döbbenet hallgatjuk J (némileg azért furcsa nyelvjárásban elbeszélte) történetét, amit most szó szerint idézünk, bár ez nyilván megbontja majd írásunk egyébként egységes stílusát. Tehát:

„Akkoron azért jutottam volna nagy szép tér mezőre, holott semmi bánat, semmi siralom és szomorúság nincsen, honnan az keserves halál kirekesztett. Hát min-

den szépségnek szépsége vagyon mindenfelől körül. Az föld kies, kihöz soha hasonlatost nem láttam vala. Ott vannak hát mindenféle szép illatú füvek, külön-külön színű virágok: rózsza, lilium, viola az szép mezőn széjjel. Felül az ég tiszta, alól az föld nagy ékösséggel felöltöztetött. Az fák ki szép virágos, ki kedég teljes külön-külön ért gyimelcsökkal. Az fáknak ága-boga külön-külön szép jeles madarakkal ékösültetnek, kiknek szavok zengésök mint angyali éneklés volna, kihöz hasonlatost éltemben soha nem hallottam vala. Es semmi állat ott nem volna, ki kívánságos, szerelmetes, gyönyörűséges es tisztöletességre méltó nem volna. Ilyen szép földre mikoron bementem volna, ottan elváltozám magam természetiben, megtisztultam érzékenységimben, szívemben, testemben es lelkemben. Méltán kedég, mert mind földet, eget, mind ételt-italt, mind ez halandóságnak ízét-bűzét, mind emberbarátimnak szokásit, nyájasságit elváltoztattam vala, kikkel es kik közön annak előtte éltem vala. Az ott való égi nemes madarak is örvendetösségökre mind szárnyokkal, mind szép szózatjokkal nagy édes, vigasságot jelentnek vala. Azonközben eltekéntvén, nem messze látám egy mondhatatlan nagy es szép sátort, mintha egy ékes vár volna, ki mind kívül-belől külön-külön drágakövekből ékesültetött vala, mind tekintetre kívánatus, es mindenfelől körül még olyan szép készülettel való sátorokat, mint egy szép drágálatus várast, kiknek pagimentoma, mint az csillagó szép fénes arany, falai ha mint aranyas bíborral, bársonnyal belvonták volna. Benne lakozó nép kedég számtalan, erősek, hatalmasok, szépnél szebbek ő színek szerint, mind szízek, szeplőtlen, mind tiszták, mind dicsőségösök, vígak, jókedvűek es örvendetösök.”

Hát ezt mesélte J. És nem, egy perzig sem gondoltuk, hogy a kirándulás okán elméjében megfogyatkozott, hisz akinek társa az Úr, az elméjében meg nem fogyatkozik. Érteni azonban nem értettük. El kellett magyarázni, szóról szóra, mondatról mondatra, és mert erre senki sem vállalkozott, a végén mi magyaráztuk el saját magunknak, világtalannak a vak, ahogy az már lenni szokott. Amikor megértettük, szabályosan ágyunk estünk az irigység okán, ami talán érthető. Akartuk mi is. Mindannyian és egyszerre, ami tagadhatatlanul számos konfliktus forrása volt. Eleinte csak a kapu körül püföltük egymást, aztán már máshol is, a végén meg mindenütt. Így hát a jobboldali radikálisok keményen vágta vissza a szocialistáknak és a liberálisoknak, és ugyanígy nem kímélték a kormányzat híveit. A konzervatívok keményen vágta vissza a liberálisoknak és a szocialistáknak, és ugyanígy nem kímélték a radikálisok híveit. A liberálisok keményen vágta vissza a radikálisoknak és a szocialistáknak, de a kormányzat híveit ők sem kímélték stb., imitt-amott még lövöldözésre is sor került. Aztán a romokból barikádokat emeltünk, elképesztő leleménységgel a város legkülönbözőbb pontjain, és lassan már senki sem tudott aludni a folyamatos fegyverropogástól. A fellobbanó torkolattüzek úgy ragyogták be az éjszakát, mintha csak hegesztene valaki, de most nem a magasban, hanem a földön, az áldott anyaföldön, melyet az elesett hősök vére öntözött, emléküket nem feledjük el soha. A küzdelem szüneteiben zsoltárokat énekeltünk, és amikor már végkép nem

volt mit enni, akkor a kockacukrokra fanyalodtunk, és közben zokogva kértük az Úr bocsánatát.

9.

De az Úr hallgatott. Illetve ebédelt. A Sótartóban, ahol végigkóstolta az összes fogást, nem egyszer, de százszor is, komótosan és látható élvezettel ízelve meg minden falatot, mit sem törődve a kinti fegyverropogással. És az Úr táplálása nem vala egyszerű feladat, ezt bárki elhiheti. Egy heti adagja 20 ómer búza volt, továbbá 15 kab rizs és 4 sekel burgonya. Vajból 4 beka fogyott öt nap alatt, de a hét talentum hús közel másfél hétig kitartott, szemben a szakáccsal, aki olykor ájultan terült el a konyha kövén. Az olajat és a zsírt teherautó hordta a fővárosból, a sofőrök meg az életüket tették kockára az út során, némelyik szállítmány aknára is futott, ezt nem lehetett elkerülni. A zöldségfélék Deszkről érkeztek, éjszaka, a legnagyobb titokban, de a hagyma persze makói volt (mert ennek így kellett lennie), a cukorért pedig elég volt az utcára kilépni.

És napra nap következett. Az Úr evett, és fizetett. Naponta egyszer, mindenféle aranyrudakat húzva elő a semmiből, aztán újra rendelt egy adag gulyáslevest vagy túrós csuszát, marhapörköltet és pacalt, pudingot és lekváros palacsintát, ami után kávé ivott, majd testes vörösborokkal folytatta vagy egy kupa sörrel. A fogásokat E szolgálta fel, mert a Sótartóban E szolgálta fel a fogásokat, ez ilyen egyszerű, erről nincs mit mondanunk. De azért E történetét mégis elbeszéljük, mert nem elbeszélünk nem lehet. Tehát:

E 1963. május 13-án született Szegeden, mely az ország büszkesége volt (amíg még álltak a Dóm tornyai). D szintén 1963. május 13-án született, szintén Szegeden, de egészen más körülmények között. E a szülészeti klinikán, D pedig egy dobozban, tekintettel arra, hogy macska volt. Fekete macska, három fehér pöttyel mindkét oldalán. E D gazdája volt. D E macskája volt. Éjszaka bemászott a kislány bölcsőjébe, néha dorombolt is talán, és türelmesen megvárta azt a hat hónapot, mire E először húzta meg a farkát, ami fájt. Az elkövetkező években kapcsolatuk konfliktusmentesnek nem nevezhető. D kerülte E-t, E pedig gyakran volt kegyetlen vele, merő szórakozásból, de egyszerűen csak gyereksége okán, ebben nincs semmi rendkívüli. Amikor 15 évesek lettek, D már öregnek számított, ami nem látszott rajta, E viszont fiatalnak, ami látszott. Elsősorban azonban mégsem ez látszott. Mert E kövér volt, nagyon kövér. Kétszer kezelték kórházban a szíve meg a testsúlya miatt, de az eredmények mindig csak átmenetinek bizonyultak, szemben az örökös megaláztatással, ami nem volt átmeneti. E nem szerette az embereket, leginkább önmagát, egyszerűen nem volt rá oka. Kamaszkora óta kellemetlen testszag áradt belőle, amit ő sem bírt megszokni egyáltalán, úgyhogy először csak mosogatni vették fel a Sótartóba, nem sokkal a 18. születésnapja előtt, és ő nem bánta ezt. Aztán ottragadt. 22 évesen kezdett felszolgálni, amikor D már nagyon öreg volt, az összes macskánál öregebb, aki e hazában valaha is egeret kergetett, amiről E különben egy újságcikk-

ből értesült, és komolyan aggódni kezdett. Munka után mindig rohant haza, már amennyire ő rohanni tudott, szuszogva caplatott fel a lépcsőn (egy harmadik emeleti panellakásban élt), és mindig balsejtelmektől gyötörve nyitott be az ajtón, D pedig mindig ott várta az előszobában, a lábához dörgölődött, és követelte a vacsorát. Ekkoriban már együtt is aludtak. Néha E aludt el hamarabb. Máskor meg D. És persze az is megesett, hogy elkerülte őket az álom, igaz, ez csak nagyon ritkán fordult elő. Ilyenkor E D szemébe nézett. De az is lehet, hogy D nézett E szemébe, ezt nemigen lehet eldönteni. E szeme zöld, és D szeme is zöld. E ugyanolyan jól lát a sötétben, mint D, bár az hosszú időbe telt, mire megértette, hogy ez nem természetes. Mindenesetre nem bánta. Aztán meghaltak E szülei, neki pedig csak D maradt, ami különben nem is olyan kevés.

E rájön, hogy D halhatatlan. A 30. születésnapjukon. Együtt nézik a tévét, és akkor egyik pillanatról a másikra hasít belé a bizonyosság, hogy D halhatatlan, direkt csodálkozik, hogy eddig nem látta ezt. Először nagyon megijed. Nemhogy az ágyából, még a hálószobából is kizárta a macskát, és aznap éjjel vacogott a foga a rémüllettől. Aztán ez is elmúlt. Ha újra D szemébe nézett, akkor macska lett. Azonnal. Például egy kusza kertben, ahol bogarakra meg madarakra vadászott, egészen a földhöz simulva, és válogatás nélkül pusztított el mindent, ami az útjába került. És ott voltak még a véres verekedések és fájó sebek, az állati ürülék és a hajnali harmat, meg persze a kandúrok, a nagy, izmos kandúrok, és E mindent bepótolt, amit be kellett pótolnia. Hogy D mit talált E szemében, az természetesen nem tudható, bár E sokszor megpróbálta elképzelni ezt. Az viszont bizonyos, hogy kifejezetten fegyelmeznie kellett magát, amikor a Sótartó konyhájába beszabadult egyszer néhány egér, udvariasan ő is ott sikongatott a többiekkel, pedig szíve szerint egészen más-képp intézte volna el a dolgot.

És eltelt a következő tíz év, majd újra tíz. Mindketten 50 évesek. D és E. Vagy E és D, ez szinte mindegy. Lehet, hogy E már nem is olyan kövér, talán az éjszakai vadászatok miatt. A szíve mindenesetre rendbe jött. Még 5 év. Mikor busszal utazik, az emberek nem ülnek mellé, nyilván a testszag miatt, ami egyre markánsabban árad belőle, de ez már nem zavarja, noha a szaglása hihetetlenül kifinomult. Ha D szemébe néz, maradéktalanul boldognak látja önmagát, nem hiányzik neki semmi. Különösképpen nem az Úr, úgyhogy a betűkről nem alkot véleményt, hidegen hagyja az egész. Aztán október 18-án a betűk a földre zuhannak, egyik pillanatról a másikra, a pusztítás minden elképzelhetőnél nagyobb. E lakása nem sérül meg komolyan, kizárólag az ablakok törnek be, de azok mind betörnek. Amikor este hazaér, D már nem él. Egy befelé csapódó üvegdarab ölte meg, a lakás csupa vér. A tetemet csak két nappal később temeti el, a panel mögötti bozótban, annyira hihetetlen ez az egész. E gyűlöli az Urat.

A Sótartóban sem tágít mellőle. Nézi, ahogy eszik, másfél hónapon keresztül folyamatosan, és ha néha meglepi az álom, akkor állva alszik, az Úr asztala mellett, de haza nem megy, most már úgy sincs miért. A borraival kapott aranyrudakat ille-

delmesen elteszi, és közben az arca lángol a gyűlölettől. Arról fantáziál, hogy mérget kever a bablevesbe, vagy porcukor helyett ciánnal hinti meg a fánkot, szinte csak erre gondol, de persze tudja, hogy itt minden hiábavaló. Akinek csillagfellegekből van a párnája, azt semmiféle módon nem lehet megölni, bármennyire is szeretné az ember. Amikor az utolsó fogást felszolgálja, maga is leül az asztalhoz. Félelem nélkül és szemben az Úrral, akinek egyenesen a szemébe néz.

Az Úr azonnal megért mindent, mert az Úr azonnal megért mindent. A szalvétával megtörli a száját. Lecsavarja a koponyaboltozatot, ahogy a vodkás üveg kupakját szokás, a fakanalat is előhúzza a semmiből, majd E agyába nyomja, és összekavarja a dolgokat. E előtt leperereg az egész élete, és ő újra látja D szemét, ami jó. Az Úr elégedetten mosolyog. E nem mosolyog elégedetten. A hangokra figyel. A harangokra. Minden egyes kondulás olyan, mintha kirúgnák alóla a széket. Nyakában a kötél, és kirúgják alóla a széket, a halántékán kidagadnak az erek. Akkor az Úr megvonja a vállát, némileg zavartan, majd sietve távozik.

10.

Tíz perc múlva újra a kapu előtt áll (ott, ahol egykor a Dugonics tér lehetett). A fegyverek már nem ropognak, a kormányzat úrrá lett a helyzeten, igen komoly áldozatok árán, de ez most nem érdekes. Június utolsó napja van, a kánikula alig elviselhető. Előbb egy összekötözött kezű ifjút vezetünk elé, közben botokkal püföljük a hátát. Mármint az ifjú hátát. Az ifjú pedig makacs és megátalkodott vala, makacsabb és megátalkodottabb mindenkinél, de az Úr levette a szeméről a hályogot, hogy ő is láthasson, mint a többiek, amiért is e csodás történetet most szó szerint beszéljük el stb. Tehát:

Úr: Mitsoda ember vagy te?

Ifjú: Én atheus, aki Istent nem hiszek, hanem mindent a Vak Szerentsének tulajdonítottok.

Úr: Honnan tudod azt, hogy nints Isten?

Ifjú: Az minden napi látás, hallás bizonyította, mert ez a Világ örökké így volt, s ígyis lesz örökké, minden magától lett, csak a Vak Szerentsétől igazgattatik minden.

Úr: Nem jól gondolkodol.

Ifjú: Ugy tetszik néked, de az Aristoteles Philosophiaja is azt tanította, hogy örökké volt ez a Világ, örökké is léssen.

Úr: A Philosophia csak Philosophia, a Szent Írásból kellene bizonyítanod.

Ifjú: Hiszem a tü Davidotokis az tizennegyedik Soltárban maga mondja, hogy nintsen Isten.

Úr: Ugy, de azt mongya, hogy a bolond mongya azt, hiszem te talám nem vagy bolond.

Ifjú: Jol mondod, de sem Istent, sem Szent Irást nem hiszek, a jozan okosságbol bizonyítsd meg nékem, hogy vagyon Isten.

Úr: Azt kérdem tőled, hogy magad teremtettedé magadot, vagy más teremtett téged?

Ifjú: Meg kell vallanom, hogy nem magam teremtettem magamat, mert ha magam teremtettem volna, az egész világotis magamnak hagytam volna.

Úr: Azt kérdem ismét, a ki tégedet teremtett, s a ki téged s mindeneket tart, s őriz, az örökké valóé, s magát örökké megtarthattyaé, vagy nem?

Ifjú: Soha nem hallám többször, már meghiszem, hogy vagyon Isten.

Ekkor az esztergomi érsek lépett elő, ősz hajába bele-belekapott a szél (illetve nem, mégsem kapott bele, mivel napok óta teljes szélcsend vala). Előbb a „Háromszor Szent Titokról” kérdezte az Urat, aki igen nagy jóindulattal figyelt (mert az Ő jósága végtelen), aztán mindenféle különösebb teketória nélkül, ott, a szemünk láttára hárommá változott, három Úrrá (valahogy a válluknál voltak összenőve), s az unitáriusok szívét megszorította a rettenet. Az érsek a földre borult, amit háromszor csókkal illetett, majd a „Szent Ostya Misztériumát” firtatta nem remegő hangon, hogy tényleg úgy van-e, hogy a fogunkkal rájuk-e az Istent, „test szerint és valóságosan”, de ezt rosszul tette. Mert az Úr arcát előbb a harag pírja öntötte el, aztán az érsek kapott egy pofont, még ma is a fülünkben visszhangzik a csattanás. A feje pedig elvált a nyakától, és a földre hullt, ott pattogott a lábunk között, ami viszont azonnal eszünkbe juttatott egy Bulgakov regényt, bár ezt szégyelltük egy kicsit.

Ekkor lépett elő a miniszterelnök. Ő is a földre borult, ahogy kell, majd némi hezitálás után csókkal illette az Úr bocsorát, amit nyomban három foga bánt, ám ez nem látszott zavarni őt. Orációja páratlan volt és nagyszerű, olykor azonban kissé nehezen érthető a hiányzó fogak miatt. Egyre jobban belejött. Arca kihevült, szeme úgy fénylett, mint izzó zsarátnok, amit még a nappali világosság ellenére is jól láthattunk valamennyien. Indulatosan kárhoztatta a külföldi tőkét meg a bankokat, egyre indulatosabban a külföldi tőke meg a bankok feneketlen étvágját, megfélemltetlen kapzsiságát stb. Az Úr pedig megmérte őt. A testmagasságát és a lábai hosszát, a két hüvelyket és a vállszélességet is, majd felnevetett, és közben a szája elé kapta a jobb kezét.

Aztán csönd lett, hosszú perceken át. A kapu kitárult, a szívünk meg a torkunkban kalapált. Az Úr pedig előhúzta a székét a semmiből, szó nélkül leült rá, mint valami portás, és azon nyomban elaludt, a dolgot nem lehetett félreérteni. És mi nem tapostuk halálra egymást, nem ragadtunk fegyvert, még csak tülekedni sem tülekedtünk (mivel a kormányzat akkorra már úrrá lett a helyzeten), viszont a parlament azonnal összeült, és a vita tartott teljes kilenc hónapon át, a részleteket mindenki ismeri. Voltak jelölőlisták és választások, ahogy kell. Pályázatok és lobbiharcok, nyilatkozatok és cáfolatok meg persze sok-sok bonyodalom a jog terén, de e

kilenc hónap történetét most nem beszéljük el. Tény hogy a megoldás megszületett, és tény, hogy a megoldás jó volt, ezt ma már nem vitatja senki sem.

És 2020. április elsején a menet megindult. Nem, nem a miniszterelnök vezette, ő már hónapokkal korábban eltűnt az egyik éjszaka, a saját ágyából, a dolog módfelett titokzatos. A menetet a helyettese vezette, aki egy hatalmas keresztet cipelt, és közben énekelt. Utána a képviselők jöttek a parlamentből, kéz a kézben és hófehér tunikában. A radikálisok a liberálisok kezét fogták (nagy-nagy szeretettel), a liberálisok a kormánypártiak kezét (nagy-nagy szeretettel), a szocialisták a radikálisok kezét stb., és közben vidáman daloltak mindannyian. A leggazdagabb száz közvetlenül mögöttük lépkedett, ők is énekeltek, de nem fogták egymás kezét, minthogy a kezükben gyertya volt, meg egy-egy öngyújtó, mivel a gyertyákat minduntalan elfújta a szél. Aztán a vezérigazgatók jöttek az igazgatókkal meg az önkormányzatok sok-sok tisztviselője, pénzügyi tanácsosok és osztályvezetők számolatlanul, a minisztériumok és hivatalok mindenféle vezetői szintén számolatlanul, mind-mind csupa érdekes emberek, úgyhogy a szívünk csordultig telt örömmel, hogy végre boldognak látjuk őket. Nagy, hosszú menetelés volt, végig az egész városon, s közben az egész haza visszhangzott a jókedvű dalolástól. A forgalom már két napja leállt, mi meg két oldalt álltunk sorfalat, zászlókat lengettünk, és hólyagosra tapsoltuk a tenyerünket, a szemünkből pedig egyre csak peregtek a meghatottság könnyei. Először a helyettes lépett be a kapun, de a keresztet illedelmesen a földre fektette előbb, aztán a képviselők meg a százak, és így tovább, elragadtatásunk nem ismert határt.

Mikor az utolsó ember is eltűnt a kapu mögött (vagy előtte, ezt nem tudtuk eldönteni), szóval akkor felébredt az Úr. Felállt, nyújtózkodott, majd a széket akkurátusan visszacsúsztotta a semmibe, ezen már meg sem lepődtünk. Még egyszer, utoljára visszaneézett ránk. Szemét körbehordozta a sokaságon, de az arcán nem látszott semmiféle érzelm. Sem megvetés, sem harag. Sem öröm, sem szomorúság, csak épp visszaneézett, talán búcsúzóul, talán tényleg így lehetett. Aztán a kapu becsukódott. És izzani kezdett, vörösen és feketén, majd vibrálni és egyszerre zümmögni is, aztán meg eltűnt, feloldódott az áprilisi levegőben végérvényesen. És mi ott maradtunk egy szál egyedül.

FEKETE VINCE

Kizökkent idő

SZÁRNYVONAL

Amikor még mindent sikerült csodálatosnak találnunk. Még minden volt, és minden még feneketlen odaadás. Ránk vetült naponta a fény. És nemcsak a réseken át. Aztán, mint a puzzle-játék részei, amikor végül kirakódnak, úgy állt össze, egyetlen nagy egésszé a világ. És az, ami ebben a történetben az én időm, az én terem volt. Szárnyvonal: az voltam neked.

A fő vonalaktól, csomópontoktól távol. Világ végén aprócska vicinális, fapados vonat. Olcsó jegy, minimális komfort, de mégis jó. El lehet jutni vele, igaz, csak zötykölődve, és ha nem siet az ember, oda, ahová különben egynegyed idő alatt stoppal, autóval, taxival. De olvasni lehet közben, nézelődni, ahogy tízpercenként megáll, s nekilődül a mezőnek, a hegyek alatt, félkaréjban.

A kalauz leszáll, előrebaktat, vizet iszik, majd a vonat elején felugrik újra a lépcsőre. Nyirkos, petróleummal felmosott padló színe van az égnek és a földnek. Csak a menetidő, az állomások órái jelzik, hogy reggel, vagy éppen este van. Nagy kopár várótermek, várakozások a szutykos mozaikkockákon. Zizegő sürgönydrótok, rajtuk csillogó zúzmara a hír. Az alsó lépcsőn a növekvő sebesség, ahogy egybemossa a talpfaközöket.

Minden állomáson föltápászkodik és álmosan a lépcsőhöz botorkál egy-egy utas, aztán leszáll. Elöl újra nekirugaszkodik a mozdony, rándul és elindul. Mint a hulló falevelek, zizzennek a szavak.

Utasoké. Arcuk fáradt, szomorú, egymáshoz hasonló.
Elnyúlt testük mintha lebegne, s nem érzékelné a
vonatzötyögést. Amikor fékez, a léptük meg-meginog,
ahogy a folyosón igyekeznek az ajtó felé.

Léghuzat örvénylik az utolsó kocsi mögött.
A szél a szemembe borzolja a hajam.

ÜVEGPÁRÁZS

SZ. L. és K. E.

Fergetegek, frissítő viharok, tűzvészek,
perzselő lángnyelvek költöznek a nem
otthonok, a titkos találkahelyek kopottas,
szúette, ízléstelen bútorai közé, betörnek
a még tán a régi időkből, az ántivilágól
itt maradt, itt rekedt fürdőszobákba, be
a kicsempézett mellékhelyiségekbe,
felperzselik az egyen-függönyöket, a

hotelszobák védjegyeit viselő törülközőket,
az ágyakat, foteleket, a szőnyeget, melyek
jótékony felhőt vonnak köréjük, jólesően
takarják, dugdossák a „világ szeme” előtt,
és a fák és a ködök függönyei is, az éjszaka
leereszkedő leplei is cinkosaik lesznek,
segítők, mert elrejtik, elfedik őket, s mint
egy-egy jótékony paraván mögé, odalophatják,

odacsenhetik féktelen, titkos és konvenciókat
felrúgó viszonyukat, ahová a házasságuk
vészkijáratain át menekülnek, egy napra,
két napra, rövid időre frissítő levegőt, új
érzelmet csempésznek a recsegő-ropogó
eresztékek közé, aztán megint visszamennek
az életeikbe, és megint ugyanúgy megy
tovább, gördül, cammog minden, és ők, mint

a szélső hámra kötött lovak, szabadságra,
száguldásra születettek, újra és újra el- és
kiszabadulnak, elszakítanak minden köteléket,
felrúgnak minden szabályt, kidobálnak minden
súlyt a léghajó kosarából és egymás felé suhannak,
szállnak, röpködnek egy-egy mindent felperzselő,
felégető és felfrissítő találkozásra, szerelemre.

ANNA KARENINA

A szemét látta, az arcán az összeránduló izmokat, a testében
Villámként végigfutó hullámokat érzékelte, a térd remegését,
A hangokat, a sóhajokat, a visszafojtott kiáltásokat, a sejtelmes
Fényt megcsillanni a pupilláján, a félelmetesnek tűnő, ösztönös

Elszántságot a tekintetében, a szétfolyt bőr, a bomlott haj, a mellek,
A kapkodó lélegzet ugrálását, a parancsokat, hogy most fordítsa
Meg, hogy most gyorsabban, most teljes erejéből, a stimuláló
Mondatokat, sóhajokat, a szaggatott szavakat, a mondatok szökellő

Lejtését, miközben ficáncol alatta, miközben felülről, lassan
Emelkedő, majd eszeveszett tombolássá fokozódó ritmusban
Magáévá teszi, az arcát látta, a szemét, a haja kuszaságát, ahogy

Időnként, a kéj csúcsain újra és újra kontrollálhatatlanul, valami
Titokzatosan rejtélyes és delejes összevisszaságban megsemmisül –
Mielőtt az utolsó vad iramban, Vele együtt, ő is összeomlik.

AHOL HIÁBA

Előbb csak a levelek ritkulnak meg, csak
Egy-egy levél között lesznek nagyobb és
Nagyobb szünetek, előbb csak a levelek,
Majd az üzenetek is kimaradnak fokozatosan,
Miután elmaradnak a mindennapi beszélgetések,
Aztán a távolsággal együtt, a több óra
Eltéréssel együtt összezavarodik minden,

Hogy mikor volt nappal és mikor éjszaka,
S mikor érhatték volna utol egymást az éterben...

A napok jönnek-mennek, elszaladnak
Aztán a hetek, hónapok is, az elején még
Oly nagyon várt találkák, az oly nagy
Körültekintést, egyeztetést kívánó ilyen-
Olyan időközönkénti találkozások is elmaradnak
A nagyon-nagyon messziről egymás felé tartók
Között hol ezért, hol azért, aztán már az
Emlékek is kezdenek lassacskán megfakulni,
Elmosódni kezd a vállak íve, az arc képe, a
Mosoly, elsuhan a hang az ájerben valahová...

Hosszú hónapok múlva tudja csak meg, hogy
Az élet egyre mélyebb nagyvilági erdejében,
A világ egy másik, végtelenen túli felében
Hogyan is és miként is volt, van, hogy éppen
Mit csinált, merre járt, mivel töltötte idejét
Az utóbbi egy-két-három hétben, hónapban,
S ha változott, hát mi volt, ami azóta nagyon
Jelentősen a most már külön életében, csak egy-
Egy ritka levélből, egy-egy sebet feltépő, kósza
Esemesből, aprócska, finom jelzésből csupán...

LESI ZOLTÁN

Hídfő

Kikapcsolom a telefont, mert nem bírok
elviselni még egy hangot. Ha téged is annyit
simogatnálak, mint a kijelzőt, elkopnál,
és nem nyafogás jönne belőled, amitől szörnyen
fáj a fejem. A rossz csak gyógyszer arra,
amit nem tudok magamban meggyógyítani.
Ördögöt idézek, mint gyerek az anyját.
Rontson meg még egyszer, nem kell a hátamra
biztosító köté. Egyik lábam már protézis,
a másik egy tökéletes napon átkel a folyón.
A híd egy forradalom kiindulópontja,
olyan ígéreté, amely soha nem hagy el.
Ez egy éjszaka, amikor elmegy a térerő,
és a száguldó vonat elől túl késő félreállni.

Halványkék

Páncélos lovagok jönnek,
mészárszékké változtatják
a várost. Kocsi indul este
egy másik országba, felrakjuk
rá az összes cuccot. Költöztetjük
mindazt, amivel eddig együtt éltünk.
Egy gyerek húzza így madzagra
kötött vonatát. Később értjük
meg, az otthoni gyűjtemény
a határon túl semmit sem ér.
Néhány óra út és a kastélydomb
már megnyugtató távolban,
mint a halottak, homálytól letakarva.

Nem jön utánunk senki, elnyel
egy másik lakótelep, betongőz
és a játékgép hangja, egy kád
víz langyos nosztalgiája, ettől
otthonos itt. A nyelv nem ragad
ránk, mint egy jól nevelt bonsai
burokban élünk, a haza levelekből
kap jelen időt. Talán megvan
még a ház, a halványkék, középkorra
nyíló ablakok. Mióta eljöttünk
minden elveszett, a lovagok ugyan
megszelídülve beköltöztek a házakba,
de a vérfürdő emléke megfertőzte
az addig nyitott szíveket.

BENE ZOLTÁN

Azután, azelőtt

Lénárd arra ébred, hogy a nő a fején ül. Próbál szabadulni, keményen küzd, a teste tekereg, akár egy kíméletlen marok csapdájába esett sikló, a karjai kalimpálnak, lábával rugdalózik. Ettől fölfordul a gyomra, érzi, ahogy a hányás elindul fölfelé a nyelőcsővé, betör a szájüregébe, kitölti a cserepesre száradt odút, végül kibugygyan. Rókázás közben a nő már nem ül az arcán, a sarokban áll, rá mutogat vékony, hosszú, valószerűtlenül hosszú ujjával és önfeledten kacag. Lénárd gusztustalan hányadéktócsában fekszik, a bűz facsarja az orrát, az undortól megint öklendezni kezd, a saját okádékától lucskos párnát dühösen, ám erőtlenül a nő felé hajítja, de az félúton a padlón landol. A nő gurgulázva, bugyborékolva nevet, a fejét hátrahajítja, tarkója a gerincéhez simul, karját a magasba emeli, s egyszerre szétpukkan, mint egy buborék. Lénárd nyelőcsőve görcsöl, ráng, iszonyatos erőfeszítéssel igyekszik a gyomor maradék tartalmát kifelé préselni a testből, csak hogy a szervezete ezúttal is téved: már nincs mit, az izmok üresen zakatolnak a belsőségek között, a hús remeg és lángol, az idegek idegesen ránganak a pergamenszerű bőr alatt. Legvégül némi kesernyés, vérrel pöttyözött epe csorog végig az állán. Lénárd magzati pózba görnyed, vérágas, égő szemét szorosan lezárja, üvöltetni szeretne, de nem jön ki hang fölsebzett torkán, csak hever, akár sűrű, ikrásodó mézbe ragadt rovar, moccanatlan, reménytelen. Peregni kezdenek szeméből a könnyek. A sekély, sós erek végigcsordulnak az arcán, elkanyarodnak az ajkai mellett, s lecsöppennek a mértani ábrákkal kivarrt ágytakaróra. Órák alatt csinos tócsába gyűlnek. Lénárd érzi, a só kiül a bőrére, borostájára, rászikkad az ajkaira. Ettől nyúlfarknyit csillapodik a fájdalma. Nem tudja, miért, de csillapodik. Kinyitja a szemét. Egyedül van, a nő sehol. Már-már múmiává száradt rózsacsokor az ablakpárkányon, tekintélyes potrohú keresztes pók trónol a szikkadt tüskék közé szőtt háló közepén; penészes kiflicsücsök az asztalon, hangyák huzakodnak rajta. Bántó fénynyalábok esnek be az ablakon. Újra lehunyja a szemét, elégedetten nyugtázza, hogy gyomorgörcsei elmúltak. Mozdulni azért nem mer. Tudja, hamarosan sajogni kezd a csípője, aztán ez a sajgás lassan elviselhetetlen fájdalommal fokozódik, s neki testhelyzetet kell változtatnia. A mozgás következtében menten vissza fog térni a hányinger, de le tudja küzdeni. Utána már csak egy-két óra, és föltápáskodhat. Amint imbolyogva kiegyenesedik, azonnal iszonyú gyötrellem árad szét a tagjaiban. Halálfélelem fog eluralkodni rajta. Tisztában van azzal, hogy nem lesz képes megbirkózni egyikkel sem. A kamrában bontatlan üveg pálinka

várja, hogy enyhítse örült rettegését és borzalmas kínjait, amelyek csak átmenetileg szunnyadtak el a hányás után, ágyból kászálódás előtt. Sójajtana, ha merne. Nem mer. Húzza az időt. Az idő élet. És a pálinka is az, teszi hozzá egy hang a fejében. Nem vitatkozik. Nem érdemes. Mikor kimászik az ágyból, nyomban a spájzba oldalog, nyitja az üveget, szívja a szeszt magába. Először nehéz benntartani, kikíváncsozik. Nyeldeklője hevesen tiltakozik a karcos ital ellen, a gyomra is baljóslatúan mocorog. Néhány perc múltán azonban édes forróság árad szét az ereiben, a homlokát a hűvös falnak támasztja, jobbáiban szorongatja a palackot, legszívesebben sírva fakadna, ha el tudná dönteni, hogy a nyomorúság vagy a boldogság csal könnyet a szemébe. Dúdolni kezd egy régi dallamot, tagjaiba lassan visszaszívároga az erő.

Az utca kihalt, mint időtlen idők óta minden áldott nap. Az épületek romosak, az aszfalton lyukak tátongnak, zsenge fű sarjad belőlük. Néha föl-föltűnik egy-egy kóbor kutya. Többnyire soványak, a szemükben kétségbeesés, rendszerint vicso-rognak mindenre, ami mozog. Mióta nincsenek emberek, ők is egyre fogyatkoznak, falkákba tömörülve a környező erdőkbe vándorolnak. Valamelyik sarkon aprócska öleb görnyed természetes farkaskutya súlya alatt – lám, az élet él és élni akar, gondolja Lénárd. Talán az utolsó ember vagyok a városban, és különös módon én is élni akarok, teszi hozzá. Megtorpan, lehajol a semmiből előbukkanó, s a lábához simuló cicához. Kis, vörös állat, a pocakja – nyilván a patkányok társadalmának mélységes bánatára – enyhén dudorodik. Hangosan dorombol. Az öleb sóvár szemekkel nézi, de nem képes szabadulni a nyáladzó, fölakadt szemű farkaskutya alól. Lénárd lehajol a macskáért, fölemeli, az ingébe dugja a meleg kis testet. Még néhány lépés, és eléri a kávéházat. A kirakat üvege betörve, belülről ütött-kopott ajtóval foltozva a lyuk, a berendezés romokban. Csak egy asztal áll sértetlenül a helyiség közepén, előtte tonett szék: Lénárd törzshelye. Félretolja az ajtólapot, átlép a kirakat lábazatán, a pult mögé siet, tesz-vesz, majd kezében csésze kávéval, egy pohár rummal és egy bögre tejjel az asztalához ül. Isteni csoda, hogy egy, ki tudja, mi okból tartott generátor és a kávégép ép maradt, s a raktárban fölhalmozott több láda szeszesitalnak sem kélt lába. Meglepő, hogy néhány kanna benzín is itt maradt, amivel komótosan elpöfög a generátor. Lénárd úgy számolja, hónapokig elég lesz az áramforrás, végtére is szinte kizárólag kávéfőzésre használja – másra nem is tudná, sehol nem talált több működőképes elektromos szerkezetet. Élvezettel kortyolja a feketét. Az asztal lapján álldogáló cica gyanakodva szaglász-sza a bögrében a tejet. Nem kell neki. Lénárdnak eszébe jut, talán olvasta valahol, hogy a macskák voltaképpen mind laktózérzékenyek, csak azért isszák a tejet, mert az emberek tudatlanságukban azzal traktálják őket. Legalábbis azzal traktálták, míg volt érzékenységük effélével foglalatzkodni. Ez a cica azonban nem szomjas, nem éhes, ő társaságra vágyik, Lénárdéra jelesül, oda is kucorodik az ölébe, né-

hányszor körbefordul saját tengelye körül, végül elhelyezkedik, dorombol és lehunyja a szemét.

– Még egyet? – kérdezi a pultos, s Lénárd bólint: legyen. Figyeli, ahogy a nagymellű, szőke lány a kávégéphez lép, matat valamit, amit Lénárd nem lát, mert a nő formás, dús idomú teste eltakarja a mozdulatokat, csak a művelet hangját hallja, aztán fölzúg a berendezés, szörcsög és brummog, Lénárd a gömbölyű feneket vizslatja, a háta mögött valaki fölnevet, a masina fújtat, legvégül szinte kéjesen nyöszörög. A csésze, kávéval teli, a pultra kerül. Lénárd megköszöni, rumot kér mellé.

– Ha nem mondod is hozom – mosolyog a bögyös szőke, név szerint Zsófi, s szavaitól Lénárd vére valami gyöngye kis melegséggel telik meg, halvány biztonságérzettel, nyugalommal, kicsiny elégedettséggel. Pedig még le sem hajtotta a rumot.

– Leadtad a dolgozatot? – érdeklődik Lénárd. Zsófi igazából egyetemi hallgató, a tanulmányait finanszírozza a kávéházi munkából.

– Igen. És köszönöm a segítséget – mondja. Tudniillik Lénárd ez előző héten átnézte és kiegészítette Zsófi beadandóját.

– Emlékszel a filmre, amiről beszéltünk? – kérdezi pár perc múlva Lénárd.

– Emlékszem, persze.

– Letöltöttem – jelenti ki diadalittas hangon. – Ha gondolod, megnézhetjük.

– Nálad? – érdeklődik a lány.

– Például.

– Benne vagyok. Ma hatig dolgozom.

– Akkor hatra visszajövök – búcsúzik Lénárd. Mialatt fizet, kellemes bizsergést érez a heréiben.

A kismacska édesdeden alszik az ölében. Nincs szíve fölállni újabb rumért, inkább a zsebéhez folyamodik, előhúzza az üveget, elgondolkozva kortyolja a pálinkát; békésen nézelődik, akár egy kérődző állat. Akár egy állat, mormolja félhangosan. Olyan vagyok, akár egy állat, nem is lehet vitás. Szégyellhetném is magam, motyogja. Ám abban a pillanatban megérzi a figyelmet. Valaki figyeli. Vagy valami. Körbenéz, pulzusa fölgyorsul, mint egy zsákmányé, akire éppen vadásznak. Lapulna, olvadna bele a környezetbe, öltene tökéletes mimikrit, valódi kaméleon-irhát, ha tehetné, de csak megmerevedik, mintha pusztán fatörzs lenne, korhadó váza egy elillanó életnek. Behunyt szemhéjai mögött újra látja, ahogy botladozva szaladó alakok buknak föl, s vértócsák terjednek körülöttük az aszfalton, a betonon, a fűben, fütyül a gránát a levegőben, reszket a bokor, mert testrészek és kifordult belsőségek csüngenek az ágain, távoli motorzúgás hallik a felhők fölül,

pukkanások, mint augusztus 20-án, meg szilveszterkor, olykor sikoly, másszor káromkodás szaggatja a dobhártyát, s a páni félelem, a rettenet, akár a nyári zápor...

És akkor ráébred, hogy csupán a cica az. Nagy, sárgásbarna szemeivel ő vizslatja Lénárd fizimiskáját, közben dorombol, mozgatja a fülét. Bájos. Határozottan bájos.

Mikor hatra visszaér a kávéházba, a szőke lány éppen standol. Lénárd már régóta tudja, hogy ez a bevétel összeszámolását jelenti, azét a bevételét, amely azóta keletkezett, mióta az, aki éppen átadja a következőnek, átvette a pultot az előzőtől. Lénárd törzshelyén kettő pultos van, így ők mindig egymásnak adják a stafétát. Zsófi hamar végez, elindulnak Lénárd lakása felé. Közben fecsegnek. Lénárd a munkájáról mesél, a szociológiai elemzésekről, amelyeket egy közvélemény kutató cégnek végez. Nem megerőltető és meglehetősen szabad tevékenység, hozzá még nem is rossz jövedelemforrás. Zsófi is ilyenre vágyik, ha végez, de Lénárd szkeptikus, nagyon szűk a piac. Inkább a filmekre térnek. Lénárd otthon van a témában, pedig nem sok filmet néz. Viszont sokat olvas róluk. Ez elég a csevegéshez. Az egyik sarkon majdnem elsodornak egy fiatal párt, akik önfeledten csókolóznak. Még mielőtt nézeteltérés lehetne a dologból, kiderül, hogy Zsófi és a pár nőnemű tagja réges-régi ismerősök. A két fiatal íziben csatlakozik is Lénárdékhoz.

– Lénárd – nyújtja a kezét feléjük Lénárd.

Robi, Heni, hangzik a felelet.

A lakásban szortyogva fő a kávé, előkerülnek az üveg borok, némi pálinka, s Lénárd, mire elindítja a filmet, bizonyos benne, hogy szexuális élményben lesz része, mielőtt fölvirrad a holnap. Elképzei, ahogy Zsófi mellei elomlanak az ujjai között. A film izgalmas, de Lénárd alig várja a végét. A közepe táján, mintegy véletlenül, megfogja a szőke lány kezét. Nem ellenkezik. A film háromnegyedénél Zsófi pillant – és leesik az álla.

Zsófi, Lénárd kezét szorongatva, gyöngéden, érzéken csókolózik Robival. Heni a kanapé sarkában szendereg.

– Basszátok meg – csúszik ki Lénárd száján, mire Heni fölriad, egy pillanat alatt átlátja a helyzetet, lebiggyeszi az ajkát és lakonikusan ennyit mond:

– Ribancok.

Aztán, Lénárdra pillantva, hozzáteszi:

– Ha akarod, én benne vagyok.

Nem, Lénárd nem akarja. Ő Zsófit akarja, akinek éppen elengedi a kezét. Ahogy fölhasználódik mellőle, óvatlan mozdulattal leveri a vörösbort az asztról. A szoba közepére, az ütött-kopott szőnyegre újabb takaros foltot fest az ital.

– Menjetek az anyátokba – mondja Lénárd.

Robi és Zsófi nem vitatkoznak, kényelmesen, kapkodás nélkül és szótlánul távoznak.

Heni nem mozdul, továbbra is a kanapé sarkában kuporog.

– Ma dugni akartam – közli Lénárddal tömören. – Ha már ide hoztál és ez lett belőle, dugj meg.

Lénárd reszket a haragtól, de amint Heni fölugrik, hogy átölelje, lecsillapodik, s bár a könnyei folynak, talán mégis megtörténik, amit a lány annyira akar.

Mire Lénárd magához tér, egyedül van a lakásában.

– Arra se emlékszem, jó volt-e – dünnyögi. – Vagy volt-e valamilyen... Pedig alig vagyok ittas...

A cica nyújtózik egyet, fölül Lénárd ölében, megint kezdi az ősi szertartást: körbefordul háromszor-négyszer a saját tengelye körül, mielőtt visszaheveredik, aztán mosakodni kezd. Közben dorombol. A dorombolás a világ legmegnyugtatóbb hangjainak egyike, gondolja Lénárd. És gyógyít is. Neki pedig égető szüksége van gyógyírra. Itt van például az ivás. Sokat iszik, ez ténykérdés. A káosz előtt is sokat ivott, azóta meg evés helyett is leginkább csak azt csinálja. Unja a konzerveket, a szesszel viszont nem tud betelni. Övé az egész város. Mindenesetre az a része, amit eddig bebóklászott, lakatlannak tűnik, tehát ő az egyetlen emberi lény, aki használja. A házak felét ugyan vagy földig rombolták, vagy súlyosan megsérült, és a boltok nagy része is üres – még a menekülés idején fosztották ki –, azért bőven maradt annyi étel és eszköz, amivel akár évekig, évtizedig elvegetál. Lám, immár barátira is lelt, kis, selymes szőrű, odaadó cimborára. Társra. Voltaképpen társra. Fölemeli a cicát, bekukkant a hátsó lábai közé. Lány. Hála Istennek, lány, mosolyodik el.

Két nap múlva gyanútlanul betér a kávézóba, később, mikor eszébe jut, maga sem tudja, miért. Talán csak figyelmetlenségből, talán megszokásból. Zsófi megvetően méri végig. Rumot, kávé csúsztat elé.

– Meg sem próbáltál küzdeni – jegyzi meg.

Lénárd nem ellenkezik. Valóban így történt. Kényelmetlenül érzi magát, nem szól, nem mentegetőzik, nem is támad. Megissza a rumot, elkortyolja a kávé.

– Arra se emlékszem, jó volt-e – dünnyögi, miközben kimegy. – Vagy volt-e valamilyen egyáltalán... Pedig alig voltam ittas...

Arra riad, hogy az arcára tűz a perzselő nap. Ahogy kinyitja a szemét, egy női arc tölti be szinte az egész látóterét. A különös körülmények ellenére is meg kell állapítania, hogy csodaszép arc, szabályos, bájos; csillogó, mélybarna szemekkel. Vörös haj foglalja keretbe.

– Szervusz – mondja a nő.

Lénárd nem talál szavakat. Egyelőre azt sem tudja eldönteni, féljen a találkozástól, vagy örvendezzen fölötte.

– Ne haragudj, hogy hozzád csapódtam – folytatja a nő. – Egyedül vagyok időtlen idők óta, megláttalak és megörültem neked.

– Nem... – Lénárd megköszörüli a torkát. – Nem baj. De hogyan...? Sokat járkáltam a városban, senkivel sem...

– Azért elég nagy ez a város – mosolyodik el a nő. – Egyébként Lilla.

– Lénárd – mondja Lénárd. – Lénárd, igen. Ezek szerint ketten vagyunk, akik túl is éltük és itt is maradtunk.

– Minimum ketten – pontosít Lilla.

Szép a mosolya is, gondolja Lénárd, a fogai nem olyan sárgák, mint az enyé-
mek. Zavarban van. Maga sem érti, mi történik, csak abban biztos, hogy zavarban van.

– Itt laksz, a környéken? – kérdezi a nő.

– Igen. És te?

– A folyón túl. Azt a fertályt töviről hegyire végigjártam. Még állatok is alig maradtak, az élelem is fogytán. Csak két boltot nem ürítettek ki teljesen. Hetekig készültem erre az utazásra. A hidat ugyan lerombolták, de találtam egy csónakot. Tegnap reggel végre összeszedtem minden bátorságomat és áteveztem a folyón. Azóta bóklászom, keresgélek. Itt több a lehetőség, mint odaát.

– Igen, errefelé több üzletben is megmaradt szinte a teljes árukészlet. Tartós tej, konzervek, tészta, kolbász, szalonna, ásványvíz, tea, kávé – sorolja Lénárd. – Apropó! Kérsz kávé?

– Van? – csillan föl Lilla szeme.

Lénárd föláll, s már nagyban főzi a feketét, mikor eszébe jut a macska.

– Nem láttál egy kiscicát?

– Nem – rázza dús, vörös üstökét a nő. – Pedig jó lenne elnézegetni, megsimogatni. Hónapok óta nem láttam állatot madarakon, rovarokon, horpadt oldalú, bárárságtalan kutyákon és patkányokon kívül.

– Különös, hogy a háziállatok zöme az emberekkel együtt eltűnt – tűnődik Lénárd. – Az a néhány kutya meg, ami itt maradt, egyre veszélyesebb – leteszi az asztalra a két csésze kávé, visszaül a helyére. A kanalak egymásnak felelő diszszonanciáját hallgatják kevergetés közben.

– Szóval van egy cicád? – érdeklődik Lilla.

– Valójában nincs. Ma találkoztam vele. Ahogyan veled is ma találkoztam. He-
lyesebben mindketten rám találtatok. S mindketten ma.

Lénárdban ekkor furcsa gyanú ébred.

Egyik este, hazafelé menet, Henibe botlik a lakása közelében.

– Helló – köszönti a lány. – Téged kereslek.

Lénárd nem érti. Némiképpen illuminált és kellőképpen ábrándos. De akár úgy is mondhatnánk, egészen részeg és bután fantáziál. Akadozó nyelvvel kérdezi:

– Engem? Miért?
 – Alhatok nálad?
 – Miért? – ismétli csökönyösen Lénárd.
 – Dughatunk is. Vagy amit akarsz.
 – De miért?
 – Nincs hol.
 – Jó, aludj – egyezik bele Lénárd, azzal folytatja az útját hazafelé. Imbolyogva, ahogy addig.

– Részeg vagy, mi? – röhécsel Heni.
 Lénárd nem felel, nem látja értelmét.

Reggel távolról sem biztos abban, hogy a lány végül nála aludt-e, s valóban a fejére ült-e az éjszaka közepén, a csúnyájával tapasztva be a száját, közben a férfiasságával matatva, de olyan vadul és durván, hogy inkább érzett fájdalmat, mint kielégülést; vagy csak álmodta az egészet. Mikor fölébred, Heninek nyoma sincs, ahogyan néhány tízezresnek is lába kélt a fiók mélyéből, az útlevele alatt tárolt vésztartalék-borítékból. Talán a lány vitte el, mélézik. Ha egyáltalán járt itt. Mert távolról sem zárható ki az a lehetőség, hogy ő maga verte el a bankókat – a napok, az események régóta összefolynak benne, akár kiömlött festékek az asztalon.

Mindenesetre attól fogva gyakorta álmodik egy nőről, aki az arcára ül. Ő próbál szabadulni, keményen küzd, a teste tekereg, mint egy kíméletlen marok csapdájába esett sikló, a karjai kalimpálnak, lábával rugdalózik – mindhiába. És a nő álomról álomra egyre kevésbé hasonlít Henire.

– Most furát fogok kérdezni – kezdi Lénárd.
 – Hallgatlak – Lilla figyelmesen néz rá.
 A férfi nagy levegőt vesz, lehunyja a szemét:
 – Ugye, nem képzellek?
 – Nem, nem képzelsz. Tetőtől talpig valóságos vagyok – jelenti ki a nő.
 – Tudniillik elég sokat iszom – magyaráz Lénárd. – Esetemben relevánsak a hallucinációk.
 – Nyilván – hagyja rá a nő. – De én létezem, erre mérget vehetsz.
 – És az sem lehet, hogy egy macska vagy? – firtatja Lénárd óvatosan.
 Lilla elneveti magát.
 – Macska?
 – A kiscica, akiről beszéltem. Vörös volt, a szeme amolyan barnaféle. És kecses, mint te.
 – Persze, értem. Az én hajam is vörös, a szemem ugyanúgy barna... – tűnődik Lilla. A bókot elereszti a füle mellett.
 – Ettől függetlenül én nem vagyok abban az értelemben macska, amelyik értelemben ezt a szót most használjuk.

Élvezettel hajtja föl az utolsó korty kávéját.

– Nem a képzeletedből léptem elő és nem egy állatból transzformálódtam emberré a beteg, túlfűtött, alkohollal izgatott képzelőerőd által. De, persze, amikor ezt állítom, éppenséggel hazudhatok is. Illetve, ha pontosak akarunk lenni, vagyis én az akarok, vagy legalábbis az, aki most beszél, fenn áll a lehetősége, hogy te hazudsz magadnak. Ezt nehéz lesz eldöntened. Fogas kérdés vagyok.

Lénárd a mellére ejti a fejét.

– A nők általában, a nők általában azok – suttogja.

Lilla fölkapag.

– Ugyan honnan vetted ezt az eredeti gondolatot?

Lénárd is elneveti magát. Lillának igaza van, ismeri be magának. Jóllehet most, ahogy jobban szemügyre veszi, mintha emlékeztetne arra a nőre, aki álmaiban az arcára ül, s aki egy ideje már egy kicsikét sem hasonlít Henire.

Zsófit akkor látja utoljára, amikor a támadás előtt két nappal betér pisilni a kávézóba. Nem szólnak egymáshoz. Lénárd borostás és szúrós szaga van, napok óta nem mosakodott. A sarokban, észrevétlen, Robi ül, de amint Lénárd eltűnik a véccéajtó mögött, utána ered, villámgyors és pontos ütések mér a veséjére, aztán nyomban vissza is tér félreeső asztalához. Lénárd összecsuklik, az állát beveri a piszoárba, összevizezi magát meg a helyiséget, s néhány perc múlva vérző állal, a sliccéből előkandikáló hímtaggal hajtják ki az utcára.

Két nap múlva, hajnalban megszűnik a rádió- és televízióadás, véget ér a világháló; elnémulnak a hagyományos, valamint a mobil telefonvonalak. Reggel nyolckor elmegy az áram. Kilenckor a víz. Délelőtt tízkor kezdődik a támadás és négy napon keresztül tart. Akit nem mészárolnak le, azt elhajtják fogolyként vagy (talán) kerekét old. Lénárd mindösszesen ennyiről tud. Meg a halál számtalan arcáról, amellyel szembenézett különféle rejtékhelyekről. És a holttestekről, amiket fekete maszkos katonák égettek el a tereken, árokpартokon, villamoskocsikban. De sem azt nem sejtí, kik hajtották végre az akciót, sem azt, miért tették. Valamilyik radikális iszlám szervezet csapott le Európára? Anarchista csoportok összehangolt cselekménye volt? Kelet-Európa, vagy csupán Kelet-Közép-Európa regionális villámháborúja? Netán az egész Földet érinti? Egy megvalósult disztópia, egy beteljesedett átok?

Teltek a napok, hetek, hónapok és Lénárd, hite szerint, egyedül lakta a várost, ahol nem sokkal korábban közel kétszázezren éltek. A kommunikáció minden formája megszűnt. Emberekkel nem találkozott – azon a tucatnyi hullán kívül, akiket elfelejtettek elégetni lemészárlóik, s akiket ezért kénytelen volt ő maga eltemetni. Aztán néma csönd. Csak telnek a napok, nem történik semmi, nem nyugtalanítóan, de fogynak a konzervek és a szeszek, s Lénárd nem érez semmiféle utóhatást, sem sugárzást, sem más szennyeződést, nem lesz beteggé, nem hullik a

haja, a gyakori másnaposságon kívül kutya baja. A civilizáció megszűnt, de túl lehetett élni. Lénárd ezzel foglalatoskodik, nap nap után túléli a világát. Értelmetlenül, céltalanul, mint egy fölösleges, mutáns vegetáció.

Míg egy nap mellé nem szegődik egy cica, s föl nem tűnik egy szépséges aszszony, aki egyrészt hasonlít a macskára, másrészt talán, de nem bizonyosan kísértetiesen olyan, mint amivé rémálmai nője változott.

Hosszan-hosszan ülnek egy padon. Alkonyodik, Lénárd érzi, ahogy az alkohol lassan-lassan szivárog, párolog a pórusain keresztül a világba; tisztul a vére és az agysejtjei vergődve, kínlódva mocorogni kezdenek. Maga mellé pillant. Nem káprázat, itt van Lilla. Szép.

– Mellesleg festem a hajam – szólal meg. Nem néz a férfira. – Az utolsó adag festékkel, amim volt. Ha nem találunk másikat, le fog kopni.

Lénárd tudomásul veszi az információt.

– Eredetileg sötétbarna vagyok – árulja el Lilla.

Lénárd érti.

– Vörös volt, nem?

A férfi bólint. Vörös. Nem lehet ez a nő az a macska. Annál sajnálatosabb, hogy elhagyott az a kis, prêmes állat, gondolja.

– Majd megkeressük – hallja Lilla hangját, s ettől kicsit megijed, mert ebben a pillanatban maga is pontosan ezt tervezi.

– És a többiek? – kérdezi kis idő múlva.

– Szerintem nincsenek – Lilla Lénárd felé fordul. – Szerintem mindenki vagy meghalt, vagy elvitték.

– De kik?

– Nem tudom. Én a ligetben kocogtam, amikor kezdődött. Egy platán üregébe bújtam. Öt napig kucorogtam ott.

– Én hol ide, hol oda – emlékezik Lénárd. – Nem tudom, hogyan vészeltem át. Azt mondják, a részekre külön angyal vigyáz.

– Akkor több túlélőnek kellene lennie – veti ellene a nő. – Van családod? Elvesztettél valakiket?

– Nem tudom. Távoli rokonokat. A szüleim az öcsémnél laktak évek óta. Svédországban. Ott nem tudom, mi lehet. És te?

Lilla csak egy különös mozdulatot tesz a fejével.

– Család? – erősködik Lénárd.

– Gyerek, férj, anya, apa, mindenki – Lilla nem sír, a tekintete kemény, mint az ipari gyémánt. – És én mégis élek, látod. – Majd kisvártatva hozzáteszi:

– Ennyit erről.

– Ezt magyarázd meg.

– Ha túléltem, s most is élek, vagyis bírok élni nélkülük, akkor ezt érdemeljük, nem?

– Mit? – Lénárd nem akarja megérteni a nő szavait, valami tiltakozik benne a megértés, az elfogadás ellen, valami gátat szab és ellenáll.

– Mindent – mutat Lilla maga köré. – Ezt, ami itt lett. A halál városát.

– Ki érdemli?

– Mi. Te is, én is. Ha magadba szállsz, bizonyosan meglátod, hogy... – Lilla hirtelen elhallgat, fáradtan legyint. Egyszerre úgy érzi, mindjárt elájul a kimerültségtől.

– Hagyjuk, inkább hagyjuk – susogja. – Majd egyszer megvitatjuk.

Lénárd készséggel elfogadja a javaslatot. Mindig kiválóan értett a nehézségek elodázásához. Mi több: ehhez értett csak igazán! Attól, hogy szembenézzen velük, világéletében viszolygott. Most sincs ez másként.

– Sajnálom – Lénárd hangja jóformán kedvesen, melegen és őszintén cseng. – És fogadd részvétem.

Lilla ismét legyint, ezúttal azonban a mozdulat félúton megreked, a vékony, törekeny kéz visszahull a nő combjára. Utána egy darabig csak ülnek mind a ketten némán, néznek maguk elé.

– Hazamész, vagy maradjunk együtt? – kérdezi Lénárd öt-hat perccel később. A nap abban a pillanatban bukik le az omladozó házfalak mögött.

– Maradjunk – mondja Lilla lágyan –, mi mást tehetnénk? Úgy hisszük, társas lények vagyunk.

Lénárd elérzékenyül az asszonyi hang bűgásától. Attól tart, elsírja magát, ezért gyorsan beszélni kezd.

– Egyszer csak jönni fog erre valaki – lelkesedik. – Egy nap arra ébredünk, hogy beállítanak a városba az emberek, visszatér a civilizáció. Kiviláglik, hogy nincs veszve minden... Mert egyszer csak jön valaki. Ideér vagy visszatér...

Lilla talán nem is figyel a szavaira. Hosszan, csontropogtatón nyújtózkodik, s a férfi elgyötört agytekervényein átcikkan a gondolat: pontosan úgy, ahogyan a macskák.

– Más nem, a cica – évődik Lilla.

– Mi van vele? – Lénárd ijedten pillant a nőre.

– Visszajön. Ő lesz, aki visszatér... Semmi egyéb, nyugi. Csak visszajön.

Az nagyon nem volna rossz, gondolja Lénárd. S még azt, hogy a jövőben kevesebbet fog inni. Akkor talán megoldódnak a dilemmák, ital nélkül majd megtudja, miért pont ők maradtak életben és ki ez itt mellette. Az álombéli lány? Macska? Nő? Esetleg macskanő? Mint a moziban, régen – hacsaknem egy vízióban, transzban. Tudja a fene.

– Valami csak lesz – szól fennhangon, maga sem tudja, miért. Közben abban reménykedik, valóban visszatér hozzá a cica, ezzel kínálva egy aprócska kis megoldást egy igazából elhanyagolható problémára.

– Nem lesz semmi. És nem is érdemlünk mást – komorodik el Lilla. – De ezt ne ragozzuk.

Lénárd nem ellenkezik.

– Jó, ne ragozzuk.

Akár egy méltósággal eldőlő, évszázados tölgyfa, zuhan közéjük a sötétség. Nem gyulladnak föl az utcai lámpák, hogy megóvják őket a Hold kiszámíthatatlanságától; az áram nevű energiaforrás talán sosem létezett. Csönd van, csak egymás lélegzését hallják, meg az éjszaka halk neszeit. Lénárd az ereiben áramló vér lüktetését is érzi a halántékán. Hamarosan beteg lesz, kegyetlenül másnapos, jönnek az elvonási tünetek. Ahogy csökken a maligán, úgy romlik az állapota. Reménykedik, hogy ezúttal átvészeli pálinka nélkül. Bízik Lilla segítségében... És hogy nem válik valóra az álom. Vagy nem ismétlődik. Vagy...

A többi majd elválnak.

TORNAI JÓZSEF

Az addig-ameddig nótája

Életem értelme eddig is az volt,
mit pusmognak föld alatti hangok,
mivel dörgetnek képek és félelmek,
mindig azt hittem, vége lesz, de nem lett;
a fejem mögötti kaparászásnak csöndes
félájulatok és bömbölések árnya repdes
körül addig-ameddig.

És mi az, ami végleges, ha nem
egy mű: szobor, vonósnégyes, vers?
De a tudósok már bajban vannak, hiszen
egyikük sem képes befejezettnek
tekinteni egy-egy új törvényt, elvet,
a szent könyvek tételeit pedig
hisszük, vagy sem addig-ameddig.

Nem tagadom el a szépségeket
és a jót, az ember ilyesmiket elkövetett,
de a csúfság éppúgy díszítheti arcát,
mint a főséges hegyek mintája
és a vízesések lebegése,
ahogy belekeveredik a vérbe,
ha csillog még addig-ameddig.

És elindulsz te is az úton,
ahogy én is meggyorsítom
léptem hosszabb vagy butább éveken-rémeken át,
hogy lássak-halljak balítéletet, csodát
az ablaküveg átlátszó köpenyén,
csak hát ami ebből nekem jut, mért nem enyém
legalább addig-ameddig?

Semmi véglegesre nem gondolok már,
csak arra, ami valahol ott kószál

a lelkeimmel együtt szenvedéssel,
vagy ahogy az öröm hátba késel
hajnali percben, holnapi ködökben,
jól tudjuk ezt, ujjongva, meggyötörten
viselve mindezt addig-ameddig.

Miért, miért nem dobjuk le a terhet,
hiszen semmi sem lökdös többet,
ha csak nem a véletlen vagy a rosszindulat,
míg sejtem egész élet-bőröm alatt,
hogyan nincs más vagy jobb részem,
se italom, se mákonyom, se reménységem,
az is csak addig-ameddig.

Én, az ember

Megettem egy kaktusztüske-misét,
egy körte magját,
egy jávorszarvast,
egy bivaly-dagonyát,
egy óriási oroszlánt.

Megettem egy szürkemarha-tülköt,
egy istálló-jászolt,
egy gyilkos bálnát,
egy függőhidat,
egy Amazonaszt.

Megettem a Csomo Lungmát,
Tenocstitlánt,
egy mamutfogat,
egy tehervonatot,
egy felhőkarcolótűt.

Megettem egy világítótornyot,
egy indiai félsziget sarkát,
egy hidrogénbombát,
Zeuszt,
egy gigantoszauruszt.

Megettem a sokvilág-kozmoszt,
az idő-üstököst,
az Androméda-ködöt,
embertársamat,
én, az ember.

Polip csápjai között

1.

Nem szerettem volna egyebet:
csak ne születtem volna meg.
Mert nő a pusztulás,
szerveimre vár halotti nász.

2.

Keservesek az éjszakáim,
panaszkodott még régen Káin.
De most már nem panaszkodik,
aki lemészárol valakit.

3.

„Homo duplex”, mondta Baudelaire:
csupán ámulhatok, hogy lel
gondolatot, dúvad s szellem,
benned, sakálbúzó s lelkem?

4.

Polip csápjai között Magyarország:
ezer rágalom és tízezer gonosz rág,
ezer lián és tízezer szívóka,
úgy, mint ezer év óta.

5.

Szeretném meglátogatni a sárga kutyát
a szomszéd kertben, de nem engedi e béna láb,
álló nap csak ugatását figyelem:
várja gazdáját a sárga türelem.

„Kitűnő volt a humora, kitűnő az iróniája, és különféleképpen ugratott minket”

ILLYÉS GYULÁRÓL TORNAI JÓZSEFFEL TÜSKÉS ANNA BESZÉLGETETT*

– Mikor ismerkedett meg Illyés Gyulával?

– Ez izgalmas volt, mert valamikor 1960–1961-ben történt. 1949-től diszpécser voltam a Csepel Autógyárban. 1955-től már jelent meg egy-két versem, de abban a sztahanovista, rákosista időszakban egyáltalán nem akartam megjelenni. 1955 egy nagy fordulat volt, amikor végrehajtották a nagy forradalmat: elsősorban Nagy László és Juhász Ferenc, de nagy verseket írt akkoriban Illyés, Benjámin László és Csanádi Imre is. Óriási dolognak tartom, hogy ezek a költők és a prózaíró Sánta Ferenc megmutatták, egy diktatúrában is lehet igazi irodalmat csinálni. 1953-ban beszélgettünk Juhász Ferencel, akkor ő már teljesen kiábrándult volt. Azt mondta: „Szerencséd van, hogy ebbe a hínárba nem keveredtél bele.”

Egy legalább harmincfős társaság összejárt 1957–1958-tól a Belvárosi Kávéházban, több mint tíz évig hetenként kétszer. Ott voltak – először a költőket mondom – Csoóri Sanyi, Orbán Ottó, Marsall Laci, aztán irodalomtörténészek, mint Sík Csaba, a Magvető szerkesztője, vagy Kristó Nagy István, aztán filmrendezők, mint például Jancsó is. Zeneszerzők, és több festő volt, meg a feleségek. Itt kialakult egy szorosabb barátság Gyurkó László, Csoóri Sándor és köztem. 1961-ben egyszerűen kiléptem a gyárból, és akkor elmentünk Gyurkó Lászlóhoz Szántódra, akinek volt egy hajója. Azzal átmentünk Szántódról az északi partra, tehát Tihany révbe, és fölmentünk Illyéshez. Akkor ültünk először a kőasztalnál, ettük Illyés maga szedte dióját, és ittuk azt a jó vörösbort, amivel kínálgatott. Elég sokáig ott voltunk, és rengeteget beszélgettünk mindenféléről. Nagyon örült nekünk.

– Később hogyan találkoztak?

– Aztán folytatódottak ezek a látogatások Budapesten, már fenn a hegyen elég gyakran, de oda már Gyurkó nem jött, hanem Fodor Andrással és Csoórral jártam. Általában hárman mentünk Illyéshez. Rengeteg évődéssel, beszélgetéssel járt ez, mert nagyon nagy volt a különbség. 1951 óta járogattam Szabó Lőrinchez mint ismeretlen vidéki költő. Az volt a két költő között a különbség, hogy Szabó Lőrinc ugyanolyan őszinte volt magányügyeiben is, mint a verseiben, Illyés viszont magányügyekről nem nagyon beszélt. Őnála általában történelmi szituációkról, nemzedéki problémákról, tehát inkább afféle közügyekről vagy intellektuális ügyekről volt szó. Ezek hallatlanul érdekesek voltak, mert hát kitűnő volt a humora, kitűnő az iróniája, és különféleképpen ugratott minket. Azt mondta, ő a kommandante, és Csoóri meg én vagyunk a kapitányai.

Tegeztem Illyést, ő is természetesnek vette ezt, Józsefnek szólított, meg Józsefnek dedikálta a köteteit. Csoóri Sanyi viszont nem merte tegezni. Érdekes volt, hogy annyira tisztelte, és valahogy őbenne a paraszti tartás működött Illyés iránt. Azt hiszem, hogy Fodor Bandi is

* Az interjú 2012. február 22-én készült. Tüskés Anna az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet tudományos segédmunkatársa.

tegezte Illyést, de ebben nem vagyok biztos. Általában ezek vacsorák voltak, Flóra is részt vett ezeken a beszélgetéseken. Annyira részt vett, hogy kilenc órakor azt mondta: „Ne haragudjatok, de Gyula bátyátoknak le kell pihennie.” Nem tudtuk, hogy beteg, mert annyira élénk volt, és természetesen minden foglalkoztatta. Aztán csak később tudtuk meg Flórától, hogy depressziós, de ez egyáltalán nem látszott meg rajta. Legkülönbébb ugratásoknak volt a híve. Egyszer egy olyan alkalommal voltam ott, amikor Cs. Szabó hazalátogatott Londonból, akit én Londonban ismertem meg egyébként, nagyon tiszteltem és nagyra tartottam óriási tudása miatt. Ez a két öreg irodalmár régi barátok voltak. Elkezdték egymást ugratni: „Maga azt se tudja, hogy mikor született Villon” – mondta Illyés Cs. Szabónak, vagy fordítva. A másik persze igyekezett visszavágni, és órákon át ment ez az évődés. Alig lehetett, én alig mertem beleavatkozni ebbe a csipkelődésbe, ami csupa szeretet volt, figyelem és megbecsülés. Két nagyszerű, óriási műveltségű ember tanúja voltam.

Nagyon tetszett nekem Cs. Szabó is, legalább olyan jó humora volt, mint Illyésnek. A feleségemmel együtt voltunk 1975 körül Londonban meg másutt is Angliában, de Londonban laktunk. Ott ismertem meg Cs. Szabó Lászlót, aki a BBC magyar osztályán dolgozott. Egy-két nap múlva valahova mentünk az utcán, és szembetalálkoztunk a járókelők között Cs. Szabóval. Cs. Szabó köszönt a feleségemnek: „Kézét csókolom”, és fél térdre ereszkedett, mint egy régi lovag, ott az utcán. Ezek is olyan gesztusok voltak, amelyek nagyon elbűvöltek.

– *Milyen emlékeket őriz Illyésről?*

– Van egy olyan emlékezetes, humoros emlékem is Illyéssel, amikor elkészült a Bibó-emlék-könyv 1980 nyarán. A résztvevők többsége progresszív értelmiség volt, nagyon művelt, tájékozott és kitűnő emberek. Ketten voltunk a nemzeti oldalról Csoórral. Hosszú hónapokon át dolgoztunk a kéziratok gyűjtésével, válogatásával. Végül aztán, amikor lezártuk az egész könyvkéziratot, följajlottuk különféle kiadóknak. Természetesen nagyon jól tudtuk, hogy vissza fogják utasítani, de az volt a cél, hogy megpróbáljuk legalísan kiadni. Erről természetesen szó se lehetett, mert olyan írások és versek voltak benne, például Csoóritól is és tőlem is, amelyeket egyik kiadó sem vállalhatott. Ennek az lett a következménye, hogy elhatároztuk, illegálisan fogjuk terjeszteni. Evégett le kellett gépeltetni a több száz oldalt, ez viszont pénzbe került.¹ A saját zsebünkből fizettük, terjedt is ez a kézirat illegálisan.

Egy nagyon erős Illyés-emlékem, hogy Váci Mihály egyszer rendezett egy fiatal írók találkozóját az Írószövetségben, ahol a meghívott nagy vendég Illyés Gyula volt. Illyés a párizsi éveiről beszélt, a szürrealistákkal való találkozásáról, Tristan Tzaráról, Aragonról, Éluard-ról és a többiekéről. Ezzel a társasággal való egyik vacsorájával kapcsolatban elmesélte azt a remek humornak beillő történetet, hogy részt vett egy igazi francia vacsorán, amely kezdődik valamilyen előétellel, aztán jön a főétel, közben konyak van, utána jön a bor és végül sajtok különféle változatban. „Elképesztő, lukulluszi vacsora volt – mondja Illyés –, és képzeljétek el, még eszegettünk, iszogattunk, ezek a nagy francia írók és filozófusok arról beszélgettek, hogy az életnek semmi értelme.”

– *Miről beszélgettek Illyéssel?*

– Általában közéleti dolgokról, költészetről, franciákról, politikáról. Nagyon zavaros és kemény válságos idő volt az, amikor a *Szellem és erőszak* című könyvét – miután megjelent, és

¹ Illyés Gyula: Naplójegyzetek, 1979–1980. Vál., szerk., s.a.r. Illyés Gyuláné, Illyés Mária. Budapest, 1994. 242. (1980. június 9.)

átment a cenzúrán – Aczél nem engedte terjeszteni. Ugyanilyen komoly témája volt a beszélgetésünknek az, hogy nekünk van igazunk, ezért valójában mi vagyunk hatalmon. Illyés: „Értsék meg, ne legyenek pesszimisták, nekünk van igazunk. És végül teljesen igazunk lesz. Ez egy átmeneti korszak. Föl a fejjel, ebben a sakkjátszmában nem nyerhetnek a kommunisták.” Akkor írtam *A fejem darabjai* című versemet.² Ugyanis én azt mondtam, hogy nem egészen így van, mert az elnyomás határozott és kemény. A Szovjetunió meggyöngyölése kilátástalan. '56 után voltunk, igaz ez az optimizmus, de a mindennapokban azért félelmetes az erőszak. *A fejem darabjai* modern szekvenciákból álló vers, amely nyolc részből áll. A harmadik rész utal arra a vitára, eszmecserére, ami Illyés és köztem folyt:

*Mosolyogj, mondta a mester.
De nem mosolygott, sírt a tanítvány,
mert az anyját levonszolták az utcára,
szemetet öntöttek a fejére
és két géppisztolyos isten
lábánál fogva húzta
a villamos elé.*

Tehát nem értettünk egyet, pedig nagyrészt igaza volt abban, hogy nem kell halálra ijedni, hiszen ez egy meghatározott ideig tartó elnyomás, és voltak azért olyan mozgalmak, amelyekkel nem tudott a pártapparátus mit kezdeni: a Röpijl páva-mozgalom és a táncházak. Úgy látszott, hogy a népi kultúra, a népi hagyományaink erősebbek, mint amelyeket a párt-emberek próbáltak itt mint marxizmust eladni. Sőt arról is meg voltam győződve Csoórral és Illyéssel, hogy minthogy a paraszti kultúráról van szó – a népköltészetnek például a modern szürrealista jellegéről –, ezt nem tudják megtámadni. És nem is tudták, mert a népi kultúrára nem mondhatták azt, hogy az a burzsoázia fönmaradását szolgálja.

– *Hogyan vett részt Illyés az ellenzéki mozgalomban?*

– Kialakult az ellenzéki mozgalom Lakitelken, amelyből az MDF létrejött. Lakitelken egy alkalommal Illyés is ott volt 1979-ben. Akkor főleg fiatalok, írók vettek részt az esten. Egy másik alkalommal pedig úgy volt jelen Illyés – ez már tán 1986-ban volt –, hogy ott körülbelül tizenketten költők, például Veress Miklós, Szécsi Margit, Nagy Gáspár, Fodor Bandi, mondtuk a verseinket az est folyamán a színpadon, de előtte magnóról elhangzott az *Egy mondat a zsarnokságról*. Abban a házban az ország minden tájáról voltak ott emberek. Félelmetes est volt. Természetesen Lezsák Sanyi volt ennek a kulturális központnak az igazgatója. Örületes botrány lett belőle. Valami csúnya vádat találtak ki ellene. Mi háttal ültünk a színpadnak, de állítólag a hátunk mögött volt valami pártellenes felirat, vagy fene tudja mi. Nem abba kötöttek bele, hogy mi mindnyájan politikai történelmi verseket olvastunk föl – egész véletlenül egyébként, mert mindenkire rá volt bízva, hogy mit olvas. Így állt össze a műsor, szóval szerintem ez egy abszolút rágalom volt. Lezsák Sanyit azonnal leváltották. Ő ezután rendezte meg saját kertjében a lakiteleki sátor alatt az első, majd a második találkozót. Ott alakultak ki azok a követelmények, amelyek végül is a Kádár-kormány bukásához vezettek.

² Tornai József: Csillaganyám, csillagapám, I. (Összes versek.) Budapest, 2004, Gondolat, 155–156.

– *Mikor találkozott Illyéssel utoljára?*

– Az egyik esti beszélgetésen, ami nem sokkal a halála előtt volt. Még egy esemény kapcsolódik részemről Illyéshez. Kint jártam 1978-ban Amerikában néhány hónapig ösztöndíjjal, és Washingtonban megismerkedtem Csicsery-Rónay Istvánval, aki a washingtoni Kongresszusi Könyvtárban dolgozott, és megvoltak a kapcsolatai ahhoz, hogy készíttetett egy lemezt. Járt Weöres Sándor és Illyés Gyula is Washingtonban, és a lemez egyik oldalára Weöres Sándorral mondatott fel verset, a másikra pedig Illyéssel az *Egy mondatát*. Az *Egy mondat*, ahogy Illyés mondja, az egyszerűen döbbenetes. Félelmetes előadó is volt, nem csak költő. Az volt az érdekes, hogy ugye ez a lemez teljesen tiltott dolog volt, úgyhogy vettem egy japán lámpont, amit laposra össze lehet csukni, és abba beletettem. Úgyhogy amikor Ferihegyen a vámos kérdezte, hogy milyen elvámolni valóm van, mondom ez a lámpa. Viccnek vették, közben benne volt a tiltott lemez. Ezek után itthon, nálunk, Isten tudja hányszor játszottam le ezt a lemezt, mert ez döbbenetes, ahogy Illyés mondja ezt a verset.

2003-ban, amikor Illyés századik születésnapját ünnepeltük, behívtak a televízióba, hogy mondjak valamit Illyés Gyuláról. Arról beszéltem, hogy ahogy ő maga is mondta egy alkalommal, nagy csalódáshoz nagy hit kell. Az *Egy mondatot* a kommunistaellenes irodalom egyetlen nagy művének tartom. Nincs még egy ilyen nagy mű, amelyik ennyire pontosan célozva leleplezné azt, ami történt '45 után. Ebben természetesen benne volt az, hogy Illyés mint baloldali ember, szabályszerűen fölrobbant ebben a versben attól, hogy milyen volt a valóság, amit az oroszok és Rákosiék behoztak. Azt hangsúlyoztam, hogy ezt a verset olyan nagy költők sem írhatták volna meg, mint Ady, József Attila, Szabó Lőrinc vagy más, mert ekkora odaadás a forradalom, a marxizmus iránt egyikükben sem élt, mint Illyésben. Természetesen ekkora robbanást nem is okozhatott volna a lázadás. Természetes, hogy annyi nyelvre le van fordítva, mert tényleg példa nélkül áll. Van a kommunizmus ellen prózairodalom, Szolzenyicinnek meg másoknak a könyvei, de költészetben ekkora mű nincs több. Ez az egyetlen, ami a kommunizmust ilyen arányban és ilyen totálisan ábrázolja. A végsőkéig fokozott elkeseredést igyekszik képekben kifejezni. Tökéletesen fedi a valamikor hívő embernek és a tökéletesen az ellenkező oldalra átkerült embernek az érzelmeit. Ezáltal Illyés, mint ahogy a *Bartókban*, vagy más nagy verseiben túlnőtt a maga különben is nagyszerű képességein. Egy ilyen nagy vers, mint a *Bartók* is, egy-egy nagy költőnek a rendkívüli állapota. Egy jó költő egy jó verset voltaképpen a tehetsége révén naponta vagy hetenként megír, de az óriási versek mögött valami rettenetes fölindulásnak kell lennie, amikor minden energia föl szabadul a költőben, és valójában azt se tudja, hogy mit csinál. Gondoljon például Berzsenyi *Fohászkodásának* első négy sorára:

*Isten! kit a bölcs lángesze fel nem ér,
Csak titkon érző lelke ohajtva sejt:
Léted világít, mint az égő
Nap, de szemünk bele nem tekinthet.*

Egy tanulmányomban arról írtam, hogy ebben a négy sorban Berzsenyi mindent fölülmúl. Ez már túl van azon, hogy valaki nagy tehetség. Ugyanez vonatkozik az *Egy mondatra* is.

– Több verset is írt Illyésről, illetve Illyéshez. Mi ezeknek a története?

– A *fejtem darabjai* a vitáinknak a következménye. A másik két vers, amelyet Illyésről írtam, álomból eredt, egy szürrealista álomnak a leírása. Az *Illyés* című verset 1971-ben írtam:³

*Nagy, fehér kenyeret adott végül
s egy kerékpárt,
két óriás kerékkel.
Erre csak te tudsz fölülni, mondtam.
Levetette kabátját
és ide-oda karikázott a betonon,
vállá a sürgönydrótok fölött,
világító haja a fák magasságában.
Túl voltunk a hosszú,
folyóparti úton,
napok óta jöttünk kövön,
szántás-szegélyen;
a dombok vágásaiban
emberek vártak ránk,
énekeltek és madárijesztőket gyűjtöttek meg;
lábunkon nem volt cipő,
gyalogoltunk, mint a béresek,
hadifoglyok.
Mellemig éreztem a föld göröngyeit, szagát,
de nem mertem szólni;
néztem a kenyeret-szelő
mózesi ujjait.
Egy asszony is leguggolt mellénk
az útfordulónál,
mikor a ő szeme megvillant,
majd talpraugrott:
látjátok a tüzet? kiáltotta.
Rohanni kezdett a zöld barázdákon,
egyre messzebb,
a mozdulatlan fasorokat átszakítva.*

A másik verset, az *Illyés tengere* címűt Illyés 80. születésnapjára írtam.⁴ Elkezdtem írni egy verset a vonaton Kaposvár felé, de egy nagy társasággal mentünk, költők és írók, és nem tudtam befejezni. Félrevonultam egy fülkébe, és ott próbáltam írni, de nem sikerült. Az est két részből állt, és arra kértem a könyvtár igazgatóját, aki most a kaposvári polgármester, hogy engem tegyen a második részbe, mert addigra biztosan készen leszek a verssel. A műsor szünetében sikerült befejeznem.

³ Tornai József: Illyés. Jelenkor, 14. évf. (1971), 12. sz., 1074; Tornai József: Csillaganyám, csillagapám, I. (Összes versek.) Budapest, 2004, Gondolat, 250–251.

⁴ Tornai József: Illyés tengere. Élet és Irodalom, 1982. december 3., 6; Tornai József: Csillaganyám, csillagapám, I. (Összes versek.) Budapest, 2004, Gondolat, 472–473.

Messziről megvillant bennem valaki,
mikor kezét fogtunk és a szemembe nézett:
marka és szemöldöke,
a szél-tizedelte hosszú, fehér haj,
a sok idegen kikötő-szag-ráspolyozta
sasorr idő-utast mutatott.

Kilőtt-nyíl-szavaiban,
el-elforduló félarcában
más századok, tengerek
hullámoztak tovább,
míg a világ moszatos, halpikkelyes
halászhálóját bogozgatta-teregette
egyre átlátszóbbá.

Föld és ég legtitkosabb
hadmozdulatát is látni
akarta: az időjárás várható-váratlan
görccseit. Bozótban-mocsáron nem kaphatták
állkapcsukba festett-fogú filozófiák.

Így gondolkodott, adta tanácsait
visszavonulásra, rajtaütésre készen:
tanult stratégaként.
Én csak az öklét figyeltem,
ahogy megnyugtatóan elfektette
a térdén: ravasz ötletet, biztos érvet.

Fején a tengerészsapkát akkor
vettem észre. Szerette hetykén
a homlokára csapni.
A sokezeréves Odüsszeusz
ült előttem.

A falovat kitaláló,
az Egyszemű barlangjában
a Lét homályos-véres
tekintetébe néző, fiát-feleségét
a palota-megszálló kérők darázsrajától
megszabadító.

A csapdát-állító, csapdát-kikerülő Odüsszeusz,
a nem halandó emberi leleményesség
vitorláját fölhúzó

*Odüsszeusz-Illyés,
a cecei, rácegres-pusztai kiejtésű
tengerész-Illyés.*

*Új és új hajókat vízre-lökő nagy keze
könnyedén nyúlt a pohárért,
itallal kínált,
mintha olyan volna ez is,
mint akármelyik este.*

*De hőköelve láttam: mozdulatától
csigakürtök emelkednek-búgnak, tarajos hullámok
falják föl alólunk a padlót
s az ablakokat beszakítja
a négy világszél.*

Ez a legjelentősebb Illyés-versem. A legutóbbi álmom Illyésről egy teljesen szürrealista vers, és ebben az értelemben úgy érzem, hogy illik Illyéshez: *Illyés azt mondta, Párizsba megy*⁵

*és hatalmas fák
és Illyés azt mondta Párizsba megy
és én kék homályban
és Illyés elővette a cigarettatárcáját kivett belőle egy
cigaretta lobbant a gyufa és
és a költő rágyújtott
és vörös láng lett a feje
és fölszállt a legmagasabb fa villáságai közé
és azt mondta csókoljatok meg
és én kék homályban
és jött egy nő lehúzta Illyést egy kötéllel
és a szobrász fehér köpenyt faragott rá földig ért
és a fáknak nagyon sima volt a bőrük
és nem volt rajtuk egy levél se
és akkor csönd lett mint egy malomban
és Illyés azt mondta boldog vagyok
és ti is boldogok lesztek itt a földön valamint a mennyekben
és fölnyitotta a mellét
és abban egy gyár lüktetett nagy csövekkel-csavarokkal teli üzem
és én kék homályban
és vártak bár egy szót az eget szagató fák*

Ezt 2009 táján írtam.

⁵ Kortárs, 53. évf. (2009), 7–8. sz., 4–5.

Az ötödik vers címe *Nagy öregek az Életfán*, ebben Illyés az egyik szereplő.⁶ 1991-ben jelent meg először. Akkor azt gondoltam, hogy az a hagyomány, amely engem a főként népi írókhoz, tehát Bibóhoz, Illyéshez, Németh Lászlóhoz, Veres Péterhez és a többiekhez kapcsol. Tehát ha az ő kultuszukat továbbra is fönn tudjuk tartani az amúgy is nagyon komplex a magyar kultúrában, akkor ki fogunk bírni további ezer évet. Ez ősi nyolcasban íródott. Az első versemet is tizennégy éves koromban ősi nyolcasban írtam. A *Nagy öregek az Életfán* olyan verseknek a környezetében jelenik meg, mint a *Húsvét-előtti Magyarország*.⁷ Ennek kapcsán azt mondta nekem a Londonban élő Határ Győző, hogy a magyar remény és reménytelenség költeményeit így ő nem tudta volna megírni, mert Londonból már nem lehet annyira érzékelni a magyar valóságot. New Yorkban ismerkedtünk össze Határ Győzővel, és attól kezdve szoros barátság volt közöttünk. Nagyon meglepett azzal, hogy azt mondta: „Képzeld el, ezt a verset körbevágtam, és oda ragasztottam az íróasztalom fölé.” Ebben a környezetben született a *Húsvét-előtti Magyarország* című vers után a *Nagy öregek az Életfán*:

*Nagy öregek ülnek sorban
az Égi Fán, ezüst-lombban:
Bibó István, Veres Péter,
Németh László, Illyés Gyula
mindegyiknek tűz a haja.*

*Szűz csillagot, lágy üstököst
Esznek, foguk ettől vörös;
hörpölnek rá éteri fényt,
minden kortya új ezerév.*

*Ülnek a Gyémánt-Fa ágán,
Oszlik-főljön a szivárvány.
Egy éjjelen, száz éjjelen
két hajnalon, hetven napon
szemük felhő-nyomta vadon.*

*Sírnak könnyet nádtetőkre,
hullatják a rossz hívőkre,
holtakra, elevenekre,
egy zöld csöppet a kezemre.*

*Gondolatuk ősz Tejútja
lehajlik fehér falukra,
városokra, tanya-éjre,
és lent érzik a koponyák
a segítő föllobogást.*

⁶ Tornai József: *Nagy öregek az Életfán*. Hítel, 4. évf. (1991), 22. sz., 14; Tornai József: *Csillaganyám*, csillagapám, II. (Összes versek.) Budapest, 2004, Gondolat, 664–665.

⁷ Tornai József: *Csillaganyám*, csillagapám, II. (Összes versek.) Budapest, 2004, Gondolat, 662–664.

*Fordul a föld lángban, füstben,
rázkódik, hull szerte minden,
Csak az Életfa virágzik
pártájával a halálig.*

*Fény patakzik a magasban,
nagy öregek lelke lobban:
Illyés Gyula, Németh László,
Veres Péter, Bibó István
lángol fönn a Csillagos Fán.*

A *Nagy öregek az Életfán* összefoglalja a XX. századi kultúrának számomra legfontosabb neveit. Van egy másik versem, amelyben ezt még direkter megfogalmazom szabad vers formájában, *Óceánoktól óceánokig*:⁸

*Bizony, mi megyünk Németh László és Bibó István után,
Illyés Gyula és Nagy László után,
mi senkik a titkos jelek után,
mi név-szerintiek és névtelenek
a gondtalanok és gondosak után,*

*megyünk, míg az idegrendszerünk,
agyunk és vérkeringésünk engedi, hegyeink és folyóink között,
meg tudjuk és meg merjük szólítani
ezeket a dombtetőket és laposokat a Duna-Tisza közén,
Pannonhalma és Királyhágó közén,*

*Bizony, mi megyünk a csillagok szerint csak csöndben
és kezünket készen tartva
a kézszorításra, az áldásra, a simogatásra.*

*Tudod, mi a simogatás, a másik lépésének dobbanása
a szíveddel együtt? Nem tudsz semmit,*

ha nem énekelsz isteneid fülébe,

*ha nem beszélgetsz az isteneiddel,
ha nem győződ meg isteneidet az ember nyomorúságáról
és szertelen vonulásáról
óceánoktól óceánokig.*

Ezt a verset 2003-ban írtam, átgondolva az egész kulturális helyzetet, amelyben rengeteget veszített pozíciójából az irodalomnak ez az oldala. Megszületett a posztmodern irodalom, amit én nem látok annyira egyoldalúan, mert a posztmodernnek van egy pozitív tulajdonsá-

⁸ Tornai József: *Csillaganyám, csillagapám*, II. (Összes versek.) Budapest, 2004, Gondolat, 1076.

ga. Őszintén szólva, ha a posztmodern vállalná, hogy a modernség eredményei – rabszolgaság megszüntetése, a női egyenjogúság és a parlamenti rendszerek létrejötte, a természettudományok megfelelő elhelyezése – után egy újabb lendülettel még azokra a bajokra is találna orvosságot, amelyek bizony mélyen sújtanak minket – a természet elpusztítása –, akkor nem volna baj. A posztmodern örületesen erős lett Amerikában, Angliában és egyáltalán Nyugat-Európában, és aztán áthúzódott hozzánk is. Ők azt mondják, hogy nincsenek nagy narratívák, ami azt jelenti, hogy a művészetnek semmi értelme nincs, a történelem a semmi felé halad, meghatározható iránya nincsen. Tehát ilyen helyzetbe kerültünk, és egyetlen dolgot tehetünk: akinek még van művészi érzéke és tehetsége, és tudja azt, hogy a magyar kultúra hogy épült föl, és mi a magyar kultúrának a gyökérzete, az ragaszkodjon ehhez, minden külső örület ellenére. Olyan helyzet állt elő az európai, amerikai világban, ahol a valódi művészet apró kis szigetektől áll, amelyet végtelen tenger ostromol, és nem lehet tudni, hogy mikor adja át a helyét a tökéletes banalitásnak. Óriási veszély az, hogy az *Ember tragédiájából* vagy a *Hamletből* musicalt lehet csinálni a szórakoztatás jegyében: „Le az elit kultúrával, éljen a szórakoztató ipar!” – ez az amerikai program. Ha ma Illyés élne, elborzadna. Sokszor gondolkodom például Pilinszkyre, Nagy Lászlóra és másokra is, hogy mit szólnának ehhez, ami most van.

– *Hogy látja a mai irodalom helyzetét? Mit olvas mostanában?*

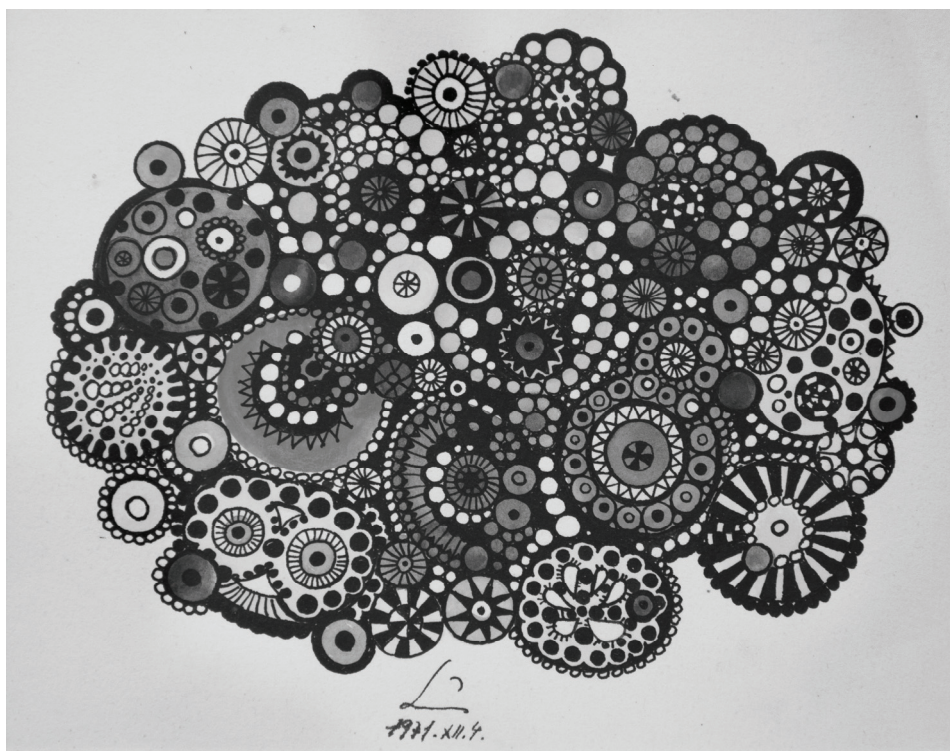
– Visszaesett a mai irodalom, a magyar is, nem is beszélve a nyugati irodalomról. Regényt már nem nagyon olvasok, mert nem akarok még egy történetet elolvasni. Annyi történetet írtam le. Verseskönyveket olvasok. A verseket igyekszem elolvasni a lapokban és külön kötetek formájában is, mert küldenek a fiatalok vagy barátok. A legtöbbet filozófiát meg természettudományt olvasok. Ezekben sokkal több információ van, mint a regényekben vagy a novellákban. A költészet akármennyire visszaszorult ebben az új civilizációban – mert szerintem 1990-ben egy teljesen új, nyugati típusú civilizáció kezdődött el nálunk –, amelyben az irodalomnak, főleg a költészetnek egészen minimális a szerepe. Ez fájdalmasan érezteti a hatását. Pedig a költészet továbbra is korszerű. A költészet az ókorban vagy akár még a reneszánsz korában is tartalmazott ismeretanyagot. Óriási volt az epikus költészet még a XIX. században is, de a XX. századra szinte teljesen eltűnt. Egy nagy epikus vers van szerintem a XX. században, amely remekmű: Babitsnak a *Jónás könyve*. Adynak a *Margita élni akar* című műve eposz akart volna lenni, de nem tudta befejezni, bár gyönyörű részei vannak. Tehát az epikus költészet, amely még korábban – az angoloknál, a németeknél és nálunk Aranynál és Petőfinél – olyan nagy szerepet játszott, az teljesen eltűnt. Eltűnt az is – ahogy Illyéssel erről egyébként sokat beszélgettünk –, hogy versben információkat közöljünk. A versben arról van szó, hogy az ember a bensőségességét megmutassa, mert erre az információ nem képes. Az egyik verseskönyvem fülszövegében azt írtam, hogy a költészet az irodalom szegénylegénye, mert elvették tőle az elbeszélő költeményeket, elvették tőle az információkat, elvették tőle a tudományos ismereteket, de megmaradt a személyessége, és ez az, amit más műfajok nem tudnak átvenni tőle, vagy utánózni. Ez egyúttal annak is oka, hogy az emberek teljesen kifelé fordultak, absztrahálódtak, és kizárólag a praktikum érdekli őket.

JENEI GYULA

Halálugrás

sokáig nem lesz tévénk, pedig nagyon vágyom rá. apám azonban hajthatatlan. hiába könyörgök, azt mondja, propaganda az egész, hazudnak benne, és félig igaza is lesz. de gyerekként képtelen leszek felfogni, hogy ha az utcában már szinte mindenkinek, nálunk szegényebbeknek is, nekünk miért nem lehet. amikor például a tenkes kapitánya című sorozatot adják, másnapokon az iskolában nem tudok belefolyni a harcos játékokba. persze azt mondom, ha kérdik, hogy én is láttam a filmet, de csak perifériáról figyelem a lelkesedéseket. a kuruc-labanckérdéshez érdemben nem tudok hozzászólni. másszor a túskevár megy a televízióban, s éppen akkor olvasom a könyvet, pedig nem lesz kötelező. és a tanítónő megkérdezi, ki látta a filmet. hogy ne lógjak ki a sorból, a többiekkel együtt emelem a kezem. a tanítónő pont engem kérdez majd, hogy akkor ki is az a matula. de én még az elején járok a könyvnek, s nem fogom tudni. az osztály röhög, a tanítónő ellenben csodálkozik, hát hogy a csudába nem lehet azt tudni, amikor nézem a sorozatot. hogy lehetek olyan hülye. akkor azt hiszem, szerencsétlen vagyok csak, amiért éppen engem kérdez, később aztán gyanítom, tudni fogja, hogy nekünk nem lesz tévénk, és azért szólít föl. az üvegszerű hallgatás átlátszó szégyene később is ismerős marad: a gimnáziumban osztályfőnöki órán tévébemondók neveit kellene sorolni, bizonyítandó aktuálpolitikai érdeklődésünket, s hogy rendszeresen nézzük a híradót, mert az kötelező. de inkább újra az üvegburába állok, mintsem bevalljam, nekünk nincs is tévénk, így nem sorolhatom a bemondók kurva neveit. néha viszont, ritkán, átmegyünk apámmal a hátsó szomszédékhoz tévézni. mégis ismerős lesz onnan néhány arc: a pipás hírmagyarázó, a műsorvezető a deltából. egyszer

valami olasz cirkuszos sorozat is megadatik. salto mortale lesz a címe. utána hónapokig artista akarok lenni: bukfenceket, trapézugrásokat gyakorlok a szalmabálákon, kukoricaízék-kötegeken, az eperfa ágain. osztálytársaim nézik azt a sorozatot is, szünetekben meg is beszélük, el is játsszák, amennyire lehet. de én velük erről sem, mással sem, sohasem.

KERBER BALÁZS

Pernye

Várj estig, várj hajnalig,
amíg megbolondít az ég leve,
hűvös heve a kiáramlóknak,
szemeregnek kifelé, hosszú
lábuk, akár a pernye. Nincs
tovább merre nézni. Leülnek
az emberek, ahogy égne
körül a villanyok, és vonul
egy görgős kocsi.

*

Nincs tovább merre nézni.
Lemállott a vakolat; mintha
nadrág foltja lenne, és benne
egy rossz este, amikor két kéz
elvált, vagy rosszul gesztikulált.

*

Dőlhetsz a falnak, mert átveszi
a tested; bőrod, pórusaid
a repedésekben. Így ér el
a sötétedés. A fal aztán hiába
nyújtózik tovább. Hullámozol
benne, de csak szemerkél az este.
Üres lesz az egész.

SZABÓ IMOLA JULIANNA

vonal

Árnyékhold az este. Bezárt testeinket lomhán mozgatja a föld. Odaüti a fénynek, hátha felébreszt. De már minden puha és szürke. Vakolat a tájon. Fehér fátyol a bőr, suhan a plafon alá. Kikaparják, savval és gézzel. Könnyű arcú kötények ölébe. Ami fogy, már mind az övék. A semmi marad, a semmi helyére.

A dunyha mázsa. A dunyha karc. Sebes a test, szolgálai a fénynek. Eltakarják a házak helyét. Véres kéreg alá gyúl a félelem, a tuszakolt lélegzet. Lassan ereszt. Levegőszerrű hárták, cirkuszi sátrak a dombon innen és túl. Kalickába zárt réghold. Nem mozdul. A nap se kering. Kötélre vert állat a forró golyva. A porondmester az egyetlen, akinek még van varázspora.

A csillagoknak veti szét. Csípjék, halomba. És azok, akár a bárányok, elhagyják az égi akolt és beállnak egy rajzolt sorba. Bomlik a kép, ráfolyik az arcod. Amire emlékszem csak egy folt. Körvonalak renyhe kapaszkodása. Markolt idők szétrepedt üvegén egy árnyék. Egy hang. Ahogy üvölt egy kivérzett cet a néma éjszakába. A partról.

ULJANA WOLF

A száj mozdulatai

reggel négy óra körül
megfigyelem
a száj mozdulatait

zárva a ház
az utolsó ásító
széllökés után
a keskeny ajkak mint szemhéjak

átellenben megnyitja
torkát az ég,
világoskék,
közel a szájpadróláshoz
az erdők sötét,
feszülő boltívén túl

a párás szájból
eső támad
hosszan tartó lélegzet
az alvó szempillájához beszélve

* Uljana Wolf germanisztikát, anglisztikát és kultúratudományt tanult a Berliini Humboldt Egyetemen. Versei folyóiratokban és antológiákban jelentek meg Németországban, Lengyelországban, Fehéroroszországban és Írországban. 2005-ben jelent meg első verseskötete *kochanie ich habe brot gekauft* címmel, melyért 2006-ban (eddig a legfiatalabb költőnként) megkapta a Peter-Huchel-díjat. Második verseskötete a *falsche freunde* 2009-ben jelent meg. Műfordítóként amerikai irodalmat fordít németre. (Christian Hawkey, Matthea Harvey) Berlinben és New Yorkban él. Fenti versei a *kochanie ich habe brot gekauft* (kookbooks: Berlin 2005) kötetből valók.

fordítás

barátom: ez
a mi kátyúszerelmünk
apró határátlépésünk
nyelvek alatt

sziszegő imánk
és most simogass meg
ezen a nyomtatópárnán
amíg jönnek a vámosok

barátom: vagy
csempésszünk
ízlésbimbókat
gazeta wyborczát és

érméket, érméket
sietősen
tele szájjal
dugóban

Bak Rita fordításai

JOSÉ F. A. OLIVER

Amszterdam az eső hívásában egy epitáfium*

mint gyengédségek
elfeledve, házsorokba
a de Pijpbe – dobfényszóródást
sémák a járdára / a kerekek
meztelenül beállítva

a küllők darabokban
vissza az időben – középre
egy ablak körül / az esőt hozó szél
a város szeptemberben leradírozva
Goyescas

skicceli a levegőt
gravur Caprichos, átítatva
aquatintával
a szem őszül
csuszamlás / egy bicikli megbotlott

véresre horzsolts
térddel a nyár – a párkányra
mászott / az anya
oregánót tört / az apának
tengerszaga volt

* José Francisco Agüera Oliver (1961. július 20. Hausach) német író. Spanyol vendégmunkás család fiaként született az egykori NSZK-ban. Gyermekkorától németül és spanyolul is beszél, emellett fekete-erdei hazájának alemann nyelvjárásával is megismerkedett. Oliver romanisztikát, germanisztikát és filozófiát tanult a Freiburgi Egyetemen Breisgauban. A nyolcvanas évek óta kisebb megszakításokkal szabadfoglalkozású íróként él szülővárosában, Hausachban, emellett Svájcban, Spanyolországban, Egyiptomban Peruban és az Amerikai Egyesült Államokban is élt rövidebb ideig. Verseket, elbeszéléseket és kultúrpolitikai témájú esszéket ír. Verseivel kísérletezik, néha el is énekli őket felolvasásain, a Sydney Operaházban pedig a tánc eszközeivel adták elő. Doppel-Uaf rapperrel is fellépett. Oliver a Német Írók Társaságának tagja és az 1998-ban általa alapított LeseLenz Irodalmi Fesztivál kurátora. Fenti verse *Fernlautmetz. Lyrik.* (Suhrkamp Verlag, Frankfurt. 2000.) kötetében jelent meg.

pirkadatkor
 Amsterdam / bőrt húz
 a macskakő-burkolat /
 azon a nyári napon / az anya
 oregánót tör / a gyerek

azt mondja »ros:marin«
 és elesik a küllőkben az apa//
 halála
 a tenger alatt

G.- nek a gyász napjaiban

Zürich-Innsbruck. felsorolás I áprilisi táj*

háromlábú tehén a tejes pohárban
 : a kékség kőből & idillből kötélén ereszkedik le
 fénylik hegy & tó
 [Ausztria metaforája mondja Fuad & és még sincs
 megoldás] gondolkodom könyvek
 mikor a táj vénné fészüli magát
 a visszafelé csavart a szó késésben
 a menetirányban vendégek, ételek.
 csorba árnyék a cipóban
 krikszkraszokban az ünnep méretre vág
 ősi lakomát & kés köszörülve
 gyermeki tudásszomj & tengeri történetek
 ömlenek zöldből
 ömlenek kékből
 éber álomban esznek sárgán szökellenek
 a gyantaimpresszumot megtalálták
 a könyvekbe zárt idő
 a fejsze & összehordott kaszák
 Bejrútban, St. Antonban, New Yorkban stb.

* José F. A. Oliver: Zürich-Innsbruck.felsorolás I áprilisi táj In: José F. A. Olivér: *Unterschlupf*. Suhrkamp Verlag. Frankfurt. 2006

a házakban töprengenek. Elfelejtettük felsorolni Párizst
& Todtnaut & Bécset és az utazó városokat
a költőt
aki mellettem nézi a vizet
az álmos tájat mint szemben az ágy

bakterszag lompos hóból
& zsoltárok szorongatják
az alagutak számba véve
& lámpák mint világok
& világok mint lámpák

a nem megbeszélendő fény a látomásban

a vágyott ábécét várákoszásba hajszolni & nyitva
a fák rövidülései
az egekbe nyúlnak
a sziklaimádságok kőből & vágyból
& és újra csak kérdezni
a senkit megkérdezni
a folyó fordító? Sűrítő? Lomtalanító?

& metaforákat hallgat
mint halottak a tengerben?
Egy szót sem akarok hinni
Fuad Rifkámak
a felvont faroktollak

ötletes kormányfelületek vagy
a tekintet szemceruzái [»szigorúan, mint a sirály«]

repülő delfintest
en miniature & könnyű, mint a tintahal
erős honvágy hirtelen repülni »ínes gyöngyházcorpus« / törékeny erő
: így kezdődhetne 1 nap

Bak Rita fordításai

STEVEN FOWLER

Válogatás Az antiszemitizmus esetei című kötetből*

nem minden kereskedő tengerész
egy-egy kikötő
valahol összegezve vagy leszámítva
rejtett kocsmák vagyok
követve őket a farvizükön
a vízből holmikat vontatva a fémre
magvaikban úszom
üresség, sperma érinti az ujjam hegyét
a déli bárkával hánykolódom
befelé veszem az utam vissza
összetévesztve egy nőt egy férfivel
ez alex hibája andriában

#29

filozófiának élő város
újfajta küzdelmeknek, szépségversenyeknek
a bárókban semmibe vett megfulladt halaknak
mélytengeri hajóorvosok eladók a hálók miatt
a zavargások, ahol tom elvesztette a könyvét
nyaralás egy dalhoz és egy molotov-koktélhoz
vagyis kivenni a kötekedő lányokból a csavarkulcs fájdalmát
akik kurvára bedühödnek, ha azt mondják nekik,
hogy adniuk kell! ruhádban csiklandó
tengeri sün, tegnap, a legféltettebb
ügyed, a rézfúvósok, akik kottáit
belevéstem csontjaimba
vagy húsomba, tejet adhatsz, neked van
némán adnak, és olyan ez, mint a titkolt
próbatétel, kedvetlen kedvenc kulcsokat kap

* Válogatás 'Az antiszemitizmus esetei' (*Incidents of Anti-Semitism*) című kötetből, amely 2012 decemberében jelent meg az Egg Box Publishing kiadásában.

bárcsak én is folyton működhethnék
ollóval elvágnálak az örökségtől, mint apádat

#30

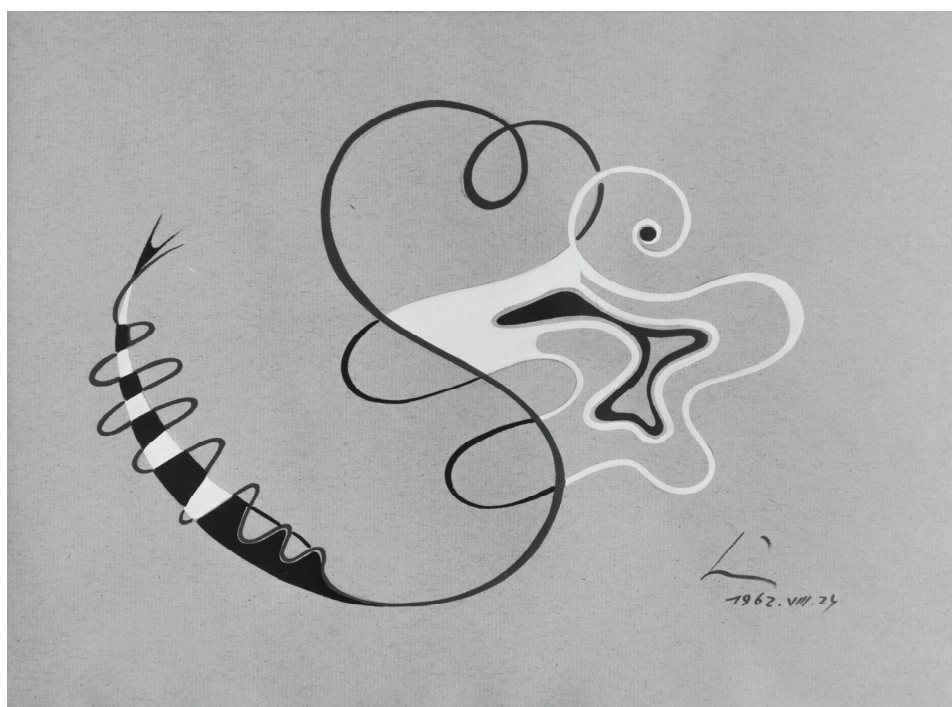
nyomorvilág uralja a kontinenst, egyesülj
metz-ben, hullban, Thesszalonikiben, párosodj
bérlőkkel, kik zárcserét ígérnek
egy légből készült átlagos segg fürdéskor
két művész fémbordákat tör
oly sikeresek, nem beszélnek
valódi emberrel évek óta, és elfelejtették
mennyre ostoba mindenki, bámulatos tisztelgés
az özvegyek előtt, meleg, aligha fontos
gyereke a gyerekkornak, a lakosság
tényleg fogyatkozik, mert
szögei néznek szembe ><

#33

ajkak a naphoz, szemek a sáron
itt akarunk pihenni
most az álom unalmas és oly magányos
a bátyád csókjai, lányod első
könnyei – fehér sétány
a kőobeliszk földje – ez a miénk!
adtál valamit, hogy adj!
a lelket forrald a köztéren
tarts réteden esőerdőt
belső lángbogarat, agyagedény lesz
a holnap földjén, árnyék a holnap fián
(amiről beszélek –
Görögország és Izrael, legjobb barátok)
a gyengéd nők lezárják ajkaidat
az ő... szemére, fémlövedékek, újból
déli dal – egy mártír egy csendes erdőhöz
bölcsőként tartva téged, nehogy kiess, felsegítettek
Liverpoolban, rád köptek Staffordban
lám a bölcs decemberek

#34

lám az igazi szüzek
kávés színű lányok az iskolákban, ahol szerelmet
találtál – életed derekán, szégyen
édes Hanna, ne bocsáss meg
a balgaság árama tölti fel a világot
még nem vagy szabad, még nem állsz készen

Ócsai Éva fordításai

FERDINANDY GYÖRGY

A nyugati magyar irodalom párizsi árnyékhuszárai*

Jámborné Balogh Tünde árnyékhuszárai azok a bujdosó honvédek, akiket 1848 után úgy elfelejtett a világ, mintha soha nem is éltek volna. És akiknek, ha nem mondjuk ki a nevüket, hamarosan nyomuk se marad.

Hasonló sors várt 1956 árnyékhuszáira is. Azokra az elszánt fiatalokra, akik a bukott forradalom után idegen világok alacsony égboltja alatt kísérelték meg a lehetetlent: azt, hogy távol a szülőhazától, idegen nyelvi közegben is magyar íróvá váljanak.

Kívülálló számára természetes, hogy amikor leomlik a Vasfüggöny, hazatér a kényszer-száműzött. Megtalálja a helyét a szülőföldön, az anyanyelv élő és éltető közegében, amit anno könnyelműen faképnél hagyott.

Hazatalálni azonban nehéz. A nyugati magyar írók próbálkozásainak immár huszonöt éve néma tanúi vagyunk. Elmondhatjuk, hogy még ma, negyedszázad után is gyermekcipőben jár a visszatérés és a visszafogadás, ez az annak idején gyorsnak és diadalmasnak képzelt folyamat.

Nagy kivétel Márai Sándor. Őt valóban felfedezte az óhaza. Igaz, hogy a nyugati könyvpiaccal szinkronban történt ez a felfedezés, és hathatósan segítette, hogy a felszabaduló országban hiánycikk volt a Márai-féle, úgynevezett polgári irodalom. Talán közrejátszott az is, hogy a nagy változások idején az író már nem élt, és így nem tudott beleszólni (mert beleszólt volna!) visszafogadása körülményeibe.

Vannak más íróink is, akiket már Nyugatra távozásuk előtt számon tartott a hazai irodalom. Cs. Szabó László, Szabó Zoltán vagy Határ Győző már idehaza is letették a garast. Az ő hazatérésük aránylag könnyű volt: visszafoglalták alig kihűlt helyüket. „Kánonba kerülni” az ő számukra nem okozott különösebb nehézségeket.

Az itt következőkben azonban nem róluk, hanem a Nyugaton fellépő új írónemzedékről szeretnék beszélni. Azokról, akik idegen környezetben választották a magyar nyelvű írást.

Valamiféle kánont ők is létrehoztak. Író az, állították, akit az öt nagy irodalmi folyóirat (a müncheni *Új Látóhatár*, a párizsi *Magyar Műhely*, az *Irodalmi Újság*, a római *Katolikus Szemle* és az Újvilágban megjelenő *Arkánum*) befogad. A hazatalálásra ennek a mintegy félszáz írónak, költőnek, a nyugati magyar irodalom derékhadának volt a legtöbb esélye.

Esélyről beszélek. Mert előttük sem nyílt meg az elmúlt húsz évben sok kapu. Kivételek persze vannak: Makkai Ádám műfordítóból például Kossuth-díjas író faragott az óhaza.

De mit mondjunk azokról, akik még a nyugati kánonban sem találták meg a helyüket? Az itt következőkben ők lesznek az én árnyékhuszáira.

*

* Székfoglaló előadás a Magyar Művészeti Akadémián. Elhangzott 2015. január 30-án.

1956 menekültjeiről szóló első írásaimtól napjainkig következetesen az elesettek, az útpadkára szorultak krónikása voltam. A helyüket nem találó, kallódó száműzöttek lantosa. Most, a nyugati magyar irodalomról szólva is azok jutnak eszembe, akiknek nem sikerült „a nagy feladás”. Akikből nem vált magyar író a vadnyugati pályafutásuk alatt. Azoknak a tehetséges és nagyratörő pályatársaimnak ajánlom ezt a munkát, akiknek ma már a nevüket sem említik az enciklopédiák és az irodalomtörténetek.

Azoknak, akik a kétségbeesés pokolbugyra mélyén önkezükkkel vetettek véget életüknek, akik éhen pusztultak (erre is van példa) a jóléti társadalmak peremén, a nyelvet váltóknak, hiszen a nyelvváltás is az öngyilkosság egy formája, végül azoknak, akik abbahagyták magányos, reménytelen erőfeszítésüket.

Tamási P. (Pobrányi) Gábor írásait 1957-ben, a párizsi *Ahogy lehet*ben olvastam először. Nem szokásom, de kívágtam és megőriztem a „Hogyan szerkesszünk emigráns lapot?” című szatirikus cikksorozatát. Soha nem találkoztunk, bár az *Ahogy Lehet* szerkesztőségében többször is megfordultam. Hét évvel később egy spanyol napilapban olvastam a nevét. Gabriel Pobrányi barátai Párizs-környéki birtokán főbe lőtte magát. A rövid hír Pobrányit, mint detektívregény-íróként említi.

Évekkel később egy Puerto Ricó-i könyvtárban találtam rá francia regényére, a *Kocaforradalmár*ra (*Un révolité du dimanche*, Paris, 1955), amit a neves francia kiadó, Juliard adott ki. És aminek egy detektívregényhez nem sok köze van.

A *Kocaforradalmár* önéletrajzi írás, jól felismerhető benne a már-már patológikus honvágy álomsémája a hazatérésről, az idegenné vált otthonról, majd az újabb, ezúttal sikertelen menekülésről.

Az elbeszélő tipikus „kívülálló”: nem vállalja a sorsát, se kint, se bent. „A Nyugat” – mondja – „túl gyenge ahhoz, hogy megvédje magát. Túl gyáva, hogy beismerje vereségét, túl öreg, hogy ne ragaszkodna az élethez kétségbeesetten. Olyan büszke a szabadságára, mint csúf vénlány az erkölcsére – egyetlen ideálja a fennmaradás”. De hát kiutat a szovjet mintájú keleti világ se kínál. „Polgárnak születni olyan, mint szifilisznek – nem gyógyul ki soha belőle az ember.” Az elbeszélő csak e két egyformán ellenszenves világ közötti senki földjén érzi szabad embernek magát. Esetünkben: a soproni személyvonaton.

A *Kocaforradalmár* nem nagy regény. Inkább nagy ígéret. Pobrányival foglalkozni mégsem lenne hiábavaló. Vajon hol kallódnak kéziratok, folyóiratokban megjelent írásai? A nyugati magyar irodalom kézikönyveiben – se kint, se bent – nem szerepel Pobrányi Gábor. A teljességre törekvő Borbándi Gyula is csak egy 32 lapos füzetét említi: a *Meghalt a szabad ember* Münchenben jelent meg 1954-ben. Az írás fellelhetetlen. Egyéb műveiről pedig nem tudunk.

Utolsó, festői részlet: a bulvársajtó szerint Pobrányi a híres német színész, Romy Schneider birtokán lőtte főbe magát.

*

Keszei Istvánhoz (1935–1984), ha lehet mondani, kegyesebb a sors. Néhány sort még a Magvető 1989-es kislexikona is szentel neki, és verseskötete is megjelent (*Angyali merénylet*, Róma, 1979). A forradalom ötvenedik évfordulóján pedig kétnyelvű kötetét adta ki a párizsi Magyar Intézet.

Mindez nem változtat a lényegen: eredménytelen hazatelepülési kísérletek sora után, 1984 telén ez a mai szóhasználat *homeless* magyar költő szó szerint éhen halt egy Párizs környéki hónapos szobában. Életművét pedig máig sem dolgozta fel a hazai történetírás.

Egyidősek voltunk, mindketten 1956-ban szedtük a nyakunkba a világot, és mindketten Franciaországban kötöttünk ki. Kalandozó költőcsemeték, mind a ketten meg akartuk váltani a világot. A szó erejével, a szépség, az igazság vértetében. Nem építettünk légvárakat, poggyászkban 1956 volt az útravaló.

Münchenben találkoztunk először, Molnár Jóska nyomdájában, valamikor 1960 tavaszán. Nyurga, komoly, szemmel láthatóan vidéki fiú volt. Pöszén beszélt, a félénk ember igyekezetével. Ő ment először vissza Galliába, autóstoppal nyelte a kilométereket. Én még Bikich Gáborral, az *Új Látóhatár* szerkesztőjével (egy másik árnyékhuzárral!) beszéltem meg első közlésre szánt novelláimat.

Párizsban nem tudtam felkeresni őt: nem találtam a sűrűn változó címét. Talán nem is volt neki soha állandó címe. A latin negyedben láttam viszont, a magyarok valamelyik találkozóhelyén.

Keszei csak akkor ült le valahol, ha behívták. A verseit fejből szavalta, emlékszem, a körülményekhez illően rövidek voltak és csattanóval végződtek ezek a korai rigmusok. Elmondott belőlük egy tucatnyit, megette a párizsi kávéházak pultjairól akkoriban még sosem hiányzó kemény tojásokat. Azután egy „na, szevasz”-szal elbúcsúzott.

Egy kicsit sajnáltam, egy kicsit irigyeltem. Sajnáltam, hiszen már akkor, a hatvanas évek elején is érződtek rajta a nyomor ütötte sebek. Irgyeltem, mert költő akart lenni – Párizsban. Se melós, se diák: költő, és semmi más.

A clochardságot jól kitanulta, egyszer még rajtam is segített. Megadta – ma is emlékszem – egy madame Charmet nevű francia hölgy címét. „Trroá, mondta raccsolva, ropogtatva az erreket. Trroá. Rue Jacob! Ott kapsz enni – magyarázta – és megveszik a verseidet.”

Francia lányt vett el, egy vendéglős leányát. „Éhes volt!” – mondták gonoszkodva a párizsi társak. Rövid házassága, hosszú válása éveiben Pista legalább evett.

Amikor utoljára láttam, már megviselte őt a hosszú, immár évtizedes nélkülözés. Irodalmi estet tartottunk a Párizs melletti Chantilly-ban, 1978-ban, a magyar Pax Romana 20. kongresszusán. Pista jókedvű volt, még mindig maradt benne valami kisfiús, kamaszos. Verseit most is fejből mondta el, egyikét-másikát papírcetlikről, amik után minden zsebében hosszasan kutató. Aznap este kiforrott költészettel ismerkedhetett meg a „Les Fontaines” kastélyban összegyűlt kétszáz hallgató.

Az est után az egybegyűlteket közfelkiáltással megszavazták Keszei István versei kiadását.

Ott, egy Chantilly-beli bár ajtajában beszéltem utoljára vele. „Ne menj be!” – mondta, és megfogta a karomat. „Várd meg, hogy behívjanak!” (Akkor ugyanis a behívó fél fizet!) Vártuk hát, hogy a világ minden tájáról Mercédeszen, Jumbo gépeken érkezett honfitársaink meghívjanak egy pohár borra. Minket, akik Párizs nyomorát választottuk a pénz, a siker, a nagyvilág helyett.

*

Harmadik árnyékhuzárom Lehoczky Gergely prózaíró.

Emelje fel a kezét, aki már hallotta ezt a nevet! Pedig ennek a harmadik párizsinak még kötete is van, az Európai Protestáns Szabadegyetem adta ki (*Káprázat és ábránd*, Bern, 1981), sőt, a Magvető 1989-es kislexikonja is megemlíti.

Mindez azonban úgy látszik a kánonba kerüléshez korántsem elég. Lehoczky nem lett öngyilkos és nem halt éhen. Beházasodott egy francia családba, gyermekei születtek. Egy magyar író számára a jelek szerint ez is az öngyilkosság egy formája. Éhen ugyan nem pusztul a beolvadó, de magyar íróvá válnia annál nehezebb.

Lehoczky Gergely 1930-ban született Budapesten. Apja építészmérnök volt és festőművész. Középiskolai tanulmányait derékba törte a háború. A család Ausztrián keresztül francia földre kerül, Gergely már Strasbourgban, franciául érettségizik. 1950-től haláláig (1979) Párizsban élt. Hogy eltartsa családját, az idegenek számára hozzáférhető mesterségeket űzi. Dolgozik a francia rádió magyar osztályának, a müncheni Szabad Európa Rádióknak. A nyugati magyar irodalom folyóirataiban publikál.

Novellákat ír, tárcasorozatot, karcolatot és kritikát. „Nekem úgy tűnik – írja –, hogy egy novelláskötet, amelynek minden egyes darabja az egész alkotórésze, és amely ugyanakkor egymás mellé helyezett darabokból álló terjedelmes regény, nem megvalósíthatatlan.”

Egy író számára valószínűleg nem az. De Lehoczky Gergely soha nem tudta magának megteremteni az írói munka legalapvetőbb feltételeit. Hosszú barátságunk idején mindvégig alkalmi munkák és munkahelyek között kallódó kétségbeesett álmodozó maradt. Életét a francia kispolgári jólét látszatának áldozta fel, és nem az irodalomnak, ami – ki ne tudná! – teljes embert kíván.

Nem volt szerencséje: mindenki elárulta őt. Munkaadói éhbérért dolgoztatták, serdülő lányai apjuk barátait vitték fel a számukra berendezett padlószobákba, felesége – a családott polgárlány – keményen ivott. Fiatalon támadta meg a betegség, még nem volt ötven éves, amikor végzett vele egy elhanyagolt és félrekezelt prosztatarák.

Árva poszthumusz kötetének szerkesztői körülményesen köszönetet mondanak a francia családnak, amely „hozzáférhetővé tette” kéziratait és jegyzeteit. Az ilyen idegen firkákat általában a legrövidebb úton kidobják a franciák.

A *Káprázat és ábránd* rövidprózája színvonalas szépirodalom. A *Lomhányi Ákos kalandjai* a párizsi *Magyar Műhelyben* és az *Irodalmi Újságban* jelent meg. Ez a novellaciklus a magyar próza élvonalába tartozik. Szinte hihetetlen, hogy kiadására máig sem gondolt senki sem.

*

A nyelvváltókról külön kell beszélnünk. Hiszen a nyelvváltás – a közhiedelemmel ellentétben – nem jelent sikert. Az öngyilkosság egyik formája, amikor az idegenben élő író – belefáradva a visszhangtalan magányba – a befogadó ország nyelvén próbálja elmondani, amit csak ő tud elmondani egyedül.

Mi persze csak a sikeres nyelvváltókról tudunk. Azokról, akiket hírhez és pénzhez segített egy külföldi kiadó. Azt már kevesen tudják, hogy az ilyen jövevény csak addig van jelen, amíg sikeres. Utána? Nyomtalanul eltűnik. Azt, hogy merre járt, meg sem említik az irodalomtörténetek.

Ez a helyzet óhatatlanul a lektúr, a bestseller irányába tereli a *new comer*-t, aki egyre ritkábban akar (tud) kimondani valami igazán lényegeset. „Most már ásson mélyebbre!” – szólított fel párizsi kiadóm, Denoël, első francia könyveim sikere után. Mélyebbre, azám! Kanters úr nem tudhatta, hogy én mélyebbre ásni csak az anyanyelvemen tudok. Hogy nálam, mélyebben, egy olyan gyermekkor lapul, amit lábjegyzetekkel sem érthet meg egy francia. „Soha nem lesz francia író – írtam le akkor – aki óvodáskorában nem franciául malackodott.”

A kétnyelvűség komisz kényszere? Én itt most az olyanokra gondolok, mint Halász György, akiből nagyszerű magyar kezdetek után lett svéd prózaíró. Az idő fogja eldönteni, hogy a Stephan Vizinczeyhez hasonló sikerírók életművéből hosszú távon mi marad. Hogy ez az 56-os „fiatal” mihez fog az *Érett asszonyok* világsíkere után kezdeni.

Íme, néhány példa a nyugati magyar irodalom árnyékhuszárai közül. Nincsenek felsorolva azok, akik kétségbeesésükben abbahagyták az írást, ezt az érzésük szerint halálraítélt kísérletet. Sem pedig – ez, azt hiszem természetes – azok az önjelölt génuszok, akiket csak irodalmon kívüli szempontok szerint lehetne megemlíteni.

*

De vajon mi lesz a sorsuk azoknak, akik kitartottak az anyanyelv mellett a száműzetés éveiben, és akik hazatértek a Vasfüggöny lebontása után? Visszatalálnak-e? Vagyis, élnek-e árnyékhuszárok itt közöttünk ma is? Vajon hogyan alakul ez a sokadik újrakezdés? Visszafoadják-e tékozló fiait az irodalom?

Vannak elszomorító esetek. A napokban temettünk el egy emigránst, aki egész életét a magyar irodalom szolgálatának szentelte. Újságíró volt, esszéket, tanulmányokat írt fél évszázadon át, magyarul és a befogadó ország nyelvén, ahogy lehetett. Nem volt szerencsés ember: béna feleségét gondozta, miközben családját ügynöki munkájából tartotta fenn. Utazásait napjában többször is megszakította, hogy elláthassa nagybetegét, aztán kiderült, hogy az asszonyt rendszeresen látogatta egy magyarországi tartótiszt, aki így első kézből értesült az emigráns közélet eseményeiről.

Amikor rájött, elvált. Későn tért haza. Még kiadatta élete főművét, egy biográfiát, de azután hónapok alatt végzett vele nemzedékünk gyilkosa, a rák. Haláláról senki se tudott. Búcsúztatásán csak néhány külföldi rendszámú kocsi állt az apró, külvárosi plébániatemplom előtt.

Drámai sors, regényíró tollára kívánczik. Az idejében – értsd: húsz év előtt – hazatérő magyar író egészen más (talán nem is kevésbé fájdalmas) tapasztalatokat szerezhetett.

Kezdve azzal, hogy két, egymással szembenálló, úgynevezett szekértáborral találkozott. Ha valaki egész életében az ötágú síp, az egységes magyar irodalom részének tartotta magát, nehezen érthette, hogy hazatérése után választania kell két tábor és két (sőt három) írószövetség között. Aki nem választ, nem létezik. Kizárja magát, a senki földjén marad.

Persze lehetséges, hogy ez így történne akkor is, ha nem léteznének szekértáborok. A nyugati világ emlőin nevelkedett betűvető kilógna a sorból, bárhová is állna az aprócska haza szellemi gittegyleteiben. Magány lenne a sorsa itthon is? Úgy mint Póbrányi Gábornak Párizsban, detektívrégényeket kellene itthon is írnia, hogy kiadója, közönsége legyen?

Nem hiszem. A mai gyűlölködés csak gyermekbetegsége az átalakulásnak, amit mi valahogyan – mint Vilmos császár mondta volt – „nem így képzeltünk el” ma sem.

Irodalmunk alapjában véve befogadó. Ebben bízva írtam le az árnyékhuszárainkról néhány féltő, felelősségteljes gondolatot.

LENGYEL ANDRÁS

Csáth Géza kamaszkori antiszemitizmusáról

1

Azok a naplók (Csáth 2013), amelyeket az 1897 és 1904 közötti évekből Molnár Eszter Edina és Szajbély Mihály tett közzé, Csáth Géza (1887-1919) gyerek- és kamaszéveit dokumentálják. Aki írta e naplókat, még nem az író Csáth Géza volt, hanem csupán ifjabb Brenner József szabadkai gimnazista – így itt csupán az írói pálya szociokulturális előtörténete bontakozik ki. Hogy ez az előtörténet közvetlenül mennyire világítja meg azt, ami a személyes élettörténetben utána következett, egyáltalán nem evidens, mérlegelést kíván. A Brenner Józsefből Csáth Gézává való átlényegülés csak utóbb következett be, s éppen arról a periódusról nem áll rendelkezésünkre napló. (Valószínűleg nem véletlenül: az átalakulás processzusa túl intenzív volt, s túl sok erőfeszítést kívánt ahhoz, hogy az írásbeli öndokumentálásra késztetés s erő maradt volna.) Az előtörténet dokumentációja két szempontból mégis nagyon tanulságos. A hajdani szabadkai gimnazista öndokumentáló szenvedélye, pedantériája, íráskénysze-re – ha alulnézetből, gyerek- és kamaszperspektívából is, de – igen gazdagon (s árulkodóan) dokumentálja a szabadkai magyar polgári életforma rétegspecifikus mindennapjait. A naplók tehát elsődrendű társadalomtörténeti források, s az e rétegen belüli szociokulturális mozgások történeti megismerése szempontjából igen jól hasznosíthatók. Sok olyasmi van bennük, amiket más jellegű, jelenleg hozzáférhető forrásokból egyáltalán nem, vagy nem ilyen plasztikusan ismerhetünk meg. Ez az összefüggés, függetlenül az irodalomtörténeti hasznosíthatóságtól (vö. Vári 2014), igen becsessé teszi ezeket a gyerek- és kamaszföljegyzéseket. A gyerek, öndokumentációja során, sok mindent kifecsegett, amit egyéb források nem rögzítettek. S ha a már itt is föl-fölbukkanó közvetlen irodalmi és művészeti „adalékokat” nem is tanácsos túlértékelni, az nem tagadható, hogy az egyéni fejlődés kontinuumában mindenképpen összekapcsolja a naplóíró ifjú Brennert és a későbbi, a magyar szellemi életbe berobbanó író. Az író ehhez a naplókban dokumentált állapothoz képest, ezt folytatva és/vagy tagadva jött létre. Aki tehát ismeri s megérti ezt az előtörténetet, az kontrasztanyag s összevetési lehetőség birtokába jut. Tetszik vagy sem, de tény: innen, ebből a szociokulturális kontextusból, ebből az intellektuális és morális diszpozícióból nőtt ki az író. Valami fontos tehát értelmezhetővé válik, aminek sokrétű relevanciája van.

A Csáth-életmű és -pálya megértéséhez azonban ezt az 1897 és 1904 közötti naplósorozatot jó néhány szempontból végig kell elemezni. E szövegkorpusz nem kész adottsága, egyszerű átvétellel fölhasználható „adaléka”, hanem „csak” lehetősége az értelmezésnek. S ahhoz, hogy e lehetőségből valamennyit realizálhassunk, komoly elemzőmunka szükséges. A színező, illusztratív hasznosítás, az előre tudott „válaszokat” eredményező álszemponatok érvényesítése igen kevés haszonnal jár. Érdemes, ha esetleg kellemetlen is, magukat a dolgokat, a naplóírói tematizációkat szemügyre venni – a kommunikatív gesztus eredendő természetét (s funkcióját) aktuális igények szerint át nem stilizálva, meg nem hamisítva.

Az alábbiakban egy ilyen részelemzés következik.

2

Szabadka, ahol a Brenner-család élt, s amelynek viszonyai között az ifjabb Brenner József is szocializálódott, többnemzetiségű, „vegyes” populációjú város volt (vö. legújabban: Arany 2013: 40-48.). Magyarok, asszimilálódott német és zsidó magyarok, etnikai identitásukat őrző délszlávok, pl. bunyevácok s mások éltek együtt magyar, pontosabban osztrák-magyar állami főnhatóság alatt. Ez, ha úgy vesszük, az együttélés, a másféle kultúra elviselésének s elfogadásának nagy iskolája volt, ugyanakkor a különbségtudat kifejlesztője is, önmagunknak a másiktól s másféltől való, szociokulturálisan szabályozott megkülönböztetése. Nem egyszerű s nem problémátlan helyzet ez, a választott – kihordott – interkulturális beállítódásoknak tétje volt. Az együtt, vagy legalábbis egymás mellett élés élethelyzete ugyanis szükségképpen magában hordta a konfliktusok, s a „rossz” reakciók lehetőségét. A „rossz” válaszok azonban soha nem pusztán automatizmusok eredményei, megszilárdulásukhoz ismétlődő rossz válaszok szükségesek, a rossznak újabb rossz általi megerősítései, s ugyanakkor a korrekciós lehetőségek ismétlődő elzárulásai.

A napló nagy értéke, hogy e folyamatokat is vizsgálhatóvá teszi. A kamasz Brenner József antiszemitizmusának kialakulása például, e naplóbejegyzések révén, igen jól tanulmányozható. Az ide vonatkozó bejegyzések, ha egybeolvassuk őket, szinte egy esettanulmány komplett anyagát adják ki. S a rekonstrukciót nemcsak a pálya adalékaként, de általános tanulságai miatt is érdemes elvégezni. Az antiszemita beállítódás genezise válik általa jobban megérthetővé.

Fontos persze szem előtt tartani: az első naplóbejegyzés dátuma 1897. április 7. – a naplóíró akkor épp tíz éves volt (ismételjük meg, 1887. február 13-án született). Ez a tény jóval több, mint szimpla életrajzi mozzanat, ez a naplót – bármennyire tehetséges, sőt koraérett is lejegyzője – egy gyerek, majd kamasz megnyilatkozásaivá teszi. Ami, más oldalról nézve a szöveget, azt jelenti, a *szocializáció* folyamatát érhetjük benne tetten. Itt tehát voltaképpen az antiszemitizmus is a szocializáció része, aspektusa. S igazában éppen ezért érdekes fejlemény, hiszen rekonstruálása során arra derül fény: hogyan válik egy kamasz antiszemitává?

3

Az ifjú Brenner József akkurátus, némileg talán tudálékos eseményrögzítő, mindent, ami szemhatárába kerül, s amit meg tud nevezni, rögzít. Az időjárási adatokat éppúgy, mint az étkezés fogásait, vagy másokról alkotott impresszióit és ítéleteit. Valami amorf, explicit alakra nehezen hozható igazságérzet vezeti, s ez esetenként sarkos megfogalmazásokra készteti. Jellemző, hogy iskolaigazgató nagybátyjáról, Kosztolányi Árpádról például többször is meglehetősen kritikusan, sőt dehonesztálóan nyilatkozik, miközben nagybátyja fiával, Didével (azaz Kosztolányi Dezsővel) viszonya akkor is bensőséges. A rokonsági viszony fontos számára, a rokonok (felnőttek s gyerekek) érintkezési viszonyainak megkülönböztetett fontosságú szereplői, de nem bírálhatatlanok. Van amiben, hallgatólagosan, igazodik hozzájuk, van, amiben megkülönbözteti magát tőlük. Korához képest „érett”, okos fiú, akinek bizonyos karakterjegyei már megmutatkoznak. Az önérvényesítés igénye már jól kivehető vonása, ambíciózus, törekvő, de a feladatokat, amelyeket teljesíteni igyekszik, elsősorban nem a külső igényeknek való megfelelés, az igazodás vezérli, hanem saját (részben persze kívülről internalizált) vágyai kielégítésének igénye. Napi cselekvéseinek szerkezetét s értékrendjének természetét

nem utolsósorban éppen e kettő szükségképpen feszültsége s belső aránya specifikálja. Azaz, a szűkebb s tágabb világ appercepciójában a kívülről s a belülről való vezéreltség együtt, bár nem azonos súllyal van jelen. Nagyon erős a késztetése az „önállóságra”, az önálló véleményformálásra, de ezt igazában nem tudja megvalósítani – még gyerek. De a világ appercepciójának egyedítésére jól érzékelhető erőfeszítéseket tesz. Tehetsége nem utolsósorban éppen ebben mutatkozik meg a legélesebben.

Ha kigyűjtjük a *zsidó* szó előfordulását a szövegből, érdekes kép áll össze. Mindenekelőtt kiderül: a kiskamasz tudta, hogy vannak „zsidók”, de hogy kik tartoznak az e szóval megjelölhető csoportba, nem igen foglalkoztatta, a szó jelentését sehol nem definiálta, csak használta azt. S az emberek egy csoportjának ez a megkülönböztetése, jól érzékelhetően, nem saját diszinkció eredménye volt, hanem kulturális átvétel. A környezetből átvett szociokulturális mintázat mechanikus megismétlése, aktuális kontextusban – egyféle kulturális utalás. A szó először egy 1897. november 14-i bejegyzésben fordul elő. Ekkor színházi élményéről számolt be. Csepreghy Ferenc népszínművét, *A sárga csikót* látta a helyi színházban, s a darabról s az előadásról rövid emlékeztetőt jegyzett föl naplója számára: „Énekeltek benne Ledovszki Mariska, ki egy magyar lánynak van öltözve. A betyárok közt énekeltek Laci Ferenczy és betyár Gergely. Laci (Ferenczy) énekelt, mint vőlegény. Ezenkívül jól játszottak Pesti Ihász Lajos, Laci apja. Az öreg csárdás a legjobban. A zsidó: Tábori. És a cigányok, melyek igen jól adták.” (33.) S a szereplők és a színészek ilyen bemutatása után a darab cselekményét is összefoglalta (33–34.) Ez a szerepeket és szereplőket némileg összemosó bemutatás két szempontból érdekes. Az egyik (s ez a legfontosabb): a „zsidó” szó használata nem az „élet”, hanem az „irodalom”, egy valóságföldidéző, mimetikus játék leírása során fordul elő. A „zsidó” figuráját, bármit jelentsen is a szó, az „irodalomból” emelte ki. A másik: a naplóíró interpretációja valami etnikai megkülönböztetésre épül. Az egyes szerepek bemutatása során hangsúlyozza, hogy az „magyar”, „zsidó” és „cigány”. Ugyanakkor valószínű, hogy valamennyi etnikai tapasztalattal már bírt, hiszen a cigányokat alakító szereplőkről megjegyezte, hogy azok „jól adták”. (Hogy a cigányokról élő képének forrása mi volt, nem eldönthető, de valószínű, hogy szintén valamiféle kulturális sztereotípiát állt mögötte.) A „zsidó” szó ezt követően 1898. március 15-én, a március 15-i iskolai ünnepély leírása során bukkan föl ismét – ezúttal idézetként. A naplóíró rögzítette az ünnepség programját és lefolyását, a rá jellemző akkurátussággal. Ezt a leírást érdemes kicsit hosszabban idézni. A program ugyanis, a napló szerint „a következő volt. 1. *Himnusz* első szakasz, énekelte a Szabadkai Dalegyesület, a Szabadkai Iparos Dalárda, és kísérté a tűzoltóbanda. 2. *Talpra magyar!*, szavalta Abrasits Antal igen szépen. 3. Ünnepi beszéd, tartotta Balogh Lajos, nagyon megélté, pedig nagyon gyöngy hangja volt. 4. *Március 15-e* Ábrányi Emiltől, szavalta Kosztolányi Árpád, a gimnáziumi tanulók látván, hogy tanáruk szaval, szakadatlan éljenzéssel nyilvánították tetszésüket. 5. *Himnusz* második szakasza, mint előbb, amint vége felé járt, egy ember föltette a kalapját, erre valaki közbekiabált: »Üssétek le annak a zsidónak kalapját«. A *Himnusz* elvégzése után vége volt ennek az ünnepélynek.” (47–48.) E leírásból egyértelmű, nem saját szóválasztásról, hanem idézetről van szó, a naplóíró valakit idéz. Néhány dolog azonban itt is tanulságos. Mindenekelőtt, az idézett mondat antiszemita funkciójú: a protokolláris illemkódex megsértését a névtelenül maradó, a naplóíró által nem azonosított bekiabáló a „zsidók” számlájára írta – pusztán egy külsődleges gesztus (a kalap föltevése) alapján. Maga a gesztus pedig csupán egy unatkozó vagy türelmetlen „ünneplő” konvenciót sértő reakciója volt. A bekiabáló itt a kon-

venció megsértőjét stigmatizálni akarta – azzal az implicit minősítéssel, amit megbélyegzőnek gondolt. A naplói író itt tehát megint egy külső, kulturális mintával találkozott, nem egy konkrét emberről nyert tapasztalatot, hanem a környezetében élő (negatív) zsidóságról. Ám figyelemre méltó, hogy – bár nem kommentálta – fölfigyelt erre az esetre, s érdemesnek tartotta megörökítését. Véleménye azonban a dologról még nem szilárdult meg. Nem akart (vagy nem tudott) ítélni. De jó érzéssel már rögzítette, amit fontosként érzelt.

Érdekes, s alighanem a folyamat releváns eleme, hogy a zsidó szó harmadik naplóbéli előfordulása is nem közvetlen tapasztalat, hanem kulturális közvetítésű irodalmi élmény. Az 1899. március 26-i bejegyzés egy olvasmányélmény rögzítése. „Délután olvastam Rákosi Viktor (Sipulusz) *Korhadtt fakesztek* című könyvét, mely igen szép nyelvű és érdekfeszítő, a szabadságharc több érdekes jelenetét adja elő” (99.). A könyv nagyon megnyerte tetszését, a naplóban ezért – fejezetcím-szerű felsorolással – rögzítette a könyv tartalmát, majd bevezetését, amelyet különösen szépnek ítélt, szó szerint bemásolta a naplóba. A könyv tematikus bemutatása során megadta (a többi közt) ezt a fejezetcímet is: *A zsidó fiú*. (99.). Kommentár a fejezethez nincs, nem lehet tudni, hogy mit olvasott bele a szövegbe. De annyi tény, ez esetben is kulturális közvetítéssel állunk szemben, s ez ismét (az asszimiláció belüli) elkülönítést, a megkülönböztetést erősítette. (Maga a megkülönböztetés, Sipulusz intenciói szerint persze, nem diszkriminatív vagy megbélyegző.)

Az első, közvetlen tapasztalatra utaló bejegyzés 1899. június 10-én, egy szombati napon került lejegyzésre. „Ma kezdtük meg a hegedűórákat, Pollák Károly tanít (zsidó).” (116.) Az említés egyszerű tényrögzítés, explicit értékítélet nem tartozik hozzá. De föltűnő, hogy e tény, mely tanítóját el- és megkülönbözteti tőle, szükségesnek tartotta rögzíteni. Az okot nem tudjuk, Pollák Károly minden jel szerint asszimiláns, vallását nem (vagy nem következetesen) tartó ember volt, hiszen szombaton dolgozott, órát adott. A naplói író azonban valamilyen szükségesnek látta, hogy mégis rögzítse tanítójának az övétől különböző származását. Ez az egyelemű, *de genere* identifikálás már figyelemre méltó mozzanata valóságkonstruáló gyakorlatának.

Antisemitának azonban még nem nevezhető – a megkülönböztetéshez nem tartozik (explicit) értékítélet, pláne nem (negatív) kísérőérzelem. Olyannyira, hogy 1899. szeptember 9-én hosszan írt a Dreyfus-ügyről, s a kapitány elítélését egyértelműen az antiszemiták számlájára írta (135–136.). A bejegyzés több eleme is szimptomatikus. Mindenekelőtt érdekes az időpont; nem a megkegyelmezés (1899. szept. 19.) hírére reagált, hanem előbb, még az elmaradt felmentéssel végződő úgynevezett második tárgyalásra. A bejegyzést alig tíz nap múlva követő kegyelmi határozatot a napló már nem reagálta le. A 12 éves fiú tehát dreyfusard semmiképpen nem volt – az ügy érzelmileg nem foglalkoztatta, valószínűleg csak érdekességet látott benne. A másik szimptomatikus mozzanat: információi forrása. Az ügyről apjától (s nyilván apja interpretációjában) tudott. Ezt a napló rögzíti is: „Mikor hazajöttünk, tudtuk meg apuskától, aki már azóta volt a könyvnyomdában, hogy Dreyfus Alfréd kapitányt (történetét lásd alantabb), francia 14. századbeli tüzérszázadost, kit azzal vádolnak, hogy Németországnak kiszolgáltattott fontosabb okmányokat, elítélték tízévi várfogságra öt szavazattal kettő ellenében” (135.). Idősebb Brenner József (1860–1945) ügyvéd volt, véleménye, interpretációja fia előtt nyilvánvalóan autoritással bírt: szakszerűnek számított, bennfentességet sugárzott. A naplói író fiú tehát alighanem őt visszahangozta, amikor beszámolt az esetről. S Dreyfus ügyvédeknek teljesítményét is apját követve jellemezte: „A végtárgyaláson Demange

fényes beszédet mondott, mikor megtudták az ítéletet, a két védő egymás nyakába borult, írja az újság, és sírtak.” (135.) (Az újságra való hivatkozás itt félrevezető. Nyilvánvalóan nem maga a fiú, hanem apja olvasott az ügyről, s az ő újságra való hivatkozását ismételte meg a naplóról.) Az ügy történetének leírása, részletezettsége ugyanakkor arra vall, valami írásos forrása – talán könyv? – is rendelkezésére állt. Szempontunkból azonban mindezeknél fontosabb, hogy e naplóbejegyzés szóba hozza Dreyfus zsidóságát s elítélését az antiszemita vádaskodására vezeti vissza: „Dreyfus zsidó vallású, és ezért is ítélték el, úgy értem ti., hogy a tiszték majdnem mind antiszemita” (136.). Majd, a tisztokról való ismeretei némileg tudálékos előadása után, a vezető antiszemitát is megnevezi: „Guérin az antiszemita egyet feje” (136.).

A Dreyfus-ügy bemutatása nyilvánvalóvá teszi, a 12 éves fiú valamit már érzékelt a történeti konfliktusból, s tudta, van zsidóellenesség, létezik egy olyan beállítódás, amely a zsidókkal szemben fogalmazza meg a maga álláspontját, s ez az álláspont egészen az alaptalan vádaskodásig elmegy. Magára az antiszemita beállítódásra azonban morális szempontból nem reflektált.

S itt, ezen a ponton válik érdekessé tanulótársairól adott, részletező jellemzése. Két bejegyzés is róluk szól, az 1899. november 7-i és az 1900. február 23-i. Gimnáziumi társai között ugyanis voltak zsidók, ám ezeket már nem hallomásból, valaki másnak a szemén keresztül ismerte, hanem – mondjuk így – autopsziásan, személyes és folyamatos tapasztalatokból. S mindkét, ide tartozó jellemzés kedvező értékítéletű, ráadásul az egyik esetben expressis verbis nem is utal a diáktárs zsidóságára. 1899. november 7-én például az egyik társ ilyen jellemzést kap: „Krausz Samu, aki hátam megett ül, egy fűszerkereskedő fia, ő a boltban árul, s úgy tanul, igen szépen szaval, ha elkérem füzetét, megérzik rajta a sokféle fűszer szaga. Okos gyerek.” (142.) A leírás nyilvánvalóvá teszi, hogy zsidó fiúról van szó, de maga a jellemzés egyértelműen pozitív, s a fiú címkeszerű besorolást sem kap. Hogy zsidó, az az adott összefüggésben a naplóról számára irreleváns. A másik, az 1900. február 23-i bejegyzés hasonló természetű, bár itt utal az osztálytárs vallására: „Basch Imre. Igen eleven és jó modorú, kövér, szeplős gyerek, modora nagyon tetszik nekem, a szótagokat hosszan elnyújtja, és szünetet tart beszéd közben, minden szónál megáll, mintha neheze esnék kimondani. Csantavéri, ott van anyja, apja egy éve meghalt, holnap hazamegy, már előre örül, Loósz tanárnál van koszon, van egy bátyja is. Latinból bukott első időszakban. Igen gazdagok, vallása zsidó.” (159.) Itt ugyan meg van említve a származás, de a jellemzés teljesen tárgyyszerű – s pozitív konnotációjú. Itt a gazdagság ténye sem vált ki ressentimentet, s a korábbi latin-jegy sem kap megbélyegzést. A személyes tapasztalat tehát még felülírja a formálódó kulturális mintát, amelyet a környezet közvetített hozzá. Itt mindkét esetben az egyik gyereknek a másik gyerekről szerzett benyomásai rögzítődnek.

4

A beállítódás radikális elmozdulása, a jelek szerint, 1900 márciusában következett be. A március 13-i bejegyzés (168–169.) a szabadkai színház igazgatójának, Pesti Ihász Lajosnak (1849–1935) és egy újságírónak, Braun Henriknek (1869–1918) az afférját örökíti meg – igazgatópárti értelmezésben. Maga a konfliktus meglehetősen egyszerű: az újságíró, aki színikritikusként „szemtelenkedett” az igazgatóval, azaz kritikus hangú beszámolókat írt az előadásokról, a színházigazgató leköpte, az újságíró pedig nyilvános ügyet csinált sérelméből. Hogy elfogult s rosszindulatú volt-e az újságíró, amikor az előadásokról írt, vagy „csak” érde-

keket sértett, utólag nem nagyon lehet eldönteni. Egy dolog azonban bizonyos, az igazgató keresztény, az újságíró zsidó volt, s így a konfliktust zsidó s nem-zsidó konfliktusként is lehetett értelmezni, jóllehet egy színigazgató és egy színikritikus konfliktusáról volt szó. S e szerepkonfliktus felekezeti konfliktussá átértelmezését a naplóíró el is végezte. Pontosabban: releváns szemponttá tette, hogy az egyik fél zsidó volt.

Az eset leírásából nyilvánvaló, hogy a naplóíró szimpátiája az igazgatóé volt. Már a fölvezetés eszerint van megfogalmazva: „Szegény színigazgatónak, a jóképű, öreg Pesti Ihásznak már jó ideje sehogysem megy a színház, hozzájárul ehhez a kritikusok örök szemtelenkedése. Képzelnétek szegény igazgató elkeseredését, ki minden nap üres házat lát.” (168.) Az igazgató tehát „jóképű”, a kritikus „szemtelen”, ráadásul, mint a dramatizálva előadott esetleírás szereplőjellemezéséből kiderül: „kis púpos” is (169.). (Az újságíró fizikumát illető meghatározása, félreértések végett jegyezzük mindjárt meg, hiteles. Braun Henrik csakugyan kistermetű, púpos férfi volt, egyik írói nevéül, nem véletlenül, ő maga is a Quasimodót választotta.) Az affért azonban, a leírás szerint is, az igazgató robbantotta ki:

„A kritikus (Braun Henrik, kis púpos): Jó estét, direktor úr.

Pesti Ihász: Maga kíván nekem jó estét, ki engem örökösen leköp, de most én köpöm le önt (s azzal arcul köpte, s távozott).

Kritikus (utána kiált): Ezért még számolunk (A Bácskai Hírlapé.) (169.)

A naplóíró ezt a metaforikus „köpködésre” válaszként produkált valóságos köpést nem mentegeti, nem is magyarázza, de a leköpött újságíró reakcióját, az igazgató iránti szimpátiája jegyében eltúloztként interpretálja. A kritikus ugyanis „kihívatta Pestit, ki [pedig] újságban is nyilatkozatilag ünnepélyes bocsánatot kért” (169.). „De evvel nem elégedett meg a zsidó (nem vagyok antiszemita), felterjesztette az ügyet a színbizottsághoz stb... A szabadkai lapok majd’ mindannyian visszaküldték a tiszteletjegyet.” (169.) S ez az interpretáció már sok szempontból paradigmátikus. A zárójeles önreflexió ugyan tagadja, hogy a naplóíró antiszemita volna, de mind Braun Henrik zsidóként való identifikálása, mind a napló zárt közegében is szükségesnek ítélt magyarázkodás arra vall, itt a konfliktus okává s az értelmezés centrumává, szándékoltan, Braun zsidóságának mozzanata lépett elő. A „kínos becsületbeli ügy” fókuszába így a morális és kulturális magyarázat helyett egy attól idegen, a környezet által előítéletekkel megterhelt, stigmatizáló magyarázat került. A meg nem bocsátás vétkét nem egy újságíró, hanem „a zsidó” követte el.

Nagy valószínűséggel állítható, hogy a naplóíró gimnazista jól érzékelte a kétféle magatartás különbségét, a szociokulturális törésvonalat. Azt azonban nem érzékelte, hogy Braunnak és társainak ez a nagyon erősen morális ítélkezése, amely nem illeszthető be a keresztény megbocsátás-elvbe, nem pusztán önkény vagy érzéketlenség eredménye volt (aminek a naplóíró vélte), hanem egy sokszorosan diszkriminált kisebbség történetileg determinált morális elégtétel szerzési igénye. Az ide vágó ismeretek szerveződésére figyelve egyértelmű az ismerethiány s az önreflexió elégtelensége is, amelyeket egyéni (de szociokulturálisan determinált) rokonszenveinek kontrolálatlan érvényesítése már előítéletes kulturális konstrukcióba szervezte. Mindez persze ez esetben még „csak” diszfunkció, nem kívánt következmény – ezért is volt szükség a morális hártásra („nem vagyok antiszemita”), de ez a konstrukció természete szempontjából másodlagos jelentőségű. A félresiklás döntő mozzanata megtörtént.

A háttérben alighanem megfogható s kimutatható volna a hagyományos keresztény anti-judaizmus öntudatlan érvényesülése is. Ennek taglalása, részletező dokumentálása azonban

szétfeszítené ennek az esettanulmánynak a kereteit. S itt és most elég az erre való pusztá utalás is, mert az elsődleges ok bizonyosan nem a „hagyomány” automatizmusa volt, hanem a valóságértelmezés intellektuális gyöngesége.

5

Bő fél évvel később, 1900 októberében már komplett antiszemita teóriával állt elő. Hogy mi váltotta ki ezt a beállítódásbeli fordulatot nála, nem könnyű meghatározni. Maga a bejegyzés (1900. okt. 27.) erről hallgat, csak az összefüggő, kész teóriát prezentálja, a szöveg néhány utalása azonban megenged bizonyos következtetéseket.

Mindenekelőtt: a teória háttérében a tiszzaeszlári vérvád-per (1882/83), pontosabban annak a naplóró környezete által adott értelmezése áll. A Tiszaeszláron történekről természetesem semmiféle személyes tapasztalata nem volt, nem is lehetett, mindent csak másodkézből, áttételek során keresztül „ismert”. Környezetét azonban foglalkoztatta az ügy. E tekintetben mélyen jellemző már a szöveg fölvezetése is: „Ma mesélt apuska ebédnél a tiszzaeszlári pörről. Erről jut eszembe, hogy most alkalmam lesz e helyen elmondani véleményemet.” (203.) S véleménye kifejtése közben többször is hivatkozik „forrásaira”: „Oláh Ferenc törvényszéki bíró, kit édesapám és magam is jól ismerék, személyesen és többször volt nálunk: beszél [...] ” (203.), „Édesapám meséli, hogy [...] ” (203.). A bejegyzésből az is megállapítható, az ügy merituma szempontjából e források sem közvetlen tapasztalatra épültek. Az, amit a gimnazista fiú hallott, lényegében nem volt több és autentikusabb, mint a jogászörökben forgó szóbeszéd és vélekedés. E szóbeszédnek azonban a fiú előtt autoritása volt, hiszen olyanoktól hallotta, akik, mint „szakemberek” (jogászok) bennfenteseknek látszottak, ráadásul személyes ismerősei voltak – az egyik forrás egyenesen az apja volt. Az pedig, hogy mindez ebéd közben, asztali beszélgetés során is téma lehetett, arra vall, a családot, mindekelőt a családfőt foglalkoztatta ez a téma. A gyerek pedig „összerakta”, amit hallott, s véleményét összefüggő egészé szervezte.

Maga a „vélemény” meglehetősen sarkos és apodiktikus, „meggyőződés” állt mögötte. „A zsidók létele mindenestre káros minden országban, mert azok nem olvadnak soha össze a néppel, hanem mint vízben az olaj, valóságos kis pártot képeznek. Mindinkább terjeszkednek, és az államot fogják idővel igazgatni, mert meg fog alakulni egykor a zsidók nagy országa. A pénzügyet már így is ők képviselik, és az állam szolgálatukban áll.” (203.) A szöveget záró, konkluzív tétele pedig ez: „Jó lenne, ha zsidó nem lenne a világon.” (204.) A zárás persze pusztá óhaj, nem követelés, de tartalma egyértelmű: egy nép eliminálása.

E teória, mondhatnánk, klasszikus alakzata az antiszemita mentális konstrukcióknak, s ereje abban van, hogy bizonyos valóságos tapasztalatokat összegez – a konkurencia nézőpontjából. Nem kétséges persze, hogy ez az interpretáció a „valóság” elfogadhatatlan redukciójára épül, s valami etnikai, vallási vagy „faji” kiindulópontot vesz föl a valóságos (s bonyolult) szociokulturális összefüggések elemzése helyett. (Hogy a kiindulópont etnikai, vallási vagy „faji”, az nem derül ki, ez a distinkció ebben a kontextusban nem kap szerepet, az egyetlen igazán megfogható attribútum csak az idegenség.) Érdekes, hogy e konstrukció középontjában nem a rituális gyilkosság vádja áll, hanem – s ez „modernné” teszi – a megvádoltak védekezési stratégiája és eszközei. Ha a naplóró érveit, e teória „bizonyítanyagát” megfigyeljük, kiderül, voltaképpen három dolgot inkriminál. A be nem olvadást (ez az asszimilációs paradigma sérelme), a védekezők egységét, összetartását (ez ugyancsak az asszimilációs

elv szempontjából sérelem), s a védekezésben szerepet kapó pénzt (amely jellegzetesen a kapitalizmus velejárója). Ugyanakkor az egész teória összeesküvés-elméletként is funkcionál. Kettős értelemben is. A zsidók ugyanis egymást közt is szöveteznek s az állam is az ő kezükben van. Ebben az értelmezési keretben „tehát” maga a védekezés válik elsőrendű problémává, amely, értelemszerűen, nem is lehet más, mint illegitim. Hogy Solymosi Esztert csakugyan „a zsidók” ölték-e meg, avagy a vád hamis, ez itt lényegtelen, említésre sem érdemes mozzanatává lesz az ügynek. A hangsúlyt, dehonesztáló tállalásban, a pénzgyűjtés és a pénz fölhasználásának (vélelmezett) módja kapja. Megtudjuk például, hogy „az eszlári perben a zsidók kivitték, hogy Rotchild azt mondta, hogy nem ad az államnak 150.000.000 kölcsönt, ha elítélik a zsidókat” (203.), s „az eszlári perben rengeteg mennyiségű pénzt gyűjtöttek, 1.500.000 forintot” (203.). E gyűjtésből azután a védőügyvéd, Eötvös Károly is, egy boncolóorvos is 50-50 ezer forintot kapott (203.) stb. S az államhatalom, sejteti a bizonyítás, belenyúlt az ítélet alakulásába. „Az akkori vizsgálóbíró igen erősen nyomozott, ekkor hírtelen más-hová nevezték ki, és most is vizsgálóbíró, a helyette kinevezett bíró most kúriai tanácselnök.” (203.) „Az alügyészt... ki akkor vádolt... elhelyezték és helyébe mást tettek.” (203.) A következtetés pedig egyértelmű: „Íme, mire képes a zsidók összetartósága és pénze.” (203.) Az pedig, hogy a zsidóellenesség bizonyos formái hatósági tiltást váltottak ki, szintén vádponttá (s a zsidók s az állam illegitim együttműködésének bizonyítékává) válik a naplóban: „Édesapám meséli, hogy abban az időben volt Krécsey könyvkötőnek (édesapám kliense) két segédje. Ezek éjjel kocsmából hazamenvén felírták a falra: »üsd a zsidót« veres krétával. Szerencsétlenségek egy zsidó rendőr, Scheffer (kegyetlenségéről híres) megcsípte őt. Elítélték őket lázítás miatt, hogy lássák, hogy Magyarországon milyen jó dolga van a zsidónak – egyiket is, másikat is másfél esztendőre. Így volt bizony.” (203.)

Az eszlári pör naplóbeli értelmezése kétségtelenné teszi, megtörtént egy fordulat. A gimnazista „a zsidó” elvi s érzelmi ellenfelévé vált, pozícióját pedig, önmaga előtt, morális gesztusként, az „igazság” kimondásaként fogta föl. Míg a színházi affér során önmaga előtt még vállalhatatlan volt önmaga antiszemitaaként való meghatározása, ez a szempont most már föl sem merült. Egy morális-intellektuális kontroll kiiktatódott, illetve visszájára fordult. A morális magatartás immár az antiszemita beállítódás lett.

6.

Ezt a (környezeti hatásként értelmezhető) fordulatot a személyes aktuális reakciók követték: az „elmélet” személyes ismerősökre alkalmazott derivátumai.

1900. november 11-i bejegyzése még disztinkvál. Még tárgyilagosságra törekedett, de „a zsidó” szempont már jelen van a leírásban: „Ma délután Csillag Károly, a Bácskai Hírlap szerkesztője, ismeretes poéta, zsidó, a *Sátán útja* szerzője (gyöngye plágium) stb. olvasott fel a Szabad Lyceumban az újságírás művészetéről” (205.). Ítélete ekkor még ez: „Elég jó volt” (205.). Ám a mérsékelt hang valószínűleg csak annak szólt, hogy az előadás voltaképpen újságírói önkritika volt, az előadó, önkritikusan, az újságbeszámoló hangszerelésének logikáját mutatta be. Az 1901. január 6-i bejegyzés egy diákugratás történetét mondja el: az egyik – gazdag! – gyerek számára gyűjtést rendeztek, ugratásképpen. A naplóíró kommentárja ehhez már szimptomatikus: „ez különben azért volt, mert az apja igen gazdag ember, de zsidó, és ez mindent megmagyaráz” (239.). Ugyanezen év február 9-i bejegyzése még tanulságosabb; megmutatja „elmélete” és személyes vonzalmi ütközését. A kiskamasznak ugyanis na-

gyon tetszett a helyi színház egyik művésznője, Csendes Alice – ám megtudta róla, hogy „zsidó”. A bejegyzés önmagáért beszél: „Ma egy, illetve két körülmény lehűtötte Csendes iránti szerelmemet – egy kicsit –, ti láttam közről és nem színpadon, hiszen így se csúnya éppen, hanem igenis szép, de nem olyan, nem olyan szép, mint színpadon. Secundo zsidó, ezt hallottam, de nem hiszem egészen.” (247.) Majd a bejegyzés végén a teljes tanácsalanságot tükröző kérdés: „Így!” (247.). A „zsidó” szempont erősödő jelenlétére utal, hogy farsangi beszámolójában (1901. febr.18.) a jelmezbáli jelmezek közül csak egyet mutatott be – egy zsidókat karikírozó jelmezt: „Szilberleitner patikáros házaló zsidó pajeszokkal, finoman beszéle a kevert zsidó és németet, bugyorjában volt gatyamadzag, joza [?], pántlika stb. Folyton vakaródzott, és később megszámoztatta a hátát: »kérem a 12-est vakarni.«.” (255.)

A szembenállás egy ponton érdekellentété vált, s a konfliktus, az előzmények után, szükségképpen az előzetes (antiszemita) értelmezési minta szerint értelmeződött. Maga a konfliktus persze kisszerű, gyerekes dolog volt, de az önképzőkori vita a „zsidók” elleni érzelmi sztereotipizálódásához vezetett. A kulcsot ehhez az 1901. szeptember 29-i bejegyzés adja meg. A naplóról ekkor ezt jegyezte föl: „A mai önképzőkori ülésen Didét [azaz Kosztolányi Dezsőt] lerántották. Ő egy verset adott be, ami határozottan szép és jó vers, és egy újság (Vérszi József) is jól nyilatkozott róla. Ámde a zsidó párt lerántotta nagyon. A személyeskedés gyengére akarta minősíteni, és Gaál, gondolom, gyenge középszerűt állapított meg.” (305.) A naplóból tudjuk, hogy „lerántását” maga Kosztolányi „a személyeskedés, a próza” „költészettel” való „harcának” minősítette (legalábbis az önképzőkör nyilvánossága előtt), s úgy vélte „tombol az éretlenség egy ifjúkor ábrándjai felett.” (305.) A maga nemében ez ügyes, mondhatnánk, kosztolányis riposzt, a megbírált szerző helyzetérzékelésénél azonban érdekesebb a naplóról kommentárja. „Ezt megjegyeztem, szépen volt elmondva, bár az ellenzék hangos gúnyolódása kísérte.” (305.) S még érdekesebb a gyakorlati válasz: „Dide tovább is munkálkodik. – És majd megmutatja ezeknek az alakoknak, kik közül leghíresebb, legszamarabb: Kellert Benő.” (305.) Az önképzőkörön belül tehát kialakult egy frontvonal, amelyet a naplóról a „zsidó párt” elleni harcként értelmezett.

Alighanem ennek az ügynek a folyománya, hogy zsidó-ellenes érzülete személyesebbé és (jobb szó híján mondjuk így) „közönségesebbé” vált. 1902. február 2-án például, egyebek közt, ezt jegyezte föl: „amint hallottam, Kellert Benő, az az üresfejű VIII.-os (zsidó) is pályázni akar a Széchenyire, nos, majd én le fogom főzni” (334.). Március 10-én ez a terv már ilyen alakban ismétlődött meg: „A Széchenyi-pályázatra is már készülök nagyban, le akarom főzni a sok piszok zsidót, Kellert Benő-, Licht József-, Gáli Géza-, Glück Géza-féle strébereket, és megmutatni Loósz Pistának (latintanárunk), hogy én is vagyok ám valami.” (340.) Ugyanezen a napon az egyik színésznőnél tett látogatásukról is hírt adott, így: „Folyt a társalgás fesztelenül. Igaz’a, az ünnepi szónokunk, Gáli Géza, stréber, piszok zsidó belesült. A memorandumot Dide olvasta föl (saját alkalmi verse volt).” (341.) 1902. június 21-én ilyen bejegyzés következett: „A Széchenyit megnyertem, az biztos. Igaz’a, itthon van Pollák (Pécsi Károly). Pesten ismert fiatal művész (de borzasztó zsidó természet)” (356.) A tárgyi igazsághoz tartozik, hogy Pécsről, zenetanítójáról, elismerte: „Jól tanít különben nagyon” (356.), – de „zsidó természetére” s névváltoztatás előtti nevére való utalás itt már törvényszerű.

A napló az önképzőkori összecsapást is dokumentálja. Már az 1902. október 18-i bejegyzés erre hangolt. „Holnap küzdelmem lesz az önképzőkörben, valami Friedmann ellenbírálót csinált az én bírálatomra, melyben egy nagyon rossz, *Merengés* című verset elfogadható-

nak bírálтам. Dide ellen is támad a sok tehetségtelen zsidó. Freund, a *Merengés* költője (ki irigylí Dide jó verselési talentumát és általában, hogy tehetséges), Bauer, a vörös zsidó, ki roppant haragszik Didére, mert nem hajol senki előtt. Kálnai, a szemtelen jegyző. Pollák ellenem, mert neki jó barátja Freund. Csúnya személyeskedés. Személyes harc lesz.” (379.) A bejegyzésben említett „Friedmann”, akit a sajtó alá rendezők csak „Kosztolányi gimnáziumi osztálytársa”-ként azonosítanak (544.), történeti távlatból maga is érdekes szereplő: ő Fenyves Ferenc (1885-1935), a *Bácsmegyei Napló* későbbi szerkesztője, a vajdasági magyar lapkiadás történetének egyik meghatározó személyisége – teljesen tehetségtelen tehát 1902-ben sem lehetett. A vita igazi tétje persze nem is egy önképzőkori tag versének megítélése volt, hanem – a versek kapcsán – a rivális csoportok elkülönülésének és ütközésének manifesztációját, „álruhás” megjelenése. S a naplóíró jóslata önbeteljesítő jóslat lett. Az október 19-i bejegyzésből kiderül, az önképzőkori ülésen bekövetkezett az összecsapás. A naplóíró ezt, jellegzetes „zsidózó” interpretációban, így rögzítette: „Az is lett” (ti. „személyes harc” – a naplóíró itt visszautal az egy nappal korábbi bejegyzés prognózisára), majd mindezt így részletezi: „Révfy [Révfy Zoltán (1870-1928?) az önképzőkör tanárelnöke] először jónak, nagyon jónak mondta a bírálatot, azután midőn egy kegyelt zsidója (Friedmann) minden szóba belekapaszkodva »el nem fogadhatónak« bírálta az én bírálatomat: és összesen négy zsidó lerántott; Dide meg kimondta, hogy bírálatom az önképzőkör színvonalán felül áll. A Révfy dühös volt erre, mert általában Didére dühös, ki őt semmibe se veszi, és azt mondta, hogy ilyeneket ne beszéljen, mert ezt nem szabad mondani. Azután én fölálltam cáfolni. Azt mondtam, hogy aki kissé gondolkodik, rögtön megtalálja annak nyitját, hogy négyen támadtak és csak egy védett meg, egy párt támad engem; mire Révfy kitört, hogy a bírálatom nagy hibákban szenved, nagyobbakba, mint a költemény, pedig csak két germanizmus volt benne. (Az se nagy.)” (379.) Ez a narráció nyilvánvaló teszi, hogy a naplóíró a konfliktust egy őt támadó „párt” számlájára írta, s e „párt” tagjai „zsidók”. Nem nyilvánvaló azonban, hogy – a véleménykülönbségen túl – mi mérgesítette el a vitát. Nagy valószínűséggel állítható, hogy sem a vers, sem bírálata, sem a bírálatra adott ellenbírálat nem volt remekmű – a remekművek nem a gimnáziumi önképzőkörökben születnek. „Hibákat” s gyarlóságokat tehát mindegyikben lehetne találni, ha ma alkalmunk lenne e szövegek elemzésére. Pusztán az értékítéletek ütközése, amely figyelemre méltó módon a versről a vers bírálatára, majd a bírálat bírálatára helyeződött át, nem magyarázza az indulatokat. A magyarázat inkább az *érvelésekben* kereshető. Az ülésen elhangzott érvelésekre azonban csak következtetni lehet. A napló azt írja Kosztolányi felszólalásáról, hogy „Dide” azt mondta ki, unokaöccse bírálata az önképzőkori színvonal fölött állt. Ez valószínűleg igaz is, mind Kosztolányi, mind Csáth tehetsége (s későbbi pályája) megenged egy ilyen minősítést. Ez azonban nem magyarázza a tanárelnök dühét s – a naplóíró által is följegyzett ítéletét, ti. hogy Kosztolányi „ilyeneket ne beszéljen, mert ezt nem szabad mondani”. Dicsérni ugyanis minden önképzőkörben szabad volt, a dicséretre ilyen tanári reakció nem hangozhatott el. Kosztolányi érvelésében lehetett valami, ami kiváltotta ezt a reakciót. „Dide”, unokaöccse védelmében alighanem nyíltan vagy burkoltan, de mindenképpen dekolhatóan összefüggésbe hozta a „lerántókat” zsidóságukkal. „Zsidózott.” Ezt a naplóíró (ön-maga által felidézett) védekezése is valószínűsíti. Az ifjú Brenner ugyanis, meglehetősen nyíltan, „egy pártot” nevezett meg bírálóiként, mire a tanár megint „kitört”. S hogy megcsak a naplóíró, de unokabátyja is „zsidózott”, a napló november 9-i, a következő önképzőkori ülést megörökítő bejegyzése is valószínűsíti – ezen az ülésen ugyanis, mint a naplóíró megörökíti,

a résztvevők részéről is történt utalás Kosztolányi „antiszemitizmusára” (380.). Sőt, ezen a november 9-i ülésen a vita egészen a szakításig fajult. „A mai önképzőköri ülésen szakításra került a dolog” – olvashatjuk a naplóban. „Dide Friedmannak (komisz zsidó, Révfy nyalója) bírálata leszidta. Révfy kemény hangon azt mondta, hogy »a titkár [ti. Kosztolányi] hibásan bírál, ő is mond germanizmust, sőt tele van beszéde ezzel.«” (380.) Ezt követően szópárbaj alakult ki Kosztolányi és tanára között (az affért a Kosztolányi-irodalom régóta számon tartja), majd e „nyelvpolitikai” vita után, már a sértődötten távozó Kosztolányi távollétében, a tanár minősítette „Dide” viselkedését, s ezt a tanári reakciót a naplóró így rögzítette: „Révfy ezután példálózhatott Dide antiszemitizmusára, pedig nem, ő igazat mondott. Révfy egyenesen és piszkos módon bosszantotta Didét, amit az önértékes és főként tehetséges gyerek nem tűrhetett egy olyan simplex embertől, mint Révfy.” (380.) Ez a szövegrész két részre oszlik. Révfy Zoltán „példálózásának” földézésére, s a naplóró ezzel kapcsolatos véleményére. (A Kosztolányi-irodalom ez utóbbit szokta elfogadni.) Amit a naplóró unokabátyja önértékről és tehetségéről, illetve a tanár „simplexitásáról” mond, azt alighanem elfogadhatjuk. A „germanizmusok” vitatásának ez a súlya azonban ráirányítja a figyelmet arra, hogy itt nem pusztán stílári („esztétikai”), hanem jellegzetesen „nyelvpolitikai” harc folyt. Itt, kicsiben, ugyanaz az összeütközés zajlott le, ami majd, évekkel később, a „Nyugat magyartalanságai” körül is fölparázlott, s aminek „zsidózó” konnotációja a maga idejében sem volt kétséges.

Az affér mindenesetre következményekkel járt: „Konferenciára kerül az ügy, Árpád bácsi nem bánja, ha Didét ki is csapják, azt mondja, majd lesz magántanuló.” (380.) Ez a következmény két szempontból is figyelemre méltó számunkra. Az hogy egy tanár az igazgatója ellenében is az igazgató fia ellen ily határozottan lépett föl, nem szokványos. Az ügyet nem lehet csupán a tanári tekintély megsértésére redukálni – egy tekintélyelvű, hierarchikus közegben az igazgatói tekintély védelme legalább olyan súlyú mozzanat volt, mint a tanári tekintélyé. Jó ok nélkül ez utóbbi sérelmét sem hagyták volna megtorlatlanul. A másik szempont: az ügyet, a minisztérium esetleges szigorúságára való tekintettel, a tankerületi főigazgató, Platz Bonifác sem ’sikálta el’ (vö. 381.), pedig Kosztolányi Árpád fölkereste Szegeden s tárgyalta vele fia ügyében.

Tanulságos az affér másnapján (1902. nov. 10.) született bejegyzés is: „Ma Révfy (mint-hogy Didével barátkozom és együttműködünk a múlt ülésen a zsidó párt ellen) kihívott magyarból, de kénytelen volt jelest adni.” (380.) Árukodóan önleplező logika ez. S mindezzel még nem volt vége az ügynek. November 23-án Kosztolányi apja, mint a gimnázium igazgatója, a tankerületi főigazgatóval folytatott szegedi tárgyalása eredményeképpen fölözlatta az önképzőkört. Visszavágás volt-e ez, vagy „csupán” a problémák szőnyeg alá seprése, nehéz megmondani. A naplóró, aki az egész konfliktus kiindulópontja volt, mindenesetre önmaga és Kosztolányi igazolásaként értelmezte – saját, immár megszilárdult beállítódása logikáját követve: „Ma az önképzőköri ülésen (azaz csak akart ülés lenni) Dide nagy elégtételt kapott, Árpád bácsi bejött, és szépen körülírva és beadogatva Révfynek komiszságáért, tapintatlanságáért és ügyetlenségéért, a főigazgató rendelete alapján az önképzőkört fölözlatta. A zsidók köpködnek, fújnak, mint nyomorult macskák, mert óriásilag felsültek, ti. azt hitték, hogy ők majd most maguk garázdálkodnak, készültek választani titkárt (a buta Kálnait), a jelöltek bevonultak fekete ruhába, korteskedve és szavazó cédulákat osztogatva; pártjuk éljenezte őket. És mindennek vége lett.” (382.) „A tehetségtelen nyomorult férgek köpködnek arra, aki följük emelkedik, szerencsére nem bírnak akkorát köpni.” (382.)

Mindebből talán levonható a következtetés: a személyes rivalizálás konfliktusai jól érzékelhetően megerősítették az antiszemita tudat distinkcióit. Egyrészt megszilárdult a felosztás alapja (zsidók versus nem-zsidók), másrészt az e felosztásból származtatott konkurens csoport leírásában két elem vált meghatározóvá. (1) A minősítés nyers, alpári tónusa („férgek”, „piszok” stb.), s (2) a riválisok szervezett csoportként („párt”, „zsidó párt”) való fölfogása. Ez lélektani értelemben gyors, intuitív, „rövidre zárt” ítélezési hajlam meglétét valószínűsíti, ugyanakkor – az előfordulások gyakoriságából következtetve – inkább csak a pragmatikus önérdek elsőbbségére, semmint valami ideologikus „mániakusságra” vall. A megbélyegző sztereotípiákat szemberebbenés nélkül használta, nem voltak morális skrupulusai, de ezeket a jelek szerint nem valami kontroll nélküli mánia, hanem a valóságérzékelés előzetes mintázata és a pragmatikus önérdek vezérelte. A maga „igazáról” azonban meg volt győződve, e téren a kétely legkisebb jele sem mutatható ki nála. A szociokulturális különbségek érzékelése elegendő volt számára a stigmatizáló érvelés aggálytalan használatához.

7

Az önképzőköri csatározás, alighanem közvetlen személyes vonatkozásai következtében, Csáth zsidóellenes érzületének görbén az (egyik) csúcspontot jelentette. „Hétköznapi” használatban álláspontja ennél kevésbé markánsan, inkább csak utalásszerűen jelentkezett. Sőt más szempont némileg felül is írta ezt az érzületet. Jellemző e tekintetben, amit 1903. január 7-én, majd 8-án jegyzett föl. Hetedikén ez a bejegyzés olvasható naplójában: „Holnap lesz Pécsi Károly hangversenye a színházban, Ipolyi Valéria kíséri. A színtársulat tagjai is működnek. Remek program, holnap többet.” (391.) Ezt a programot tehát „remeknek” minősítette, jóllehet mindkét név szerint említett szereplő zsidó volt – Pécsi zsidóságára korábban többször utalt is. Ez a szempont persze most sem maradt el teljesen. A nyolcadiki bejegyzésben, ha Pécsiről nem is, kísérijéről regisztrálta zsidóságát. „Este ½ 8 után kezdődött a hangverseny. Ipolyi Valéria fekete, kicsiny, elvirágozni kezdő zsidólány: megismerkedtem vele. Az apja újvidéki tanító.” (391.) De a negatív kísérierzéslet és -minősítés itt elmaradt. Sőt Pécsiről, akitől korábban zenét tanult, egyértelműen elismerően ír: „Pécsi kezdte a Goldmark *Concerttel*, evvel az isteni darabbal. Óriási erő van Goldmark e művében. Pécsi kifogástalanul játszott, az ő remek, meleg, raffiniált tónusában. Minden rész után nagy tapsot kapott.” (391.) A zene szeretete tehát itt közömbösítette érzületét. De előítéleteit ezt követően sem adta föl. 1903. március 23-án, egy kiállítás megnyitóról beszámolva, Vészi Józsefet becsmérelte: „A tárlatot megnyitotta a főispán. Előbb a polgármester (Bíró), majd a piszok stréber zsidó: Vészi beszélt.” (428.) (Ehhez a megjegyzéshez nem árt tudni, hogy nem is sokkal később ez a „piszok stréber zsidó”, mint a Budapesti Napló főszerkesztője Csáth írói s zenekritikusi karrierjének egyik előmozdítója lett.) 1903. május 9-én pedig egy zsidóviccet jegyzett föl, a különösségnek kijáró distanciával, de a közvetlen minősítést kerülve (448–449.). Két nappal később a magyar zene lekezelése ellen hadakozott („No szervusz, zsidó”), de mindjárt utána van egy ellenpontoszó megjegyzése: „Az ám, Lányi Ernő is zsidó, de azért az ő *Rodostója* fenomen magyar zene.” (450.) Itt a zene tehát megint oldotta a görcsöt.

A beállítódás alakulástörténetében 1903 májusa és decembere között egy újabb szakasz különíthető el. Nem könnyen értelmezhető szakasz ez, de, érdekes mód, ebben is megkülönböztetett fontosságú szerep jutott Kosztolányi Dezsőnek.

Kosztolányi, mint magántanuló 1903 májusában kezdte meg érettségi vizsgáit. Az esemény a naplóban (1903. máj. 16.) is kap egy bejegyzést: „Most vagynak szünetek, tegnap reggel óta csütörtökig. Érettségi írásbeli miá[n] Dide az osztályvizsgát jelesen letette (magánvizsga). Friedmannal (ki egyedül oka Dide távozásának a gimnáziumból és kellemetlenségeinek Révfyvel, mert ő beszélt Dide elbizakodottságával meg mi egymással Révfy fejét), mondom, e piszkos zsidóval Dide kibékült (eh! olyan becsületes gyerek ez!) – Nem mulasztottam el neki részvétemet nyilvánítani.” (456.) Ez a bejegyzés, önmagában, az önképzőkori csatározás közvetlen és egyenes folytatásának látszik – tónusa is rokon, ez is „piszkos zsidó”-zik. Ifjabb Brenner József változatlanul harcban állt tehát. A bejegyzésnek azonban van egy érdekes újonsága: Kosztolányi kibékült a „zsidó” riválissal, Friedmannal, s ez a naplórónak nem tetszett. Nemcsak „részvétét” nyilvánította (ironikusan), hanem kommentálta is a dolgot: „Dide kezd nekem nem tetszeni. Elvtelen, önző, s nagy tudásában is ostoba!... (Így van.)” (456.) Azaz, az intranzigens antiszemita elítélte az „elvtelen” és „önző” – kiegyező – unokatestvét.

A naplóbejegyzéshez azonban utólag (1903. dec. 29.) lábjegyzet került, s ebben a naplóíró hatálytalanította ítéletét. Kérdés, mi történt, s merre mozdult el a beállítódás?

A válasz nem egyszerű, s csak hozzávetőleges lehet. De némi fogódzónk azért mégis van.

Az eredeti (májusi) bejegyzést követően egy ideig semmi nem változott. Az 1903. június 25-i bejegyzés például utal egy bizonyos Dominus Simon nevű ügyvédre, „ki uzsorás”, s a naplóíró megjegyzi róla: „ez az alak ordenare mocsok zsidó” (465.). S, nagyon jellemzően, rögzít róla egy meglehetősen durva adomát: „Te Gyurka, a tegnapi kirándulásotokon közletek, veletek volt a Dominus.” A válasz erre ez: „Nem volt, kérlek szépen; azaz szintén szólna először csakugyan azt hittük, de később kiderült, hogy valaki belehágott valami ganéjba.” (465.) Az ilyen szövegben, az elkülönülésen és a szembenálláson túl, az emberi méltóság mély megvetése, semmibe vevése is kimondódik. A másik itt „mocsok” és „ganéj”. S a rivalizálás, mint mindezt tápláló momentum is, továbbra is, jelen maradt. Október 12-én például a Kossuth-pályázat várható alakulását taglalta, így: „A Kossuth-pályázat ügyében Handelsmann Károly (az első díj nyertese) turpissága ki van derítve. Az adatok a városnál vagynak. Ítélet e héten lesz, mely úgy fog szólni, hogy én nyerem az elsőt, Árpai a másodikat.” Majd ehhez hozzáfűzte: „Ha nem így lenne!? tyűh... de ez jóformán lehetetlen.” (469.) Hogy mi volt a „turpisság”, nem derül ki, de az ambíció ereje, az érvényesülés vágya nyilvánvaló, aggály itt nincs. S amikor (1903. okt. 16.) kiderül, hogy a számítás nem vált be, a nyertest nem diszkvalifikálták, az indulat megint „a zsidók” ellen fordul. „Amit még tegnapelőtt egészen lehetetlennek láttam (s mindnyájan így láttuk), azt kivitte a zsidó szemtelenség, összetartás. Eszközük Szeibenburger Károly tanár, kinek ostoba, dühöngő, aljas cikkei a Bácskai Hírlap közölte, csúnyán megtámadja a gimnázium igazgatóját [Kosztolányi Árpádot], hogy a Handelsmann azért akarja az első díjtól elejteni, hogy azután a másodikat a fia [ifjabb Kosztolányi Árpád] kaphassa. Ez mind nyomtatásban, egy ostoba vénember stílusában. Ez a cikk a zsidóságot egy táborba csődítette.” (469.) A szabadkai városi „közoktatásügyi bizottság zsidó tagjai” ugyanis nem találták elegendőnek a vád bizonyítékait, s elejtették az ügyet. (469., 471.) A kielégület-

len ambíció reakciója nem is lehet más: „Az a vége, hogy az a zsidó kapta meg az első díjat. Előttém, s még két nyolcadikos előtt.” (471.)

Hogy volt-e az első díjas dolgozat körül „turpisság”, ma már szinte lehetetlen tisztázni. Az viszont egyértelmű, hogy a „magyarázat” megint a ’zsidó kártya’ előrángatásával született meg. A napló sorain az ’összeesküvő zsidó’ fantomja dereng át, s annak esélye sem merül föl, hogy esetleg csakugyan a rivális írt jobb dolgozatot.

Az antiszemita érzületnek s magyaráznak ebben a kontinuumában, a jelek szerint, 1903 decemberében következett be valami – egyáltalán nem transzparens – változás. De annyi bizonyos, ekkor a karácsonyi szünetre hazatért a már egyetemista Kosztolányi, s volt egy nagy beszélgetése a még „csak” nyolcadikos unokaöccsével. A december 24-i bejegyzés ezt így dokumentálta: „Dide tegnap érkezett Pestről. Bódítóan nagy eszméket hozott magával. Mesélt az egyetemi életről – a dekadensek (melyeknek ő ott a vezére) küzdelméről mindenféle apró, emberi szenvedéllyel (szocializmus, antiszemitizmus, sovinizmus, patriotizmus). Az elvek rettentő harcáról, ami ott folyik... s egyébről is... Nóráról, a magoló és modern arcú filozoftrixről; Schmidt Erzsiről, az okos és őszinte lányról; Keszlerrel, Alexanderről, Yollandról, Bodnárról, s ezenkívül barátairól, az anarchista, mezítlábas Migrayről; Juhászáról stb...” (480.) Sajnos, ez a bejegyzés, jelentőségéhez képest, meglehetősen szűkszavú, nem leír, elbeszél, hanem csak utal. De néhány, szempontunkból fontos, mozzanat azért mégis érzékelhető belőle. Mindenekelőtt, itt a „modernség” élménye, új, addig nem ismert összefüggései csapták meg a naplóíró, s mindez „bódítóan nagy eszmék” kavargásaként manifesztálódott előtte. S ebben az összefüggésben néhány dolog, így például az antiszemitizmus is a „mindenfélre apró, emberi szenvedély” szintjére szállt le. A nézőpont, amelyből ez a devalváció végbement, a modern „dekadencia” volt – sajnos, ennek konkrét köre és tartalma a naplójegyzetből nem derül ki. De centrumában alighanem egy esztéta-modernség állhatott (s nem a politika szférája), mert ez a Kosztolányi közvetítette modernség-változat olyan „szendélyeket” értékelt le (szocializmus, antiszemitizmus, sovinizmus, patriotizmus), amelyek – mondjuk így – sui generis ’közéleti’ jellegűek, s valamiképpen a kapitalizmusra adott negatív, elutasító „válaszokat” képviseltek. A „dekadencia”, mint az esztéta-modernség „kritikus”, sok mindennel szembe forduló változata pedig „a kölcsönös idegenség társadalmában” (Losonc Márk) egyszerűen jelentette e közeg demonstratív elutasítását, s a közbeszédet tematizáló ’hagyományos’ beszéd módok (szocializmus stb.) zárójelbe tételét. Szimptomatikus, hogy mindez az okos, már nyolcadikos fiút komolyan elgondolkodtatta: „Nagyon gondolkozóba ejtettek ezek a gondolatok...” – szögezte is le naplójában (480.)

S hogy csakugyan elgondolkodott a hallottakon, mutatja, hogy pár nappal később, december 29-én, korábbi (május 16-i) ítéletét hatálytalanító lábjegyzetet fűzött naplója május 16-i bejegyzéséhez: „Egészen másképp van. Elvei [ti. Kosztolányi elvei], melyeket még akkor sem értettem meg, nem tetszettek nekem.” (456.) A nagy kérdés itt az, mit is hatálytalanított a lábjegyzet? A május 16-i bejegyzésben a naplóíró azzal vádolta unokabátyját, hogy „elvtelen”, „önző” és „ostoba” – ezt az ítéletét december 29-én már nem osztotta. De miért változtatta meg véleményét? A lábjegyzetből kiderül, azért, mert Kosztolányi „elveit” akkor még nem értette, a „zsidó” Friedmannal való kiegyezését elvtelenségként, önzésként, sőt ostobaságként dekódolta, ám most – 1903. december 29-én – az „elvtelen” kiegyezés elve immár más színben mutatkozott meg előtte. Olyan elv lett az, amely nagyobb, működőképesebb perspektívát nyitott meg előtte, mint az addigi „elvi” antiszemitizmus.

Nagy kérdés, persze, mindez az antiszemita beállítódás teljes fölszámolását jelentette-e, avagy csupán zárójelbe vételét, ideiglenes felfüggesztését – valami, egyelőre homályba vesző pragmatikus szempont alapján?

A kérdés, sajnos, ma még megválaszolhatatlan.

9

Miként ítéltető meg egy kamaszkori antiszemitizmus? Ha pusztán ideológiaként, az elvek és szempontok meghatározott kombinációjaként fogjuk föl, akkor – valószínűleg – nem célszerű többnek tekinteni, mint egy éretlen intellektus környezetétől átvett, ideiglenes tévútjának. Karády Viktor, aki e tanulmányt kéziratban olvasta, maga is erre az álláspontra helyezkedik, s a nevezetes mikszáthi aforizma megvalósulását látja benne. „A fiatalember nem igazán volt antiszemita, hiszen nem utálta jobban a zsidókat, mint ahogy ez jó társaságban szokásos.” „A lényeg” – Karády szerint – „inkább az, hogy a keresztény úri osztályban szocializálódó fiatalok számára még a legasszimiláltabb, elmagyarosodott zsidó is valahol radikálisan más, az-az elsősorban zsidó. Ezt nem hinném, hogy antiszemitizmusnak kell feltétlenül minősíteni, de a csoportközi távolság bensőséges, magától értetődő tudatának mindenképpen.” (E-mail, 2014. febr. 16.) Az „ilyen zsigeri megkülönböztetés” azonban a kitűnő szociológus szerint is több élő fejemény. S ha a beállítódás *mentális szerkezetére* és *feltételeire* is figyelmet fordítunk, akkor, meggyőződésem, már lényegesen nyugtalanítóbb a helyzet. Egy ilyen praxis ugyanis olyan individuális meghatározottságokról is jelzéseket ad, amelyek túl vannak az aktuális „elveken”, s valamiképpen a személyiség mentális háztartásába engednek bepillantani. S itt nemcsak az (eltorzuló) moralitás diszfunkciói, visszajára fordulása érhető már tetten. Az aggálytalan egoizmus, a fölfokozott önérvényesítési igény, az elszigetelt ítéletalkotás, az idegenségre (az aktuális másokra) adott durva minősítések szignifikáns jelenléte, akárhogy nézzük is, mind-mind a személyiség veszélyes – egyebek közt: önmagát is destruáló – komponense. Együtt mindez pedig olyan *vak erő* a mentális háztartásban, amelyet az intellektus önmagában nem mindig s nem feltétlenül tud kordában tartani. S ebben a vonatkozásban a pusztá eltolás, az agresszióknak „a zsidókról” máshová való áthelyezése nem változtat a lényegen; az én szempontjából mindez megmarad fölöttébb problematikus személyiségövezetnek.

Íróként persze e diszpozíció is érzékennyé teheti az ént az „emberi” sötét oldalának érzékelésére és kifejezésére. De az író (tágabban: a művész) sem az emberi nem feje fölött lebegő, teljességgel neutrális szemlélő, akinek egyetlen dolga a kifejezés. Az írónak (művésznek) ilyesféle fölfogása csak esztéta gyökerű önáltatás. Mondhatnánk, esztétikai ideológia.

IRODALOM

- Arany Zsuzsanna 2013: Kosztolányi Dezső élete. „Ez volt az élet?” 1. rész. = *Alföld*, 11. sz. 34–58.
- Csáth Géza 2013: „*Méla akkord: hínak lábat mosni*” *Naplófeljegyzések 1897–1904*. Sajtó alá rend. Molnár Eszter Edina és Szajbély Mihály. Bp.: Magvető-Petőfi Irodalmi Múzeum.
- Dér Zoltán 1996: Irodalmi múzeum. Kosztolányi Dezső az önképzőkörben. = *Híd*, 11. sz. 944–952.
- Vári György 2014: Gyerekkor, művészet, halál. Megjelentek a gyermekkori naplók a Csáth-életműsorozatban. = *Népszabadság*, jan. 17. 15.

BÁTHORI CSABA

A hit férőhelyei

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: ÉNEK A SEMMIRŐL

Ha Kosztolányi utolsó kötetét lapozgatjuk, nem vonhatjuk kétségbe Propertius talányos mondatát: a semmiből sokszor születik hatalmas legenda. Csakugyan, ez a szó nem csak a filozófiában fűti a képzeletet, hanem többnyire a költészetben is a legsúlyosabb – az utolsó szavak erejével felérő – jelentést ölthet magára, akár képesek vagyunk jelentését szűkíteni, pontosítani, fogalmainkhoz közelebb csábítani, akár nem. Furcsa, ahol a semmi fogalma egyszer élénk vetődik, ott hosszabb emlékezetet teremt, mint bármely más gyönyörű költői tartalom. Aquitániai Vilmos, a trubadúrok legfurfangosabb éke, legszebb versét a semmiről írta (és pontosan tudta, ezzel mondott el a legtöbbet, vagy ahogy a költők vélni szokták: mindent). Nem feledhetetlen-e ez a felütés: *A semmi, róla szól dalom – / magamról, másról nincs szavam, / a szerelem is hangtalan, / az minden itt, / hisz ezt lovon írom s hangom / is álmodik. // Mikor születtem, nem tudom – / se boldog, se boldogtalan, / nem vagyok honos, hontalan, / s jól is van így – / a sorsom engem így fog, / hegyről repít.* (Báthori Csaba fordítása) A 12. századi költő, már ő is a legtöbbet épp a sok tagadásával mondja el, a semmihez társítva azt a keveset, amit ki tud fejezni. De az is lehet, hogy a semmi az a centrális rejtély, amely ismeretlen erővel képes övezni a mellé gyűjtött egyéb mondandókat, amolyan verbális emeltyűként, – és nem is kell sokat tudnunk róla, már a magasban vagyunk, vagy épp a végeken.

Shakespeare műveiben ez a szó, ki hinné, centrális szerepet játszik: hol egyszerűen köznév, odavetett semmiség, hol valamilyen állítással vagy tényezővel szemben álló jelentős fordulat, hol a legkomolyabb szándékkal, olykor egyenesen nyomatékkal emlegetett alakzat. Lássunk kettőt a tengernyi közül. A *II. Richárd*-ban, amely a drámaíró egyik elképesztően mély, mégis elhanyagolt darabja, Bushy vigasztalja a királynét, akinek férje épp messzi útra kelt, s a következőt mondja a melankóliáról, a bánatról (*grief*): *Minden igazi bánatnak húsz árnyéka van, / s ezek úgy néznek ki, mint a bánat maga, pedig nem azok. /.../ Ezért aztán édes Nagyságod, / mivel ferdén észleli urának távozását, / a bánat árnyékait fedezi fel, amelyeket jobban kell sajnálni, mint a bánatot magát, / amely – ha helyesen vesszük szemügyre – semmi más, csupán sokszoros árnyéka / annak, ami nincs.* (Báthori Csaba fordítása) Mire a királyné: a képzelődés mindig / valamilyen előzetes bánattól származik; de nem nálam, / mert az én meghatározatlan bánatomat nem nemzette semmi, / sem valami azt a semmit, ami engem nyomaszt /.../ névtelen fájdalom ez, az enyém. Látjuk: a szöveg nyomasztó súlya abból ered, hogy a királyné semmivel nem tudja megindokolni (vagy: a semmivel tudja csak indokolni) szakadatlan mélabúját.

De a legboszorkányosabb *semmi* Shakespeare-nél, azt hiszem, Zuboly álma. A mesterember álomból tér vissza, a semmiből, és megpróbálja elmesélni, mit álmodott. De nem tudja... *Meghaladja az emberi szellem képességeit elmondani, miféle álom volt. Az ember se más, számár, ha megpróbálja megfejteti az álmot. Azt hittem... nem, ember nem tudja elmondani, mi-*

*csoda voltam. Azt hittem, voltam... azt hittem, volt nekem egy... de az ember emeletes barom, ha megpróbálja elmondani, mit hittem, mim volt... /.../ Hívjuk Zuboly álmának, hiszen nem volt alapja (Bottom a szereplő neve, de azt is jelenti: alap). (Báthori Csaba fordítása) Látjuk: nagyon fontos dolog történhetett Zubollyal, de nem tudja elmondani... Talán semmi nem történt? Vagy a Semmi történt meg vele? Shakespeare Pál apostol egyik levelére utal (1 Kor. 2. 9), márpedig ott igen fontos kijelentés történik: *Szem nem látta, fül nem hallotta, / Emberi szív föl nem fogta, / Amit Isten azoknak készített, akik szeretik őt. A semmi-minden* párhuzamos, a lélek mélyrétegeiből fakadó tartalmait jelölő szópáros a művészetben – az eddigiek ezt igazolják – egzisztenciális jelzet, s rendszerint írók-költők érettebb korszakában, a végeken szokott sokszorozódni, feledhetetlen mellékszöveggel megtelni. Nem csak az életben, hanem a stílus kohóiban is megesik, hogy az ihletsor zárlatában, ahol a szerző ki akarja vágni a rezet, a *minden* vagy a *semmi* fedőnevet használja, – s hogy mit ért rajta, azt a világszellem súghatja meg kinek-kinek. Baltasar Gracian például így rajzolja fel életünk szerkezetét állati segítséggel: *Az ember húsz évesen páva, harminc évesen oroszlán, negyven évesen teve, ötven évesen kígyó, hatvan évesen kutya, hetven évesen majom, és nyolcvan évesen...* (ki gondolná? ez az első nem-állat a sorban) *semmi*. Illyés azt mondta a vége felé: *A semmi közelít*. Talán ez a tüskés öt betű, ez köt át bennünket a mindenségbe, ahol semmi dolgunk nem lesz, vagy a Semmi lesz a dolgunk. (És tudjuk a *II. Richárd*-ból, az igen terhes feladat lehet.)*

Kosztolányi Dezső verse a költő 1935-ben megjelent *Számadás* című kötetének utolsó darabja. Ma ilyen formában olvassuk a kézen-közön forgó kiadásokban (elemzett szövegekhez mindig szorosan hozzátartozna, hogy kéziratos változataikat, elhelyezkedésüket, rögzítési életrajzukat, írásképeket – amolyan születési bizonyítványukat – ugyancsak szemügyre vegyük; de ezt a feltételt az egyetlen alakzatra összpontosító, szokványos elemzői szűkítés figyelmen kívül hagyja. A kézirat hiányát némileg orvosolja a feltételezések szabadsága, az esetleges kritikai kiadások anyaga, vagy a merész intuíció. A vers értelmezése közben elkövetett tévékeny tévedésekből – mondja Goethe a *Maximák és reflexiók* 67. darabjában – néha találós megoldás is adódhat, mert *minden megtett erőfeszítés hatása a végtelenbe ér*):

ÉNEK A SEMMIRŐL

Amit ma tartok, azt elfelejtem,
amit ma tudtam, elfelejtem,
az arcomat kezembe rejtem
s elnyúlok az üres sötétben,
a mélyen-áramló delejben.

Annál, mi van, a semmi ősebb,
még énnekem is ismerősebb,
rossz sem lehet, mivel erősebb
és tartósabb is, mint az élet,
mely vérrel ázott és merő seb.

Szokatlan-új itt ez a köntös,
pár évre szóló, szűk, de göncös,

rossz gúnya, melyet a könny öntöz,
beh otthonos lesz majd a régi,
a végtelen, a bő, közömbös.

Én is öröktől ebbe voltam,
a semmiségre ráomoltam,
míg nem javultam és romoltam,
tanulni sem kell, tudjuk ezt rég:
eltűnni és feküdni holtan.

Ha félsz, a másvilágba írd át,
verd a halottak néma sírját,
tudd meg konok nyugalomuk ídját,
de nem felelnek, úgy felelnek,
bírnak mi is, ha ők kibírnak.

Pajtás, dalold hát, mondd utánam:
Mi volt a mi bajunk korábban,
hogyan nem jártunk a föld porában?
Mi fájt szivednek és szívemnek
Caesar, Napoleon korában?

1933

Himnusz sérült szavakkal? Mi ez? Micsoda vastag megrökönyödés az elején, de aztán... a vékonyodó megütközésen belül kibontakozó megrendülés, igenlés, – az olvasó szinte megbolydult-meleg szívvel teszi le a könyvet. Már az, hogy *ének*. Azt szoktuk meg, hogy *énekelni* nagyszerű (szörnyűen is nagyszerű) dolgokról szokott a lírikus halandó, régebbi századokban különösen, hálát adva valakinek, Legnagyobbznak vagy Legszebbnek, Istennek vagy Aszszonyinak, és azt érezzük, hogy olvasás közben közelebb léptünk valami láthatatlanul is lényegeshez, erőforráshoz vagy létünket igazoló tartalomhoz. Az *ének* szó eleve a pozitívumok közé emeli, talán öntudatlanul, a semmit, ezt a negatívnak elkönyvelt köznevet, amelyet senki nem ismer. Kosztolányi, akiről azt szokás mondani: felületes, nincs köze a fájdalomhoz, szociális igazságossághoz, felekezeti hithez, semmi máshoz, csak a játékhoz, csengés-bongáshoz... mintha ő volna a Lét súlyos tartalmainak legnagyobb hanyagolója, vaksággal megvert hólyag-poétája, titkok szétfecsegője... szóval Kosztolányi itt rögtön valami olyan fogást alkalmaz, amely megrengeti az embert. Mit látunk, ha az egész *Számadás*-kötet átlapozzuk? Három dolgot veszek észre ezzel a *semmi*-fogalommal kapcsolatban, legalább hármat.

1. A *semmi* többnyire párban áll a *mindennel*, vagy: a kicsinyítés a nagyítással, a tagadás az igenléssel, az élet a halállal, a hit a hitetlenséggel. Tudta ezt, persze, hogy tudta minden nagy előd, még mellékes lélegzete legkülső körén is tudta a hagyomány minden nagy alkotója. Mit is szalaszt Eckermann tolla alá, csak úgy félvállról, Goethe 1823. december 21-én? *Ma ünnepeljük a Nap újjászületését...* Aztán Ottilia nevű menyének tervezett téli utazásáról: *Sok hűhó semmiért, ez az utazás; de egy efféle semmi sokszor végtelen sokat jelent az ifjúság sze-*

mében. Talán Kosztolányi is furcsa újjászületést ünnepel, a *semmi* fejében elnyert *mindent*? Utolsó verseskönyve tanúsítja (fésüljük át most csupán ezt az egyet), hogy ő sem tudta végnek elszámolni a halált; a halál páratlan fajta születés volt az ő utolsó érzései szerint is. Már a könyv elején így beszél (*Életre-halálra*): *Éreztem a semmit, a szégyen- /maratást. / De láttam egykor kánaáni / aratást. /.../ Mégis mindent, ami tiétek, / szeretek.* Később (*Azokról, akik eltűntek*): *Nincs semmim. Ámde mindez oly csodás. / Gazdag vagyok, mint a vén uzsorás, / ki rongyba jár és vigyorog, ha szánják, / mert mindenét, mi volt, a kincs, arany, / elásta és most a határtalan, / mély földbe van / s ő tudja ezt a biztos, ősi bányát.* A leghíresebb összefonódás, ez a biblikus erejű, feledhetetlen – mondhatom: Shakespeare-i – azonosítás az *Esti Kornél* énekében történik meg, kettős viszonyossággal: *Az életen, a szinten, / a fénybe kell kerengni, / légy mint a minden, / te semmi. S a zárlatban: Menj mély fölé derengni, / burkolva, játszi színben, / légy mint a semmi, / te minden.* A feleség, az éjszaka mellette pihegő társ ugyancsak – megindító képzettel – a *semmiből* táplálkozik: *És hallgatom, hogy lopja életét / a semmiből a gyöngye fűjtató, / amellyel együtt reszket életem / isten kezébe s földre sújtható. / Te, mindenem, rejtélyes szerkezet...* Érdemes felfülni arra a tényre, hogy ez a *semmi*-fogalom gyakorta nem csak ellentétét, a mindent vonja önmagához, hanem egyenesen az *isten* kifejezést is, s ez azt jelenti, hogy Kosztolányi számára ez a képzetkör szóhasználatának – akár személyes hit nélküli – alappillére volt. A *Halottakban* azt mondja: a holtak ugyan *nincsenek már, de nem téve semmit, nem akarva semmit, / hatnak tovább.* Az *Ének a semmiről*t közvetlenül megelőző *Hajnali részegség* is ezzel jellegzetes kettős habozással zárul: *Nézd csak, tudom, hogy nincsen mibe hinnem / s azt is tudom, hogy el kell mennem innen /.../, de mégis csak egy nagy ismeretlen Úrnak / vendége voltam.* Az idézetekből azt következtetem: egy költő szóhasználatának inkább a poézisében modellált szerephez idomul, mintsem személyes polgári meggyőződéséhez; azaz: a kettő nem fedi egymást, és a művek gyarapodásával, az egyéni szókészlet barázdálódásával, a tónus meghiggadásával külön-külön értelmezést kíván.

2. Mint ahogy már a cím is inkább a himnusz műfaja felé mutat, úgy a vers – és a *Számadás* – egésze is inkább a *semmi pozitív* jegyeit gyűjti össze a közeledő eltűnés tudatában. Kosztolányi érett kori költészete épp ezzel magaslik ki a pusztá búcsúzkodás, panasszal kísért s élet-sírató korpuszok egyöntetűen hangszerelt halmazából: mondhatnám, kijelöli a *semmi* helyét, tíz ujjal megformálja a *semmi* méltóságát, és a végső szavakban kipuhatolja a hittől elegy hitetlenség férőhelyeit. Öröm a semminek beszélni, amely olyan, mint az úr, a lélek (*Beszélő boldogság*). Öröm ennek a senkinek-semminek megvallani, hogy most az a halandó, aki egykor fájdalomtól született, most ujjongva teremt örömből. Öröm nem élni, ahogy a *Vörös hervadás* ki is mondja, öröm az elködlés időszaka előtt még egyszer ünneplőbe öltözni, még az élet szépségeit is elfeledni, kivetkőzni mindenből, ami volt színes és játékos életünk idejében, és megnyugodni abban az időtlen bölcsőben, amely majd semmiségünket elrejt. Kosztolányi nagy újítása már ezekben az *Ének a semmiről*t előző darabokban ez: föl-erősíti az *azelőtt* és az *azután* jelentőségét, mintegy az emberi életet is a nagy Folyamat hullámaiba illeszti, és ezzel békességet, vagy legalábbis elviselhető nyelvet és látomást ad a szorongó képzeteknek. *Egy az élet, kezdet s a vég,* állítja a *Szeptember elején*. Mit jelent ez? Azt a konkrét dimenziót jelenti, amellyel ki-ké személyesen felruházta. Velem azt közli: már kezdetben is az voltál, aki a végén leszel, és közbejött véletlenül az az idő, amit életnek nevezünk. A dolgok súlypontja szétoszlik elő- és utó-létezésre, s ez a két ismeretlen stádium messzemenőkéig ellenpontozza a földi évtizedek *eseményeit*. *Fekszel, nyitott szemekkel, / mint*

majd a sírban, sóhajt a Ha negyvenéves... című darab. Ez a földi lét folytatása egy ismeretlen megelőzőnek és előzménye egy ismeretlen folytatódónak, és sem igazi tartalmát, sem célját, sem hosszúságát, sem mélységét nem tudjuk felmérni. Jékely *hosszucsontu inkái* ötlenek eszünkbe, akik mintha öröktől fogva feküdnének kelet felé forduló koponyával, s közben pár évtizedre áttűntek itt a világon, *föld és csillagok között* (*Ha negyvenéves...*). Holt apját szölongatja, s ezt akarja tudni, sulykolni, ezt a nyelvet szeretné használni apja nem-létével kapcsolatban (hisz-e benne, nem tudjuk): *Nem vagy sehol, / de vagy, de vagy*. Sokszor megrebbe az olvasó, mennyire összekulcsolódik Kosztolányi és József Attila képzetvilága, – magyarázzák, gazdagítják, kivilágítják egymást. Kosztolányi azt súgja anyjának: *a Semmi partján majd erős neveddel / köszöntöm a kemény halált* (*Anyám*). József Attila klasszikus tragikus poézisének célegyenesében szinte erőt merít ebből a nihillel folytatott rokonszenvezésből: *Mert jó meghalni. Tán örülnék, / ha nem szeretnél így. Kiülnék... /.../ a nyugalom partjára, / a nem üres úr egy martjára, / szemlélni a világokat, / mint bokron a virágokat* (*Flórának*). A vég itt nem panaszt ürügye, hanem alkalom arra, hogy életünket egy tágasabb, eddig nem mérlegelt hossz-metszet részeként fogjuk fel, úgy, mintha még komoly döntések állnának előttünk.

3. Visszatérek még egy pillanatra a *Szentivánéji álom* Zuboly-jelenetére. Ott a halál-álom párhuzam tűnik fel, az álom a megpróbált kis halál, s ha felébred az ember, vagy számot tud adni álmairól, vagy nem. De az ébredés utáni állapot mindenképpen megújulás, lényeges változás, s a következménye néha egyenesen valami „másféle világszemlélet”. Az ember kicsit eltűnik a létezésből, elfekszik a világ egyik pici teknőjében, megpillant szemeivel (szemeiben!) olyat, amit éber állapotban soha nem tudna, érzékszervei felfrissülnek, és furcsa hitetlenkedéssel kérdezheti: ugyanazt a létet folytatom-e, mint amelyet álmaim előtt felfüggesztettem. Ha az álom egy más világba vezető út, akkor azt is mondhatja egy Kosztolányi-féle alkat: az álomban (s a hosszú álomban, a halálban) megnyíló valóság a lét teremő kútja, abból a végtelen sötétből nő ki a világ. Az imént idéztem a feleség éjszakai pihégését figyelő költőt, – a nő az *életét a semmiből lopja*. De az alvás-álom-halál-képzet ennél a költőnél párosul a lélek füstszerű, világok mezsgyéi közt libegő pillangólényének idézgetésével, a gyökeres megmásulás reményével (vagy mondjuk így: *derűs emlegetésével*), az újjászületés ábrándjával: a semmi soha nem a nem-léttel azonos, hanem részlegesen mindig megtelik valami kis édes találgatással, sóvárgással, a lélekvándorlásra emlékeztető – nem felekezeti – képzettartalommal. Ha anyját említi, ott is a *halált legyőzés* ténye áll szemben az *életet adó, legtitkosabb nő* ideájával; ha feleségét szólítja meg, ezért könyörög: *Nő, légy velem most, alkoss, szűlj meg újra, / boldogságom rejtélyes édesanyja* (*Kiáltás*). Kosztolányi mindig a legnagyobb megrendüléssel vette tudomásul kortársainak távozását, – nagy versek igazolják a Semmivel való állandó érintkezését (ebben, csak ebben az értelemben adhatunk igazat József Attila megállapításának: Kosztolányi költészete mindig is egy kicsit ez volt: *Ének a semmiről*). Milyen megrázóan ábrázolja például egyik 1914-es „riportjában” Juhász Gyula állapotát, aki épp akkor mellbe lőtte magát... Vagy itt az utolsó kötetben is, micsoda szomorúsággal búcsúztatja Osvát Ernőt (*Osvát Ernő a halálos ágyon*). Két mozzanat is megrengeti az olvasót ebben a versben: az egyik, hogy a költő mennyire azt akarja: *legyen, újra legyen, éledjen újra, legyen egyféle földi újratámadása, s a másik, hogy Osvát halálakor a halott édesanyjának kínjára tereli a szót, a születés fájdalmára, és nem tudja elképzelni, hogy ez az ember még – legalább a semmiben – újra létre vergődhet: eltávozott és nincs és sohasem lesz. Az Ének a semmirőlben ez a latolgatás nagy erővel veti elének a közönyös, de örökkévaló kozmosz házának képét, ahol az*

ember léte előtt tartózkodott már *Caesar, Napoleon korában*, s ahová majd visszatér sötét fekvésének idejében. Ez a fekvési helyzetben elgondolt világfolyamat a költő egyik kedvenc témája, a *fekvés szemszöge* eleve az utolsó kötetnek egyik termékeny és sokoldalú eszmei forrása. Fekszik a szülő nő, fekszik a boldog szerelmespár, fekszik minden nap – több ezer napos ittlétének éjszakáin – minden ember, fektében gyakorolja az eleven is, milyen lehet majd föld és csillagok között lenni a sírban, és fekszenek halottaink is, akiknek át kell írunk a másvilágba... a másvilágot is egyedül fektünkben nyerhetjük el, vehetjük birtokba. Jellegzetesen intim és egyetemes kérdéseket felvető testhelyzet ez, a gondolkodó ember gyakori helyzete, amikor élet-halál, álom-ébredés talányain eltöprenghet, bár nem kell ezekről döntenie. *Ha negyvenéves elmúltál, egy éjjel / egyszer fölébresz és aztán sokáig / nem bírsz aludni (Ha negyvenéves...). Vagy: Mult éjszaka – háromkor – abbahagytam / a munkát. / Le is feküdtem (Hajnali részegség). Már megtanultam nem beszélni, / egy ágyba háltni a közönnyel... (Már megtanultam). Reggel, ha ébredsz s harsónáz feletted / ez a mindennapos föltámadás, / már megtudod, nem él sok-sok szeretted, / ki éjjel élt s szívedbe bánat ás... (Ébredés).* Folytathatnám. Látjuk-e? Megint – mintha egy vallásos költő szólna, de hitetlen mozdulattal – a *föltámadásról*, az *éjjeli életről*, az *álom-feledte fájdalomról*, az *élet viseléséről*, a *szennyest*, únt ruháról, a *bánat bilincseiről*: a *végzetről*.

A vers megállapításokból szerkesztett leírással indul, rögtön felismerhető Kosztolányi-bokorrímekkel, – ezektől ő maga sokszor megrészegült, s mi tűrés-tagadás, rajongunk ezekért mi is, ha a költő zenei eszköztárát felidézzük. Az azonos szófajok torlódása Kosztolányinál azért nem ingerli az olvasót, mert a zömmel két-három szótagra kiterjedő, magas hangrendű, soráthajlásról lemondó tisztarímek egyedülálló elevenséget, hajnali ártatlanságot sugároznak, s a tisztaság légkörén kívül a magasság jelenlétét is közvetítik. Ennél a költőnél a sötét tónus a széles világos felületek egy-egy parányi szegletébe rejtőzik, s alig nevezhető végletes alkotóelemnek. Az első szakaszban ilyen az *arcomat kezembe rejtem* és az *üres sötét* fordulat, – de ezek még nem sejtetnek semmi mélyebb, netán utolsó bánatot. Elmúlik, minden, ami most megesis, a nem-lét állapotára törekszik, nem marad meg a következő pillanatokban. Persze, Kosztolányi a szóválasztással, a mellékjelentéses kifejezések felvitelével azonnal mágikus síkra képes emelni szövegét: még szinte bele sem kezdett, máris érdekessé varázsolta, azaz hullámnzó jelentésmezőkkel látta el versét. A reszkető körvonalú, megállást kívánó általános jellegű fogalmazásmód, kétségtelen, merengést ábrázol és követel. Nézzük csak az első sort: *Amit ma tartok, azt elejtem*. Csak harmadszori látására hőkölünk fel, vajon mit is jelent ez? *A tartok* ige előbb konkrét alakzatnak tetszik (amit *kezemben tartok*, ujjaim közt), ugyanígy az *elejtem* is (*földre ejtem*, nem tudom kézben tartani). De ahogy haladunk, vissza-visszatérünk ehhez az első sorhoz, talán épp azért, mert ebben a konkrét megfigyelés és az elvont megállapítás oly lágyan, roppanás nélkül ízesül. Egy idő után ezt gondoljuk: *Amit ma tart egy dologról* (ahogyan ma vélekedik valamiről), azt holnap már megváltoztatja (azt másnap már elveti). A strófa erejét az a technika is erősíti, hogy a költő a leírás látszatával közli velünk általános tapasztalatát: konkrét helyzetet is vázol (*elnyúlok*), de mindenkor benyomást is rögzít (nem tudom megtartani, ami az enyém; nem vagyok képes megálljt parancsolni az időnek: minden elernyed, hátralankad). Már itt feltűnik, hogy ha elvileg súlyozzuk a sorokat, többnyire a rímtelen negyedik a legnyomatékosabb: abban „vastagszik meg a tréfa” (ahogy a román közmondás tartja). Ott lép egyet magasabbra, ott válik karátossá a költemény.

A második-harmadik szakasz aztán ennek a mindent elnyelő kútnak nevet is ad: semmi. Tehát amit elejtek, a semmibe hull; amit ma tudok, elfelejtem, megsemmisül. De már az áramló *delej* a buddhista nirvánát idézi, azt a pillanatot, amelyben a halandó – hogy megsza- baduljon a lét bizonytalan, üres és szenvedést szenvedésre halmozó állapotától – másállapotba kerül, megpróbál eloldódni a világtól, *törésre* viszi a dolgot, és elképze- li saját spirituális újjászületését az űrben. Nem kívánjuk itt túl tüzetesen taglalni a költemény gondolati foga- lomkészletét, – a szépség megteremtésének, a művészi hatásnak természete érdek- el főleg, s az maga is tízezer éves titok. A második-harmadik szakasz himnikus hangja először – érde- kes, épp az Ady-vitából sebesülten kiváló Kosztolányinál – egy Ady-rím bűvöletével csendül: *Sem utódja, sem boldog őse, / sem rokona, sem ismerőse / nem vagyok senkinek*. Igen, igen, csakhogy Kosztolányi épp az én nárcisztikus hőzöngését utasítja el, s azt hangsúlyozza: az a nagyszerű, hogy ez a parányi én visszatér a világegyetem rendjébe, a kozmosz békességes te- reibe. Ennek a fluxusnak, a semmi természetének leírása mintha Adynak felelne, őt cáfolná utoljára, az ő fennhéjázó titánkodását kívánná ellensúlyozni, – lehet, hogy öntudatlanul. (Az ő-s-ismerős rímpár egyébként Kosztolányi kedvenc fordulata, számtalanszor előfordul költé- szetében.)

A semmi ecsetelése s ellentétének, az életnek jellemzése az ismert – kissé frivol, könnyed, bravúros billentyű-mozgatású – Kosztolányi-futamokban történik. A tapasztalat, hogy a nem- lét világa „ősebb”, nem olyan eredeti, mint első pillantásra tűnik: a népek közmondásosan tudják, hogy a *többség a holtaké*, a láthatatlan nagyobb, mint emez a szféra, s hogy a semmi időben is tetemesebb kiterjedés, mint ez a véletlenül látható világ. De nyűgözése nem csak terjedelméből fakad, hanem abból is, hogy tapasztalásunknak ez az oldala – amit életnek ne- vezünk – főleg a *szenvedéssel* írható le. Pár évig tart csak, igaz, de azt a pár évet is talmi, rossz gúnyában töltjük el itt, rongyos árnyék alakjában, emberi bántalmak és fizikai keservek kö- zött. Miért is ragaszkodnánk hát ehhez a *szokatlan-új, könny-öntözte* fent-léthez, ha élénk tá- rul mindjárt a másik, a semmiség csodája, ahol mást sem kell tenni majd a boldogsághoz, mint *eltűnni és feküdni holtan*. Kosztolányi a testünkben felhorgadó *idegen testet*, a halált sze- retné semmivé furulyálni, vagy a buddhisták nyelvén szólva: elfűjni csodálatos rokokó trillá- zásával, tökéletes művészetével. Mintha az Akherón, a görög túlvilág folyójának vizébe már- togatná a lábát, s közben unszólná lelkét, ezt az űrt (*Beszélő boldogság*), s *eldobná ezt a nagy világot, / mint egy dióhéjt (Sóhaj)*. Kosztolányi tónusa, hanghordozása nem szigorúan tragi- kus, nem okoz sötét megrendülést, mint Babits vagy József Attila halálra hajló szövegei, – itt a hibátlan muzsika, a tudatos büszkeséggel, sőt kérkedve villogtatott mesterségbeli tudás, a sú- lyosodni nem képes világos mondatszerkezetek, a díszítésül felrakott szavak, a rögeszmésen táncolni szoktatott kedély, a költői könnyedség kötelve és a kerekdedség költői eszménye: mind-mind inkább a repülés képzeit modellálják s nem a süllyedés állapotát. Az *Esti Kornél* énekében megfogalmazott alapállás mindvégig, így ebben a versben is érvényesül: *ó, hős, kit a halál-arc / rémétől elföd egy víg / álarc, / ó, jó zene a hörgő / kínokra egy kalandor / csörgő, / mely zsongít, úgy csitít el, / tréfázva mímel / s a jajra csap a legszebb / rímmel*.

Honnan meríti Kosztolányi művészetének hallatlan rugalmasságát, élénk lüktetését, ál- landó éberséget biztosító csillámlását? Az *igékből és a jelzőkből*. Mindkét műfaj közös jegye, hogy választékos ízlést tükröz, a véglegesítés válogatási stádiumot követ, és a szavak a ritka- ság benyomását keltik. Csak párat sorolok a nyomaték kedvéért: *kezembe rejtem, delejben, merő seb, köntös, göncös, gúnya, könny öntöz, beh*. Nincs kezemnél a költő kéziratosa változata,

de pl. az Ady-vita során papírra vetett válaszai (ezeket aztán, sajna, nem gyúrta cikké) igazolja, micsoda kínos gonddal, aprólékos mustra folyamán döntött szavak mellett és ellen. Nem csak versben választott helyzetei, hanem stílusa, egész szóhasználat és finnyássága is a dandy szokásrendjébe illeszkednek. Ő *ráomol* a semmire, és az élet folyamán *romol*, és *veri* a halottak *néma* sírját, és nem barátját, hanem *pajtását* szólítja meg... Mélyen jellemzőnek tűnik, hogy Kosztolányi még a halál karolásában is öltözet-metaforában fejezi ki gondolatait, még az élet-halál alakzatait is öltözetek versengésének képes felfogni. Thomas Carlyle a *Sartor resartus*ban pontosan ezt előlegzi meg: *A dandy olyan ember, akinek státusza, munkája és léte a ruha viselésében áll. Ő lelkének, szellemének, pénztárcájának és személyiségének minden erejét hősiesen annak a művészetnek szenteli, hogy s mint viselje helyesen öltözködését. Míg mások azért öltözködnek, hogy éljenek, ő azért él, hogy öltözködjék.* És Baudelaire, a 19. századi minta-dandy, egyik jegyzetében Kosztolányit festi: *A dandynak egész igyekezetét arra kell összpontosítania, hogy folytonosan fennkölt legyen, – a dandy a tükör előtt él és alszik.*

A költemény a negyedik szakaszban fokozza a távozásra irányuló sóvárgást: a költő azt mondja, hogy ő öröktől fogva ezt a gúnyát viselte, a semmiség öltözködését, tehát mintegy begyakorolta már magát az *eltűnés* és *fekvés* állapotaiba. Fölényt mímel ez a fordulat, a vers nem csusszan vissza a félelem vagy megrökönyödés hangnemébe, hanem mintegy dacolgat a halál, a végső sorvadás rémeivel. Halálom, sugallja, csupán folytatása lesz annak a kikísérletezett nyugalomnak, amelyet már a földi világban megteremtettem magamban. Mire idáig jutunk, megérzünk valami kis vetődést a vers vége felé: eddig egymás mellett álltak a sorok, mintha egymásból következtek volna, egymást foganták, – a harmadik szakasztól fogva azonban valami szilánkosodás, törés következik be, önmagára hivatkozással, önmegszólítással, sőt *pajtásának* noszogatóásával. És újra feltolul a kérdés: hogyan, mivel éri el ez a költő végül ugyanazt a meghökkentő hatást, mint Babits vagy József Attila? Ebben a versben nem csak az igékkel és jelzőkkel, hanem szokatlan konoksággal helyesel és részletez egy olyan eszmét, amely az európai keresztény tudatban idegenkedést kelt: a semmi egyetemes uralmát és fölényét. Hiszen ebben a kultúrkörben a *semmi* fogalma (eleinte a nirvánát is ezzel a szóval ültették át) lényegében megbotránkozással jár együtt... (Azt hiszem, még ateisták számára is, pláne *versben*...).

Az utolsó két versszak önmegszólító forma (igaz, *pajtáson* mást is érthetünk). Itt, említettem, a mondatok megbokrosodnak, a gondolatmenet amplitúdója megtágul, – mintha a halottakat messzebből lehetne hallani, mint a költő megilletődött sóhajait. Nem kétséges, ez a *ha félsz* a költő saját hangja: önmagát sarkallja, értse meg a holtak néma nyugalma, semmiben örökkévalóra vált kitartását, konok és szótlanul beszédes létezését. Az ötödik szakaszban alkalmazott szavak között jócskán akad olyan is, amely hosszú fejtörést okoz. Miért mondja: *verd* a... sírját. Talán büntetést érdemelnek? Vagy csak versére reagálnak? Vagy a szinonima egyszerűen ütögetést, lágy noszogatót jelölne? Miért: tudd meg... nyugalma *írját*? Talán a nyugalom betegség volna? Vagy a holtaknak szüksége volna gyógyírra? De hiszen éppen eszményítjük mozdulatlan léleknyugalmaikat, s éppen hazájukba, a semmibe akarunk költözni... Aztán a *de* kötőszó: miért is? Eddig egyenes pályán haladt a vers igazgató ihlete, és a negyedik – önmagában súlyos – sor, úgy érezzük, nem kívánna ellentétezt. Vagy a most már értett mondandó (a *néma semmi* az áhított közös haza) így csak még élesebben körvonala-zódna? S ha eddig eszményítettük a nirvánát, a boldogság házát, miért kell most emberfeletti erőfeszítésre terelni a figyelmet? Nem lenni nehéz? Hiszen végül ez a vers is azt közli velünk,

amit pl. Babits: *nem is / olyan nagy dolog a halál* (*Balázsolás*). És ha töprengtünk kissé ezeken a stílus adatokon, ráhökkenünk a művészi közlés egyik nagy titkára: arra, hogy a gondolatvezetésben eltűri, sőt drámai esetben igényli a nem racionális szerkezeti íveket, hajszálrepedéseket, verbális kiszögelléseket. A nagy költészet (számtalan helyet tudnék idézni Shakespeare drámáiból) egyenesen követeli a lóugrásos beszéd-irritációt, mégpedig főleg a mondanandó hitelességének fokozása érdekében. A szenvedő – főleg a halállal farkasszemet néző – ember beszédében sokszor van egy kis zagyvaság, együgyűség, következtetlenség, s ezt egy ilyen vers is képes érzékeltetni a józan olvasóval. (Zárójelben jegyzem meg: Kosztolányi Shakespeare-fordításait talán épp azért nem tekintjük remekbeszabottnak, mert alkatilag mindig világosságra törekvő fogalmazása nem elég vakmerően követi szó szerint a nagy angol költő lélek-tükröző bakugrásait.)

A hatodik szakasz azt jelzi: mindegy, mikor léptünk be a történelmi folyamatba, létünk értelme ugyanaz volt (vagy lett volna): a semmibe kell visszailleszkednünk. A zárathoz némileg eligazítást nyújt az *Esti Kornél*-sorozat *Vendég* című darabja. Valami meglátogatja Estit, s felajánlja neki, újra kezdheti az életét. Nem mesélem el a közbülső fordulatokat. A novella végül oda lyukad ki, hogy Esti kifakad: miért kellett épp most a világba jönnie? Hiszen mindig, a világtörténelem minden pillanatában a vendég, a „létezés ura” *dugta oda hozzá a pofáját* s kecsgettette a halandókat kínálataival... *Mi bajom volt nekem Nagy Sándor korában?* – kérdezi Esti. Azaz: miért kellett volna éppen akkor világra jönnöm, és miért nem maradhattam meg a nirvánában? (A *Vendég*ből kiviláglik, hogy Kosztolányi ismerte a buddhista tanítást.) *A mi volt a mi bajunk* fordulat talán csak annyit jelent: milyen célból? Miért történt meg velünk ez a balsors? Nem lenni lett volna jobb, s volna jobb most is, mindörökké. Ha előbb jössz el a világba, sejtetik a záró sorok, ugyanaz a *vérrel ázott és merő seb élet* jut osztályrészedül, mint manapság vagy bármikor. Csak a semmi örök és rendíthetetlen, minden mást a szél hoz, még tulajdon életünket is.

Most, az utolsó fordulóban, egy pillanatra megvizsgáljuk állapotunkat. Emlékeztünk egy olyan emberre, aki meg akart feledkezni a létezésről. Aki már ott tartott, hogy nemsokára ki kellett vetköznie az életéből. Eltöprengtünk egyik versén, amely a mágikus-teológiai irodalom legrejtélyesebb darabjai közé tartozik. És most úgy érezzük, némely reményünkben kijózanodtunk. De Kosztolányi verse mégis – hiedelmek nélkül is – erőt ad. Állapotunkat talán a közmondás fejezi ki a legpontosabban: az ember nem túl részeg, amíg a földön tud feküdni anélkül, hogy megkapaszkodna valamiben. Mi is viselhetjük még a fejünket egy darabig anélkül, hogy tudnánk, mi van a másvilágon.

(2015)

MÓZES HUBA

Az arany metszés, az ismétlés és a szövegköziség szerepe költőtársakat idéző Reményik Sándor-versek szövegépítésében

Reményik Sándor gyakran idézi költőelődeit és még gyakrabban kortársait. Három versén próbálom bemutatni, hogyan vall a költészetére jellemző szövegépítő eszközök/eljárások – az ismétlés, az intertextualitás és az arany metszés – segítségével másokról és önmagáról.

Az 1934. január 10-én írott, címével a novalisi *kék virág* toposzra utaló *Elhullt kék szirom* szabályos felépítésű, szimmetrikus szerkezetű. Szimmetriáját strófaalapú negatív (2/4) és pozitív (4/2) arany metszés biztosítja. A *kék szirom* szókapcsolat az élni akarás jegyében született, első világháború utáni erdélyi magyar irodalmat jelöli. A szimmetriatengelyen elhelyezkedő két központi strófa a kezdetek óta eltelt másfél évtized fejleményeit ecseteli:

*Itt minden omlik, dül és változik,
És mi sem vagyunk már a régiek.
Érintetlenül Transzszilvániából,
Szűzen nem maradt más, csak a hegyek.*

*S egy költő, ki után kövek repültek,
Mert innen messze ment menekülön,
És mégis, egész Transzszilvániából
Csupán ő maradt a régi Tetőn.*

A lírai én a pozitív arany metszés szintjén, a negyedik strófa végén a transzszilvanizmus egyik emblemikus versének a címével pontosítja, ki is az a költő, *ki után kövek repültek*.

A központi két szakaszt bevezető, negatív arany metszéssel elhatárolt két kezdő strófa explicit magyarázattal szolgál a *kék szirom* és a *kék virág* jelzős kapcsolat azonosítására és a címben elsőként szereplő *elhullt* jelzőre is:

*Egy bölcső körül állottunk mi egykor.
Bükkfabölcsőben, sziklatalpakon
Ringott az ég szín-szemű újszülött:
Kékszirmú transzszilván irodalom.*

*A romantika kék virága elhullt.
Tizenöt év – és jaj, minden be más.
Viszályok dúlta ráncos képű vén,
Szakállas, bűnös agg a messiás.*

A pozitív aranymetszéssel elhatárolt ötödik-hatodik strófa úgy zárja le a verset, hogy a régi, drága dallam említésével Áprily Lajos *Vallomás* című költeményére is utal, az első strófa variációs megismétlésével pedig mintegy keretbe foglalja az alkotás egészét:

*A szívünk egyre távolodva lüktet
Egymástól – mi lesz, mi még összefog?
A régi szív, a régi, drága dallam
Ama menekült keblében dobog.*

*A bölcsőhöz szeretnénk visszamenni,
Bükkfabölcsőhöz sziklatalpakon.
Hol vagy, varázs-ütem, hős-lendület,
Kék virág, újszülött irodalom?*

„És elvérezni egy fonák igén...” – idézi Reményik Sándor versének címével 1934. október 5-én Juhász Gyula 1910-ben írott és kötetben 1914-ben megjelent *Formát keresni...* című szonettjének egyik sorát. Az idézet pontos. Nem mondható el ugyanez a vers indításáról, amely a Juhász Gyula-szonett sorainak rendjét s egyik szavának toldalékát is megváltoztatja.

A Reményik-költemény két elkülöníthető monológból áll. Az elsőt soralapú negatív arany-metszés osztja 9/15 arányban:

*„A parfümjét érezni a szavaknak,
És elvérezni egy fonák igén” –
Be mélyre szántottál, Juhász Gyula,
S szavad ma másodszor szántott belém.*

*Az ember azt sem tudja, mi történik,
Villám vág az öntudat gyökeréig,
S mint ahogy a beforrt seb felszakad,
Úgy bukkan elő egy emlék-barázda
A jó húszesztendő ugar alatt.*

*Éppen ma, s ki tudja, éppen ma miért
Forgatom hát szívemben szavadat,
Jó húszesztendő régi szavadat,
S látom buggyanni szívedből a vért.*

*Egy verssel vívok – tán egy kettősponttal,
Egy írásjelben rejlő hatalommal:
Hova helyezzem: oda vagy ide?
Tán tőle dobban a versem szíve.*

*Mert harc a költészet s csak ritka béke,
A költő igéje: Jézus igéje:
Nem békét, fegyvert hoztam e világra –
A szavaink a Lélek fegyvertára.*

*És ez az, ami összeköt Veled.
S fogom húszéves messzeségen át
Sohasem-fogott költő-kezedet.*

A negatív arany metszés szintjén elhelyezkedő sor, vélhetően a *ki tudja, éppen ma miért bizonytalanságából fakadóan*, alig véteti észre magát. A monológ inkább arra figyelmeztet, hogy a formába öntéssel viaskodó lírikus, miközben költőtársa szonettjének szavait idézi, Máté evangéliuma 10. részének 34. versét is parafrázeálja: *„Ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy békességet bocsássak a földre; nem azért jöttem, hogy békességet bocsássak, hanem hogy fegyvert.”*

A jelzett – akart vagy akaratlan – bizonytalanságot a soralapú pozitív arany metszéssel 12/7 arányban tagolt második monológ oszlatja el. Ebben a monológban az arany metszés szintjén variációsan visszatérő, versnyitó Juhász Gyula-idézet az ismétlésnek a két monológ egészébe ötvözésében játszott szerepét domborítja ki. A két monológ összekapcsolását, amint azt Bodnár Ildikó tanulmánya jelzi (Bodnár 2011: 34), a *pedig* ellentétes kötőszó is szolgálja:

*Pedig szonettet én aligha írtam,
Nem követtem a ballagó Tiszát,
S nem a tündöklő tiszai iszapban
A lenge Anna arany lábnyomát.*

*Nem festettem a rónát alkonyatkor
S a füzest holdezüsttel szőve át.
Zegzugos szirtekké tördelte Erdély
Bennem bánatod magyar ritmusát.*

*A te tápéi Krisztusod helyett
Isteneimmé nőttek a hegyek,
És súllyal tették vállamra kezük
Külön sorsú itthoni emberek.*

*Parfümjét nem éreztem a szavaknak,
De vérig bántott egy fonák ige,
És vívtam én is az igaziért,
Amitől dobban a versem szive.*

*És ez az, ami összeköt Veled,
S fogom húszéves messzeségen át
Sohasem-fogott költő-kezedet.*

A fentiek közül három sor több-kevesebb módosítással, másik három csak alig észrevehető változtatással ismétlődik a versben. Az első két sor variációs visszatéréséről már esett szó: *„A parfümjét érezni a szavaknak, / És elvérezni egy fonák ige”* → *Parfümjét nem éreztem a szavaknak, / De vérig bántott egy fonák ige, / És vívtam én is az igaziért* – hangzik a sorcserés Juhász Gyula-idézet átköltése és ellentmondást oldó kiegészítése, majd ehhez társul a korábban bizonytalansági felütéssel indított *Tán tőle dobban a versem szive* sor határozott állítás-

ként való visszatérése: *Amitől dobban a versem szíve*. A variációsan visszatérő három sor az első monológot záró három sornak a vers végi, csaknem változatlan megismétlésével egészül ki: *És ez az, ami összeköt Veled, / S fogom húszéves messzeségen át / Sohasem-fogott költőkezedet*. Az első monológ végén a *Veled* utáni pont két állítást határol el egymástól. A vers végén a *Veled* utáni vessző két állítás egységbe vonását és ezáltal két költői magatartás egységben láttatását szolgálja. A második monológ élén a Juhász Gyula-i hangulatot ébresztő képek és alliterációk – *Nem követtem a ballagó Tiszát, / S nem a tündöklő tiszai iszapban / A lenge Anna arany lábnyomát* – a különbözőség kidomborításának a jegyében követik egymást, holott már az első monológ elején és közepén felcsendülő alliterációk is a költőtárssal való együttrezdülést érzékeltetik: *Be mélyre szántottál, Juhász Gyula, / S szavad ma másodszer szántott belém. – Forgatom hát szívemben szavadat [...] / S látom buggyanni szívedből a vért.*

A fiatal korától pszichopátiával viaskodó Reményik Sándor 1934-ben hastífuszt kapott. Súlyos fájdalmait Dilaudid adagolásával próbálták enyhíteni. Alkotókedvét a gyógyszer meghozta – ezt tanúsítja fenti költeménye is –, de a napi egy ampullás adag, sajnos, igen hamar gyógyszerfüggőséget eredményezett.

A hullámozó kedélyű költő állapota 1938 tavaszán újból súlyosbodott. Május 2-án egyik levelében így írt erről (Imre 1983): *„Körülbelül három hete már, sőt annál több, hogy szinte folytonos szívzavarok között élek, és kimondhatatlan halálfélelem-érzések közt is. Ez a plusz egyéb, régi bajaim mellett igazán egészen levert a lábamról. Sokszor fekszem ágyban, – de sokszor nem bírok feküdni, hanem járkálok éjszaka a szobámban, nappal az utcákon, és csak az orvos közelsége tud valamennyire megnyugtatni.”*

A gyógyulást Nagyváradon keresi, ahol a család régi ismerőse, Schilling Árpád sebész főorvos homeopátiás eljárással kezeli. Június 10-én Nagyváradról barátjának, Lám Bélának számol be arról (Hantz Lám 2005), mennyire megrázta őt a sajtóban megjelent gyászír: *„Szegény Dsida Jenő halálhírét tegnap olvastam a lapokból, nagyon lesújtott. Elég sok közöm volt hozzá az életben irodalmilag s emberileg is. Ő nagyon sokszor, sok jelét adta annak, hogy őszintén és melegen ragaszkodik hozzám. Ami a költőt és íróművészt illeti, Áprily Lajost kivéve nem volt az erdélyi lírában senki olyan művésze minden formának, mint ő. A legutóbbi években pedig ez az óriási formai műveltség és tudás megtelt egészen lélekkel is [...]”*

A szívbeteg Dsida Jenő halálhírének is szerepe volt abban, hogy Reményik megírta 1938. július 19-i keltezésű, *Circumdederunt...* című költeményét, amely a *Pásztortűz* 1938. évi 8. számában látott napvilágot. A költeménynek a gyűjteményes Reményik-kötetekben olvasható első változatát a lírikus a későbbiekben tovább csiszolta. Tanúskodik erről az a gépirat, amelyet Reményik – nyilván korántsem véletlenül – Imbery Melindának, Dsida özvegyének dedikált 1941. március 25-én, a következő szavakkal: *„Dsida Jenő, drága korán elköltözött fiatal Barátom feleségének”* (Mózes 2009: 69).

A *Circumdederunt...* első változata 97, a végső változat 90 sorból áll. A két változatot az alábbiakban összevonva közlöm – az első változat kihagyásra ítélt vagy módosított sorait félkövér betűkkel, a végső változatba újonnan vagy módosítva bekerült sorokat aláhúzva –, mert csak így ítéltethető meg, hogy esztétikai szempontból mennyivel értékesebb a tömörített, végső változat, amely nyomtatásban először itt olvasható teljes egészében:

*Annyi nehéz, fojtószerű tavasz,
Annyi örömtelen tavasz nyomán
Eljött ez is. És eljöttek vele,*

Vele jöttek a végső borzadások
És körülvettek engem iszonyún.
Rettenve láttam: kendővégre állok
Borzadva láttam: kendővégre állok
A Rémtől – s fegyver csak az ő kezében.
Harang ha kondult: engemet temettek.
Mozdony ha sípolt: nekem szólt: mehetsz.
Minden arcon az ítéletet láttam,
Aggódva ahogy rajtam révedez.
Hallgattam hajnalban a madarak
Pitymalló s erősödő énekét –
Sosem hallottam ilyen gyönyörűn –
S tördeltem izzadt kezemet: Ne még!
A szívem beteg, rángatózó lángja
Kéken virrasztott örült éjszakákon,
Láttam: rohamléptekkel jó halálom,
Mint gyertyalángra szélroham – s hiába,
Hiába borul a kis mécsre védőn
Édes mosoly és erős biztatás,
Hiába: ez a végső búcsuzás.
Fogták a kezem, tartották keményen,
Mégis: mintha nem fogta volna senki.
Szinte üvöltöttem: ne hagyjatok!
Még ne hagyjatok, ne hagyjatok menni!
Tartozom nektek – tartozom magamnak,
S az Istennek is tartozom – ha van –
S fel kell tisztulnom – csak erjedtem eddig –,
Nem önthetnek ki ily zavarosan
Az örökélet szűzi virányára –
Sívó homokjára a Semminek!
Választanom kell e kettő közül,
Ki egyik mellett sem tettem hitet.
Még most sem. Ráz a rémület pedig,
Apácák közt darálok vak imákat,
És mindhiába mondom: Erős várunk...
Hasztalan ez a vacogó alázat,
A végtelenbe hasztalan kiáltunk!

Féltem. Vert-kutyaképpen, nyomorultan.
Pedig, mint erdőn rőzsevívó vén:
A halált hányszor, hányszor hívtam én!
Hányszor öltem meg magam gondolatban –
De most, hogy eljött hirtelen, hivatlan,
De most, hogy ilyen közel jött hivatlan,

Rettenve kértem: ne tégy egyebet:
 Segíts, segíts tolni a napokat,
 Cipelni a rőzsét, az életet.
Ó, rőzse: teher, melynek célja nincs,
Ó, rőzse: élet, az én életem!
Nem tudok könnyíteni magamon
S nem tudok könnyíteni népemen!
 Betegen senyvednek és gúzsba kötve
 Lelkem önzetlen mozdulatai –
Pedig be szerettelek volna, rőzse: élet,
Boldog áldozatként meggyújtani.
 De kezem béna és néma az ajkam,
 És nem tud senki segíteni rajtam
S nem tudok segíteni magamon
S nem tudok segíteni népemen.
Miért hát ez az örült félelem?
És féltem mégis. Önzőn, nyomorultan
Az enyémet, amelynek célja kétes.
Bénák legkisebb mozdulatai:
Sehogy se tudom a nyomorú rőzsét
Boldog mozdulattal meggyújtani!
Csontomban is megszáradt a velő.
Mért vagyok hát gyáván esedező?
Féltem. Méltóság nélkül, nyomorultan
 Kapkodtam minden szalmaszál után,
 Kapkodtam hit és bölcsesség híján.
 Mitől féltem? Meg tudnám mondani?
 Talán csak az utolsó gyötrelemtől:
 Torz lobbanásától a gyertyalángnak?
 Talán, hogy számadoltat Valaki –:
 Őre túlvilág titkos kapujának?
 Talán attól, hogy a penész virít,
Talán, hogy gonosz álarc a halál,
Talán, hogy látszat halál és koporsó
 S testem érzi még a sír férgeit?
 Talán, hogy a szenvedés végtelen?
Féltem – nem voltam más, mint félelem.
Féltem – nem voltam más, csak félelem.

Pedig mily egyszerű lett volna hittel
Roskadni le a keresztfa tövébe –
Leborulni a keresztfa tövébe –
 Vagy bölcsességgel, mint a római,
 Folyatni vérem langy fürdő ölébe.

*A csillagokra gondolni s az égre,
 Vagy a langyos, békés örök sötétre.
 Szólni, mint hős testvérem az Igében,
 Holtig verselő fiatal halott:
 Mindegy. Legyen a Te akaratod.
 Vagy szólni önmagamnak: költő voltál
 S a test vágyát-kínját mindig utáltad –
 Mostan hát leveted a ronda testet
 És leteszed, mint este a ruhádat.
 Ami belőled fény volt: körbe jár itt
 Testtelenül, gyönyörű-szabadon –
 Fényként lépsz be fehér leányszobába,
 S fényként égsz férfi-munkasztalon.
 Az, hogy te mindezt tudni nem fogod már,
 Nem érinti fényből szőtt képedet.
 Zenghetsz nagy győzedelmi éneket.
 Az apostollal zengedezhetsz bízást:
 Bizony a halál nyereség nekem.*

*Zengedezhettem volna – mégis féltem.
 Nem voltam semmi más, csak félelem.*

A végső változat első, 66 soros részében a soralapú 41/25 arányú pozitív aranymetszés szintjén négy sor foglalja össze a lírai én válságos lelkiállapotáról szóló vallomását: *Féltem. Vert-kutyaképpen, nyomorultan. / Pedig, mint erdőn rőzsevívó vén: / A halált hányszor, hányszor hívtam én! / Hányszor öltem meg magam gondolatban.*

Az első, terjedelmesebb részt egy rövidebb, magyarázó-értelmező rész követi, amelynek 24 soros terjedelme az előző, aranymetszéses egész 25 soros kisebbik részének a terjedelmével csaknem szám szerint egyezik.

A vers hangulata akár alliterációinak hálójából is kibontható: *Rajtam révedez – Hallgattam hajnalban – Sívó homokjára a Semminek – Ráz a rémület – mindhiába mondom – túlvilág titkos kapujának – Holtig verselő fiatal halott.*

A szerkezet építésében azonban sokkal nyilvánvalóbb a versen végigvonuló szó- és szókapcsolat-ismétlések szerepe: *Annyi nehéz, fojtószagú tavasz, / Annyi örömtelen tavasz nyomán; Eljött ez is. És eljöttek vele, / Vele jöttek; ...az ítéletet láttam... / Láttam: rohamléptekkel jó halálom; ...s hiába, / Hiába... / Hiába...; ... ne hagyjatok! / Még ne hagyjatok, ne hagyjatok menni; Tartozom nektek – tartozom magamnak / S az Istennek is tartozom; Hasztalan ez a vacogó alázat, / A végtelenbe hasztalan kiáltunk; Féltem... / Féltem... / Mitől féltem?... / Féltem... / ...mégis féltem; ...Vert-kutyaképpen, nyomorultan / ...Méltóság nélkül, nyomorultan; Segíts, segíts tolni a napokat; Kapkodtam minden szalmaszál után, / Kapkodtam; Talán csak... / Talán, hogy... / Talán attól... / Talán, hogy... / Talán, hogy...; Szólni, mint hős testvérem az Igében... / Vagy szólni önmagamnak; Fényként lépsz be... / S fényként égsz...*

A szerkezet legfontosabb elemeit a 41/25 arányú aranymetszés szintjén elhelyezkedő, fentebb már idézett ismétlésben – *A halált hányszor, hányszor hívtam én! –,* valamint a terje-

delmesebb, 66 soros részt záró és a vers végén variációsan visszatérő sorban – ... *nem voltam más, csak félelem / Nem voltam semmi más, csak félelem* – jelölhetjük meg.

A költemény szövegköziségének gazdagsága az ismétlések szövevényes hálójánál is több figyelmet érdemel. A verscím, a költemény mottója és egy tipográfiailag kiemelt parafrázis a versnek csaknem a legvégén a Reményik költészetére olyannyira jellemző bibliai ihletettségre utal. A verscím (*Circumdedeunt...* 'körülvettek') forrása a 116. zsoltár 3. verse: „*Körülvettek engem a halál kötelei, és a pokol szorongattatásai támadtak meg engem*”. A mottó – „*Óh, én nyomorult ember! Kicsoda szabadít meg engem e halálnak testéből?*” – Pál apostolnak a rómaiakhoz (7,24), a parafrázelt sor a filippiekhez (1,21) írott leveléből való: „*Mert nekem az élet Krisztus, és a meghalás nyereség*” → *Bizony a halál nyereség nekem*. Utal a költemény a Luther feldolgozta 46. zsoltár magyar fordításának az evangélikus-lutheránus köszöntésből ismert kezdő szavaira: „*Erős várunk...*”, Henryk Sienkiewicz *Quo vadis?* című (magyarul 1921 és 1932 között több mint tíz kiadásban megjelent) regényének a hőse, Petronius Arbiterre – *bölcsességgel, mint a római / Folyatni vérem langy fürdő ölébe* –, áttételesen/áthallásosan Kós Károly *Budai Nagy Antal* (1936) című színjátékából a kolozsmonostori apát szavaira – „*Ami igazság volt, az nem halt meg bizonyára*” → *Ami belőled fény volt: körbejár itt / Testtelenül* –, s talán Vörösmarty *Fogytán van napod...* kezdetű költeményére is: „*Véred megsűrűdött / Agyvelőd kiapadt*” → *Csontomban is megszáradt a velő*.

Nem meglepő, hogy a költemény több részlete többé-kevésbé nyilvánvalóan kapcsolható Dsida Jenő verseihez.

„*Éjsötét a kert... a szívem beteg [...]* / *Egy kevés idő és nem láttok engem*” (Dsida: *Evangélium*) → *A szívem beteg [...]* / *Láttam: rohamléptekkel jó halálom; „a kékfalú menny aranyajtaja megpárnázva, betéve, / Hiába vonítanak az emberek is vagy húszezer éve*” (Dsida: *Éhes a kutyám*) → *Hasztalan ez a vacogó alázat. / A végtelenbe hasztalan kiáltunk; „Most fellobban a ritka rőzse, benne ég minden lángok őse [...]* / *Nézzétek, ó nézzetek rája: huszonöt rőzseshál csodája*” (Dsida: 25) → *Sehogy se tudom a nyomorú rőzsét / Boldog mozdulattal meggyújtani; „Ruháimat már szálíg levettem [...]* / *És hirtelen és furcsán ráijedtem [...]* / *jaj, elvesztettem minden szál ruhámat, önmagamot / és védő ingemet*” (Dsida: *Hálóing nélkül*) → *Mostan hát leveted a ronda testet / És leteszed, mint este a ruhádat*.

A *Circumdedeunt...* első változatából kihagyott sorok Dsida nagy ívű rapszódijának, a *Psalmus Hungaricus*nak a refrénstrófáit idézhetik emlékezetünkbe: „*Epévé változzék a víz, mit lenyelek, / ha téged elfelejtelek! / Nyelvemen izzó vasszeget / üssenek át, / mikor nem téged emleget! / Húnyjon ki két szemem világa, / mikor nem rád tekint, / népem, te szent, te kárhózt, te drága!*” → *De kezem béna és néma az ajkam, / És nem tud senki segíteni rajtam / S nem tudok segíteni magamon / S nem tudok segíteni népemen*.

Anélkül, hogy a nevét leírná, kései verseinek egyikét, *Az utolsó Miatyánkot* idézve Reményik félreérthetetlenül utal az ifjan elhunyt Dsida Jenőre: *Pedig mily egyszerű lett volna [...]* / *Szólni, mint hős testvérem az Igében, / Holtig verselő fiatal halott: / Mindegy. Legyen a Te akaratod*.

A verszáró rövidebb rész soralapú negatív aranymetszésének (9/15) a szintjén elhelyezkedő utalás, sajátos módon, nem a kétségek elmélyülését, hanem a költői kiteljesedésben való bizalom erősödését sugallja.

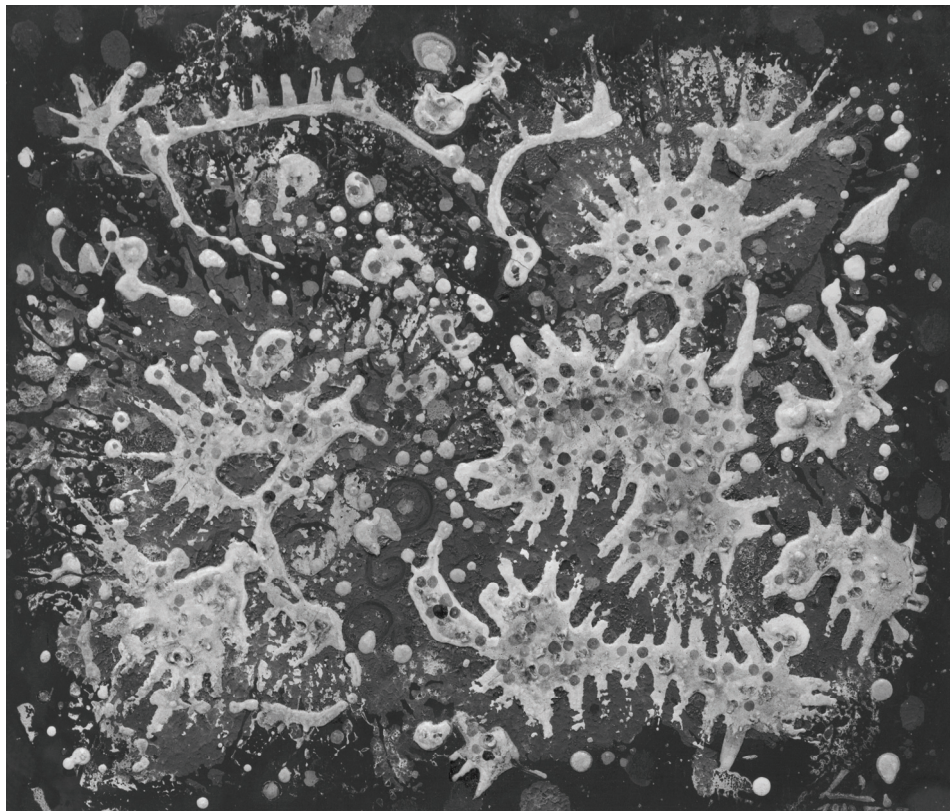
IRODALOM

Bodnár Ildikó: Költők kézfogása. In: Gréczi-Zsoldos Enikő szerk.: *Versében él...* Mózes Huba köszöntése 70. születésnapján. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2011. 29–35.

Hantz Lám Irén szerk.: *Lám Béla levelezése Áprily Lajossal, Mannsberg Arvéddal, Olosz Lajossal és Reményik Sándorral*. Stúdium, Kolozsvár, 2005. 113.

Imre Mária: /Jegyzet Reményik Sándor Circumdederunt... című verséhez./ *Diakónia*, V. (1983), 1., 18.

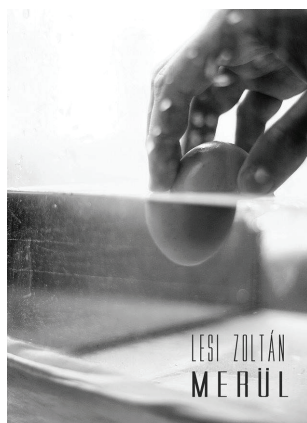
Mózes Huba: Hős testvérem az Igében. Reményik Sándor Dsida Jenőről. In: Kabán Annamária – Mózes Huba: *Textus és intertextus. Szövegek világa a Dsida Jenő-i szövegvilágban*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2009. 65–70.

JAHODA SÁNDOR

Újbóli megmerítkezés

LESI ZOLTÁN: MERÜL

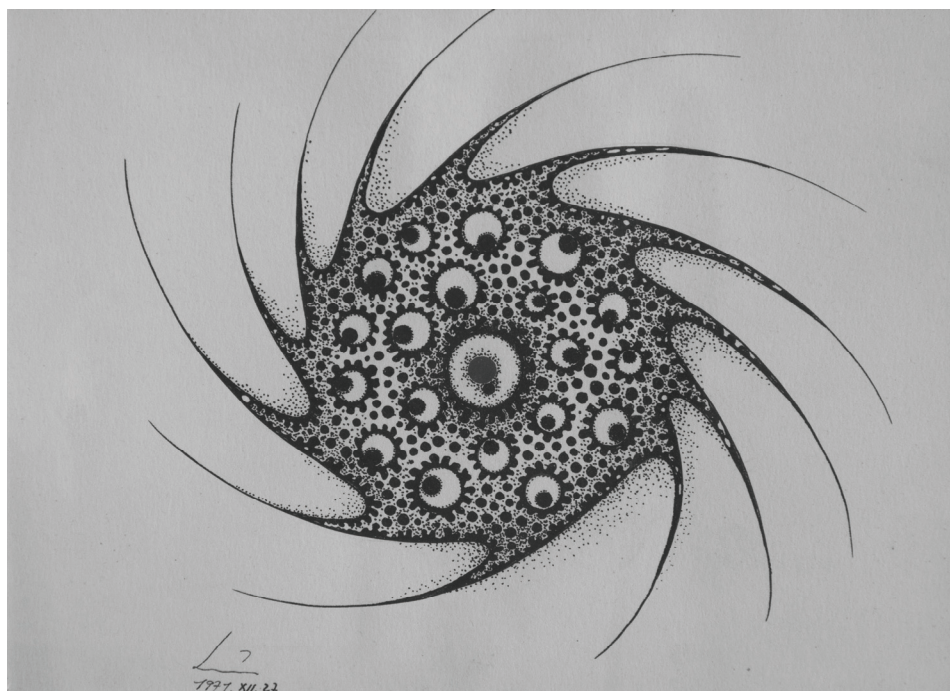
JAK+PRAE.HU
Budapest, 2014.
58 oldal, 3300 Ft

”

A fiatal, 1982-ben született költő legújabb, második verseskötete, az előző (és egyben első: *Daphnis ketskéi*, FISZ, 2009) kötetéhez képest, egy jelentékeny fordulat(váltás). Nélkülözve itt, az archaikus (vagy ál-archaikus) hangvételt és formavilágot, egyszerűbb, közvetlenebb, és helyenként, majdhogynem, kölyök-hangú a versbeszéd. Mintha, úgymond, egy gyermek írta volna ezeket a verseket. Alászállás ez, és visszatérés, mondhatni, aláMerülés, a gyermekkorba, a varázslatba, különböző valós és nem-valós állatok-lények világába. Csodaországba csöppen maga a vékonyka könyv olvasója is. Egy hol negatív, hol pozitív előjelű *Birodalomba*, ahol megszemélyesülnek, és újra elevenné varázsolódnak a holt emberek, tárgyak, ahol sejtelmes hullámmzásba kezd a belső univerzum. A gyermeknek, az abszurd-irónikus, vagy szorongó-keserű pokol-menny(-be)-járásban, mindig akad egy társa, kvázi, vezetője. Különös dolgok történnek: „megdermednek a lábaim. Nem mozdulnak, / hiába akarom, csak ha a dzsinn engedi. (Ha dzsinn); „hogy védj magad, papírnadrágod / felgyűrőd térdig és varázskört / táncolsz. (*Boszorkánycipő*). Csodaországban minden lehetséges: „A fejemben titkos lepke van.”; „Még hernyó voltam, amikor Alice meglátogatott.” (*Lepkefejű*); és: „...zuhantam, mint Alice / a nyúlüregben.” (*Létrán járók*). A „gyermek” szomorúan konstatálja: „Apu mégis elment vadászni, pedig / megígérte, nem hoz új nőt / csodaországba.” (*Cowboy erdei fotelben*). Szerepversekként (is) olvashatók-értelmezhetők ezek a versek, pontosabban, a szerepvers és az alanyi líra képlékeny határait át- meg átlépik a szerző mondanivalói. Az is megállapítható, hogy ez a poétika, mint ahogy általában, a kortársi líra, inkább a próza, a próza-vers felé „hajaz”. Konceptiózus könyv a *Merül*. A költő, versről versre haladva, szinte egyazon hangnemben, akárha regényt írna, „építette fel” a kötet anyagát. Úgy tűnik, a koncepció, jelesül, a gyermekkor maga, elve adott volt, és mintha ehhez fogdosta volna össze – mint különösen szép és ritka pillangókat – az önnön múltjából föl(-vissza)bukkanó emlé-

keket-inspirációkat, melyek aztán verssé, versekké értek benne. Nem tudni, hogy az a gyermekkorbeli időszak, amelyről ezt írja: „Ez nem a tizenharmadik század”; és ahol: „...a megtörtént is bizonytalan” (*Hat ujj*), nem érvényes-e ugyanúgy a jelenlegi korra is? A költő, nyilvánvalóan, nem egy gyermekvers-kötettel kívánt előállni a *Merül*lel, lévén, hogy a – helyenként, horrorba átszűrő – mese, szorongatatóan elsötétül. Mint ehelyütt, egy szinte tárgyilagosan megírt „jelenetben”, a fogorvosi székben ülés élményeiről: „...a fejemet rázom, pedig / már pöckök feszítik az állkapcsom, // nyálszívó szörcsög, az arcomról lóg” (*Szájzár*). Mintegy filmként vetítve látjuk, ahogy: „A kertben kőtitánok balettoznak, nagyon lassú / mozdulatokkal”; majd szomorúan teszi hozzá: „...milyen nehéz megtartani egy álmod.” (*Kastély*). Ám furcsán keverednek a hangulatok. Mintha egyképp lenne értelmezhető a versek „mosolygása” vigyorként is, meg vicssorként is. Olykor valóságos „háborús” helyzetbe kerül a gyermek: „Együtt veszünk el / egy számháborúban.” (*Ruhacsere*); „...úgyis tied lesz / a fürdőszoba, akár háború árán.” (*Kádcsata*); „Ketten leszünk és nem / harcolok, elfektetett katonáim csak nézők” (*Hangyák*). Folyik hát a küzdelem, néhol egyenesen terrorista harcmodorban: „Felismerem terrorista hadicselét, / titokban robbantani szeretne”; de, amolyan szemet szemért módon, a gyermek „kegyetlenül” visszavág: „Bosszúból / én, a gyerek verset írtam a tenyerébe.” (*Cowboy erdei fotelben*). A megjelenített színes állatsereglet (macska, tigris, pók, hangya, akvárium hal, kutya, mi több, plüsskutya) benépesíti a költő gyermekkorát, áthatja érzésvilágát. A sajnálatosan elhunyt Gerald Durrell (főképp a Korfun megélt időszakra gondolok) kalandos-szép gyermekkorát juttatja eszünkbe. Mindez még tovább fokozza a kötet – már amúgy is – „mágikus-realista” stíljét. És bizony, Lesinek sem kell éppen a szomszédba mennie (ha versíró kedélye úgy kívánja), egy jó adag humorért. Megcsillogtatja azt többféleképpen is. Mint itt és így, egy meglepő és érdekes képzetársítás formájában: „Mint bolond nap, a mézeskalács / feljön.” (*Akváriumi táv*); vagy például itt, egy sajátosan egyszerű mondatban, melynek olvasásakor, asszociáció-röppentyűk szállnak szét, bennünk: „Nem ijedek meg egy pakli játékkártyától”; és így folytatja, mint valami mesebeli „enteriórban”: „a tűzhelynél állok, mint egy szobor, / míg a kutya elküld aludni” (*Recept*). Helyenként, mint azt az idézet(ek)ben olvashattuk, az abszurdra hajló, váratlanság(ok)ra kihegyezett csattanók, egyrészt, mosolyra görbítik a szánkat, másrészt, bennünk marad egy-egy váratlan „ütés” (még ha szelíd is) döbbenete, hogy, úgyszólván, lefittyen arcunkról a mosoly, és – elgondolkodunk. A szülők is beleszövőnek a „mesébe”. Az apához ekképp szól, egy meghökkentő hasonlattal megfűszerezve: „Apu, nézd, szeretlek, mint / csokireklámban kiskutya” (*Ragasztó*). Látjuk hát, milyen alakváltozás(ok)ra képes ez a „gyermek”, most éppen, mint kiskutya. És az apából Atya lesz, mert: „...az orromat fújod ki helyettem, / mint egy nyolcvankilós isten” (*Világító hal*). Ez már csak azért is így lehet, mivel: „Józsai bácsi azt mondta, Isten nincs, / se angyalok, csak betűk meg / számok” (*Arion*), annak ellenére, hogy mint egy nagyon szép sorában írja: „Egy angyal formájú darab hiányzik az égből” (*Puha kenyér*). A szerző, szemmel láthatóan, hosszasan elidőzött a pszichoanalitikus könyvek fölött, mert anyaképe, többek között, ilyen sorokra készítette: „sírásból mindig jó voltam, / a közönséget is megkaptam, hisz mi / másra való egy anya” (*Torta*). Éppen az egyetlen, *formátlan* szonettjében írja (melyben a rímek olyannyira rejtettek, hogy gyakorlatilag nincsenek is) ezt: „egészen belém olvadt / a kérés”; „...úgy visszaköltöznék testébe, keresztülúszva, / mint spermium, akit legyőzött a honvágy” (*Honvágy*). Úgy tűnik, hogy Lesi, a versek címadásában sem kívánt, amolyan, na-most-egy-nagyon-mélyet-írók habitussal élni. Mondhatjuk azt is, hogy gyermekien spontán módon ragadta ki

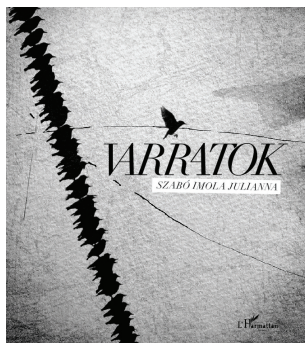
verseiből a címeket, de azt is, hogy ördögien tudatos választás gyümölcsei. Mindkét verzió lehetséges, de ezeken töprengeni, mindenesetre, haszontalan. Elvégre, a címek hangulata tökéletesen azonos a versek, vagyis, az egész kötet, hangulatával. És kijelenthetjük: ez egy *ke-rek* könyv. Nem lehet elvenni belőle – csak *fizetség* árán. De, félretéve az efféle játékokat, rá kell térnem arra – így, ez írásom vége-táján –, hogy ez egy (minden gyermekiségével együtt) igen komoly mű. Ráismerhetünk saját gyermekkorunkra, sőt, talán még a most is jelenlévő gyermek-mivoltunkra is. A költő sikerrel *Merül*-t(szállt) alá, és ismét sikerrel jött vissza. Mint láthatjuk, kincsekkel megrakodva. És ezt már eleve sikernek könyvelheti el a szerző. Biztosra vehetjük, hogy ő is, ebben nagy *Merül*-ésben, jobban megismerhette magát. És minket, olvasóit is föllelkesít(hetett), a költői *varázs* eszközeivel, hogy bátrabban nyúljunk a mélybe, a szétdobált, és a sötét zugokban szanaszét heverő – múlt(unk)ba. Befejezésképpen, egy igazán Lesi-s versszakasszal zárnám, mely, mondhatni, a kiút lehetőségét csillantja fel, *bizonyos* szituációkban: „már nincs / választás, azt a hosszú izét kell / nyomni és rángatni, amíg aláhull” (*Örökre*).

REICHERT GÁBOR

Között

SZABÓ IMOLA JULIANNA: VARRATOK

L'Harmattan
Budapest, 2014.
132 oldal, 1950 Ft

”

Szabó Imola Julianna első kötete köztes műfajú, a maguk köztességében viszont rendkívül egységes szövegek gyűjteménye. Ahogy arra Jónás Tamás is felhívja a figyelmet a belső borítófűlre írt ajánlásában, a *Varratok* rövidprózáit úgy érdemes olvasni, „ahogy verseket szokás: lassan, ízlelgetve a mondatokat.” Versprózáknak vagy prózaverseknek is nevezhetnénk a kötetbe felvett írásokat, amelyekben – a legtöbbjükre alapvetően jellemző narratív felépítés ellenére – zsigeri, mélyről jövő líraiság dolgozik. A roppant sűrű, költői képekben – főleg metaforákban – bővelkedő dikció, a lekerekítetlenül hagyott történetkezdemények és a szövegekben mindvégig kitartott elemző figyelem fontos eszközei a műfaji határátlépések iránt egyébként is érzékeny – sok minden más mellett táncinterpretációkat, képverseket és versvideókat is készítő – Szabó művészetének.

Túlzás lenne azt állítani, hogy jól kivehető, néhány bővített mondatban összefoglalható szűzsége lenne a könyvnek. Inkább azt mondhatnánk, témái, visszatérő motívumai vannak, amelyek a többedik olvasás után – amennyiben van erre türelmünk – kaleidoszkópszerű mintázattá állnak össze a szemünk előtt. A szövegekben feltűnő szereplők – akik rendszerint családtagok alakmásai: apa, anya, nagypapa, egy bizonyos „jucimama” stb. – kontúrjai viszont akárhány próbálkozás után sem válnak igazán kivehetővé, mint ahogy a beszélő pozíciója is mindvégig meghatározhatatlan marad. A *súly* című, a kötet elején helyet kapó szöveg záró sora – „*Merülők. A homokba, a partba, a vízbe. Az archa, ami már nem az enyém.*” – még „csak” a szubjektum önazonosságának elvesztéséről (vagy inkább soha meg nem találásáról) tudósít, a széthullás nyomai azonban a későbbiekben a beszélő által érzékelt magánvilág minden szegletében megmutatkoznak. A testi és lelki leépülés stációi a fent említett metonimikus szereplők köztes – élet és halál között lebegő – létállapotának hol kifejezetten naturális („*A nappaliban nem illendő pukizni, büfizni és tüsszenteni. Pisilni is csak akkor ildomos kimenni, ha már*

mindenki kiment a szobából. Nagyanyám néha úgy rohant ki a gangra, mintha a gáz hajtana. Kint csak a fél ház hallotta, ahogy a belek alagútjain kiér a vonat.” – fekete, nem fehér), hol szinte a felismerhetetlenségig szublimált leírásával válnak az elemzés tárgyává. („Üres lesz az avar, kolduló igeidő a száj. Ellopják, ami halhatatlan” – béke)

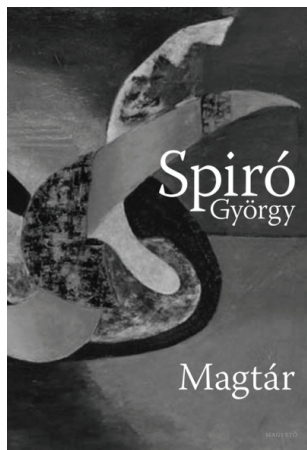
Elsősorban a kötet legtöbb darabját uraló, egyszerre álomleírás-szerű és (ál)naiv hang járul a helyenként végtelenül profán benyomások lírai megfogalmazásához. Beszélünk a legtöbbször rövid tételmonddal kezdi mondandóját („Apa szép.” – ceruzarajz; „Bent lakik a csend.” – kétszáznyolcvan nap; „Pici ház, óriás erdő.” – rókatündér), hogy aztán fokozatosan engedjen utat a hétköznapi benyomásoktól elrugaszkodó képzettársításoknak. (Az előbb idézett ceruzarajz például a felütés folyamatos szétírásával éri el hatását: „Apa átmenet [...] Apa mintha már nincs, és nem is lenne [...] Apa csodaszép [...] Apa olyan színes, mint a régi házunk ajtaja [...] Apa halkul, mint ahogy az érintése tompul az arcomon” stb.) Ez a szabad asszociációs eljárás elsősorban a klasszikus avantgárd irányzatok – főképp a szürrealizmus – jellegzetes megoldásait idézi, de napjaink fiatal magyar lírájában sem példa nélküli (hogy most csak Tóth Kinga – az infantilitást Szabóhoz hasonlóan szövegszervező eljárásá avató – költészetére utaljunk). A *Varratok* képkészlete meglehetősen barátságtalan, sötét világ körvonalait húzza meg, amelyben az olvasó nem szívesen tartózkodik túl sokáig. Leginkább azért nem, mert a megképzett beszédszituáció egyetlen eleme sem jelent számára biztos pontot az értelmezésben, így mindig csak nagyjából tudja, miről van szó – a ráció helyett így inkább saját intuícóiára, a rázúduló képáradat által felkeltett érzeteire hagyatkozhat. Szabónál az egyetemes irodalom korról korra visszatérő madár-toposza is baljós jelentésárnyalattal ruházódik fel, amennyiben a hagyományosnak mondható szabadság- és szárnyalás-képzetek helyett a törékenység, a magára hagyatottság válik jellegadó vonásává. Ekképp kerülnek egymás mellé a kötet élet és halál között lebegő szereplői és törött csőrű, „összetákol” madarai: „Feküdt anyám izzadt tenyerében, megbánóan és éhesen, félszegen. Nem így képzelte a repülést, a felhők alatti könnyű teret. Anyám csak fogta, mint régen nagyanyám kopaszodó fejét, és a kis cinege nézte a hatalmas és piszkosra kent magasságot, a kékes szemet. A helyet, ahonnan küldték.” (madáridő)

A szövegekben megteremtett, semmivel össze nem téveszthetően nyomasztó atmoszféra Szabó művészetének legkiforrottabb és legegényibb eleme, amely azonban hosszabb távon hajlamos önisméltásba fordulni. Az az érzésem, hogy az írásai olvastán fölöttébb rigorózusnak tűnő szerző a szerkesztés során nem volt kellőképpen szigorú saját magával szemben: egy százhusz oldalas kötet akkor is könnyen megfeküdné az olvasó gyomrát, ha az egyes ciklusok nem volnának a *Varratoké*hoz hasonlóképpen egy töről fakadóak. Szabó Imola Julianna szövegei mindvégig egységesen magas színvonalon szólalnak meg, de ez a homogenitás egy-szersmind a kiugró magaslatok hiányát is magában hordozza. Persze sose legyen nagyobb bajunk, mint hogy egy kitűnő kötetből egy írást sem tudunk külön kiemelni.

ÓCSAI ÉVA

Egy írói műhelyben

SPIRÓ GYÖRGY: MAGTÁR

Magvető Kiadó
Budapest, 2012.
348 oldal, 3490 Ft

”

Az elmúlt közel tíz év alatt, 2004 és 2012 között keletkezett írásokat tartalmazza Spiró György *Magtár* című kötete, amelynek műfaját bizonytalanul határozta meg a könyv szerkesztője, hiszen a védőborító esszéknek, a címlap pedig cikkeknek és tanulmányoknak írja le a kötetben lévő szövegeket. A sodró erejű, olvasmányos kötet címe jól foglalja össze a változatos műfajú, tárgyú és nézőpontú szövegeket, mivel a szerző pályájának és munkásságának sokféle területéről betermelt rövid, tömör írásait és néhány hosszabb tanulmányát tartalmazza a könyv. A műfaji sokszínűségnek részben az az oka, hogy a szerző különböző szerepeken keresztül szólal meg, amelyek gyakran egy-egy íráson belül is váltakoznak: hol a regény- és drámaíró, a költő, a dramaturg, hol pedig az egyetemi tanár, a tanulmányíró tudós, a kritikus és a könyvkiadói szerkesztő esszéit, kritikáit, portréit, publicisztikáit és tanulmányait olvashatjuk.

Akárcsak hasonló műfajú korábbi köteteiben, ezúttal is az önéletrajzi és vallomásos elbeszélő hang, a határozott vélemény és az élőbeszédet idéző mondszerkesztés teszi személyessé a visszaemlékezéseket, a kritikákat és a tanulmányokat. Spiró György tárgyilagosságra törekedve, és az érzelmi viszonyulását sem leplezve rajzolja meg a portrékat, valamint a társadalom- és korrajzokat. Előző esszégyűjteményében (*Mit ír az ember, ha magyar*, 2003) nagy volt a szarkasztikus televízió és filmkritikák aránya, és bár a kritikus hang a *Magtárban* is jelen van, a hangsúly az értékek felmutatása felé tolódott el.

A szövegek öt tematikus csoportot alkotnak. Az elsőben olyan kiváló rendezőre, pedagógusra, dramaturgra, színházi kritikusra és íróra emlékezik vissza a szerző, akit többnyire személyesen ismert, és közülük sokan nagymértékben befolyásolták a pályáját. A második részben kiemelkedő kortárs szociológusra, zeneszerzőre, íróra, költőre és irodalomtörténészre irányítja a figyelmet, a harmadik szövegcsoporthoz pedig a regényíró olvasónaplójába nyerünk betekintést,

amint 19. és 20. század eleji magyar regényeket elemez vázlatosan, az aktuálpolitikai párhuzamok hangsúlyozásával. A negyedik rész szintén visszaemlékezéseket és kritikákat tartalmaz, amelyek adalékokat nyújtanak Spiró György regényeinek a keletkezéséhez, és tematikusan kapcsolódnak az első rész írásaihoz (például a Major Tamásról és Molnár Gál Péterről szóló szövegekhez). Az ötödik részben végül a *Fogság* (2005) történelmi háttérét kifejtő előadás, valamint az oktatásról és a politikai helyzetről szóló publicisztikai írások következnek, amelyek keretet alkotnak a kötet első, színháztörténeti esszéjével, mivel szintén az aktuális magyarországi politikai, kulturális és mentális állapotokra reflektálnak.

Az írások egy részében meghatározó az a nézőpont, ahonnan a kultúra és a közélet jelenkori tapasztalatait a történelmi múlt eseményei alapján értékeli, és párhuzamokat tár fel a lokális és az univerzális események között, hogy választ adjon arra a kérdésre, hogy mit tanít nekünk a jelenről az egyetemes múlt. Az angol reneszánsz dráma hanyatlását vizsgálva például párhuzamot von a jelenkori magyar Cromwellek valamint a puritánok között, akik véget vetettek az Erzsébet-kori színjátszásnak: „A humortalan, kíméletlen, önző, képmutató, mindenkit megrágalmazó, legázoló, kifosztó, csak és kizárólag a szerzésben érdekelt, ajkukon Isten nevével gyűlölködő puritánok, az úgynevezett »polgári kultúra« megteremtői utálják a világi kultúrát, a színházat pedig különösen.” (10)

A fenti idézet azt is szemlélteti, hogy Spiró György egyfelől pontosságra és objektivitásra törekszik a karakterek, az események és a folyamatok új nézőpontú leírásában, másfelől nyíltan megfogalmazza a véleményét. Szubjektív észrevételei között azonban olykor túlzó, leegyszerűsítő és emiatt igazságtalan általánosításokat is megfogalmaz: „A mai magyar nemzedék az előző magyar nemzedékek minden küzdelmét és áldozatát semmivé teszi, lerombolja, sőt hint a helyére.” (56)

A fiatalabb korosztályokkal szembeni türelmetlenségét az is érzékelteti, hogy bár az írásokban visszaemlékezik mestereire, tanáira és kiemelkedő pályatársaira, ám név szerint egyetlen tanítványára sem hívja fel a figyelmet – általánosságban jegyzi csak meg, hogy néhány hallgatónál öröm volt együttgondolkodni –, holott évtizedekig tanított az egyetemen. Ugyanakkor az írások azt a tanári egyéniséget is felfedik, akit a megismerés vágya, a kíváncsiság és a tanítás láza fűt, aki egyszerű és közvetlen nyelven igyekszik megosztani legfrissebb ismereteit és legújabb felismeréseit. Az összefüggéseket szemléletesen, humorosan és olykor ironikusan ismerteti, mint például Hubay Miklós drámáinak elemzésekor: „Mintha Plautus azt mondaná: igaz ugyan, hogy a példaképem Arisztophanész, de tessék engem Aiszkhüloszként is tisztelni.” (27)

Spiró György a pályatársait a regény- és drámaíró eszközeivel vizsgálja, pontos jellemrajzokat készít róluk, megvizsgálja a motivációjukat, a tetteik mögötti mozgatórugókat. Szintén a regényíró nézőpontjából elemzi a 19. századi és a 20. század első felében készült magyar regényeket, ugyanis a róluk készült vázlatos írásokban a szerzők írói módszereit kutatja, emellett kedvet csinál a könyvek újraolvasáshoz, és vitaindító kérdéseivel a továbbgondolásra bátorítja az olvasót.

A kötet alapján ismét láthatóvá válik, hogy irodalomtörténészként a háttértudása a magyar mellett több kelet- és nyugat-európai ország nyelvére, szépirodalmára és kulturális hagyományaira is kiterjed, ezért a kortárs magyar közéleti és társadalmi folyamatokat e kultúrák viszonylatában értékeli. Írásaiban történeti szempontokat érvényesít, realista és tényszerű szemléletmód jellemzi, amikor pedig mások írásairól formál véleményt, olyan elemeket

méltat, amelyek a saját írásaira szintén jellemzőek. Mint a *Shakespeare-szerepösszevonásai* (1997) című kötet szerzője és az Erzsébet-kor kutatója, Székely György hasonló tárgyú, *Lángözön* című könyvét például így ítéli meg: „Óriási tudásanyag, egyszerű és érthető fogalmazás, világos szerkesztési elvek, az anyag iránti szenvedélyes, szerelmes elfogultság.” (93) Spiró ezeket a szempontokat érvényesíti egyebek közt a Bodor Ádám tárcanovelláiról készült alapos, pontos és lényegre törő kritikájában is.

Írásaiban hangsúlyos a szolidaritás, az elesettek és az üldözöttek iránti részvét kifejezése: „egyik rendszer a másik után, egyik kormányzat a másik után árulja el a legkiszolgáltatottabb állampolgárait”. (80) Ez a szemlélet nemcsak a publicisztikai tárgyú cikkeket, hanem az irodalmi szövegek elemzését is meghatározza, amelyeket gyakran az aktuális társadalmi és politikai viszonyok kritikájaként értelmez, mint amikor Krúdy *A vörös postakocsi* című regényéről ír: „Akkor is áru volt az ember, akkor is a margóra szorult, akinek a lelkében maradt valami emberi. Krúdy az egykori tisztaságot látta meg a tébolyultakban, az öngyilkosokban, és bukásukban is rájuk idézte a hajdani szépségüket.” (163) Ez a megközelítés visszatér a Móricz- és az Örkény-szövegek elemzésekor is: „Mindenki fölösleges Magyarországon is, akiben erő, emberség, akarat van. (...) Ha nem fejlődünk, elpusztulunk. Ady kimondta, megélte, belepusztult.” (190) „Nem láthatta előre [Örkény István], hogy egyes osztályok tagjainak merőben a származásuk miatt az áhított demokráciában kitelepítésben, jogfosztásban lesz részük, és nem a tetteik, nem a munkájuk, hanem a származásuk alapján fogják őket megítélni.” (199) Ez utóbbi gondolatot, a magyar zsidók üldözésének és az egyéni identitás meggyalázásának a részleteit részletesen is kifejti *Az identitás-tulajdonítás* című írásban.

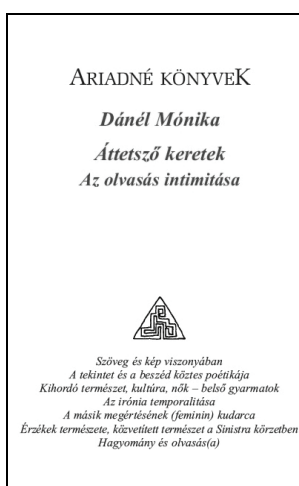
A kötet több olyan részletet tartalmaz, amelyben Spiró György nemcsak elbeszélője a múltbeli eseményeknek, hanem a szereplője is, és ezek a referenciális, önéletrajzi részeket valamint az anekdoták a szerző fikciós alkotásaival együtt önéletrajzi teret hoznak létre. Ebben az élettörténeti kontextusban az önironikus és önkritikus mozzanatok mellett gyakran találkozhatunk olyan szöveghelyekkel, ahol a szerző műveltségét és kiemelkedő szakmai tudását állítják előtérbe a megelevenített írók, szerkesztők, színházi művészek, így például a rendező, Babarczy László is, aki a korabeli tervek szerint az Erzsébet téri Nemzeti Színház főrendezője lett volna, egy nemzetközi fesztivál tervét ismertette a szerzővel, amely a kelet-európai színházak részvételével jött volna létre. A nagyívű terv szerint Budapest a világsszínház szellemi központjává és nemzetközi oktatási központtá vált volna, a fesztiválhoz pedig Spiró György választotta volna ki az előadásokat.

Az akkor elképzelt és megghiúsult jövő képe mellett kevésbé derűlátó előrejelzések is olvashatók az esszékből a lehetséges jövőről. A szuverén hangú, élvezetes szövegek ugyanakkor beavatnak a regény- és drámaíró által felidézett szakmai múltba, írásai keletkezésének hátterébe, valamint új irodalom- és kultúrtörténeti összefüggéseket tárnak fel.

KOVÁCS FLÓRA

Az elmélet párbeszédei¹

DÁNÉL MÓNika ÁTTETSZŐ KERETEK.
AZ OLVASÁS INTIMITÁSA CÍMŰ KÖTETÉRŐL

KOMP-PRESS Kiadó
Kolozsvár, 2013.
356 oldal, 2400 Ft

”

Dánél Mónikának az *Áttetsző keretek. Az olvasás intimitása* című kötetében sikerült az elméleti szoros és érzékeny olvasást megjeleníteni, méghozzá humorral vegyítve és szép nyelven. A humor az íráshoz való viszonyulásban, néhol pedig a tárgyválasztásban lelhető fel erősen: „[n]em kevés *elvakultság* szükséges ahhoz, hogy bele merjünk vágni egy szöveg írásába.” (183.) Nem feledhető el ugyanakkor, hogy a szerző humorában is az elmélet precizitását tartja szem előtt. Ez akkor mutatkozik meg a legjobban, amikor Erdély filmekbe való beemeléséről nyilatkozik. A szóhasználatra érdemes figyelni e soroknál: „[a]zért érzem mégis szükségesnek a bennszülöttség tematizálását, mert az alábbi filmek úgy tesznek, mintha nem lenne semmilyen tudásuk a kolonizáló tekintetről, illetve ennek poszt kolonialista kritikájáról filmelméletben. Olyannyira nem látom nyomát a magyar filmkritikában e nézőpont érvényesülésének, hogy állításaimat kételemek között, a (diszkurzív) vadonban fogalmazom meg.” (113.) Kijelenthető (talán), hogy Dánél Mónikát alapvetően a beszélgetés, így annak egyik legfőbb típusa az olvasás foglalkoztatja. Ezt a bevezetésben fogalmazza meg egy olyan nyelven, amely az elméletet közelebb tudja hozni a befogadóhoz: „[a]z olvasás szabad mozgás, amit az írott szöveg biztosít, elkalandozhatnak a gondolatok, de vissza lehet térni a szöveghez és újra-, illetve továbbolvasni, hogy tere legyen a gondolatoknak, röppályája. A füstifecskék akrobatikus röptéhez, majd vonulásához hasonlóan – együtt mozognak, alakzatokat hoznak létre egy mobilis rend szerint, és mégis külön. (...) Az olvasmányról való beszélgetés, a fenti hasonlatot tovább vonultatva, két fecskecsapat találkozása, érintkezés és szétartás.” (5-6.)

Az *Áttetsző keretek*...-kötet hangsúlyosan teremti meg az elméletek közti párbeszédet. Egyrészt úgy tűnik, hogy a der-

¹ A szerző a jelen írás idején NKA Alkotói támogatásban részesült.

ridai köteget és a deleuze-guattari-i rizómát közel hozza („szövegem struktúráját a derridai *köteg* határozza meg, az egyetlen fogalomtörténeti narratíva helyett a különböző szálak egymással való kontextusba helyezése, összefonása, mely összeszövődés azonban sohasem lehet végleges, mivel újra szétfut különböző szálakra”, 146.), másrészt a derridai gondolkodásmódot és a foucault-i más fogalmát termékeny párbeszédbe lépteti a háttérben az irónia kapcsán. Az olvasás nyereségét és a nyereség kockáztatását elemzi az irónia esetében az egyértelműség aláásása során úgy, mint ahogy a foucault-i mást interpretáló Miroslav Marcelli: „[a]z eredményt viszont csak annyiban tekintheti [a mást előírányzó egyén – beszúrás K. F.] nyereménynek, amennyiben a következő körben tétként újra felteszi mint olyan helyzetet, amelyen mindenáron változtatnia kell. Ezt a játékot csak úgy lehet játszani, ha a folytatásban minden korábbi nyereményünket elveszítjük; s nem lehet úgy befejezni, hogy meghagyunk magunknak valamit: ha pedig megszakítjuk a játékot, megfosztjuk magunkat attól az esélytől, hogy mások lehessünk – márpedig ez a vereséget jelentené” (Miroslav Marcelli, *Michel Foucault, avagy mássá lenni*, ford. Németh István, Pozsony, Kalligram, 2006., 22–23.). Mind a deleuze-i, mind a foucault-i meglátások vissza-visszaköszönnek a könyv egészében. Gilles Deleuze elgondolásai a filmet érintő írások mellett, mintha egy-egy olvasás- és nyelvszemléletben sejlenének fel a középpont hiányának aspektusával („káposztaszzerűen rétegződő, középpont nélküli jelölőláncolódás[nak]”, 294.), Michel Foucault hatása pedig a törés, a folytonosság hiánya, a szakadás aláhúzásánál érződik. Dánél Mónika Foucault elméletét azonban oly módon lépteti párbeszédbe Jan Assmannéval, hogy a kettő közötti eltérést mutatja ki: „Foucault az emlékező oldaláról hangsúlyozza a rétegződést, Assmann a »dokumentumok«, emlékek rétegzettségét, összetettségét emeli ki.” (232.) Az eltérések aláhúzása alapján megképzett párbeszéd logikáját a filmelmélet vonatkozásában is létrehozza Lukács György és Balázs Béla filmszemléletét állítva egymás mellé. Az elméletben, filozófiában megjelenő párbeszédre összpontosítást minden bizonnyal a Hans-Georg Gadamer szövegkorpuszban való jártasság alapozza meg.

A párbeszéd iránti elkötelezettség lecsapódása lehet, hogy Dánél Mónikát az intermedialitás kérdésköre ragadja meg, amelyben erősen jelen van a viszony fogalma, ez utóbbi lényegi momentumát viszont az egyik elem vagy művészeti ág másik általi meghatározása, önnön definíciójában való érzékeltetése. Ennek része a film és az irodalom kapcsán e meglátás: „a film mutatva mond a regénynek, és a regény mondva mutat a filmnek egy olyan köztes térben, ahol az egyik médium a másik önreflexiójának alapjává válik.” (68.)

Valójában ezzel a szemlélettel összefüggésben tűnhet fel, hogy a szerző érvelését minden egyes kérdéskörnél a *viszony lét és között* problémahalmaza mozgatja. Az irodalmi produktumokban feltűnő emberi kapcsolatok fejtegetésénél ez magától értetődően jelenik meg. Az egyik legérdekesebb argumentáció mégis a hangadás taglalása mögött bújkol meg. Az Echo-történetben a hangkölcsonzás és az egybefonódás rejlik: „Echo vissza-*adó*-hangként tud megszólalni, hangja a *másik* hang (meg)létére van ráhangolva. *Saját* hangját az *idegen* hangtól kapja, amelyet azonban *vissz(a)*hangoz az idegennek, azonban nem identikusan (»a szót végén veti vissza«), vagyis a *saját* szólama is meg tud nyilvánulni ebben a ráutaltságban, hangok közöttiségében” (218.). A *tükröződés* átemelése feltűnhet tehát a hangadás összefüggésében, különösképpen a *hangkölcsonzásnál* (27., 205.). Az „életadás” válik központi elemmé. A sírkő feliratának olvasója is hangot ad, kölcsönöz, amikor „segíti” a túlvilágról átszó-

lást. Ebben az emlékeztetés, a felejtés ellenében lépés aktusa mutatkozik meg (vö.: Orbán Gyöngyi: (Ne) „felejtse el arcom romló földi mását”. In *Keresztény Szó*, 2008. július, 7. szám).

Az emlékezés és a felejtés témája több rétegében fellelhető az *Áttetsző keretek...*-ben; a „legelemibben” a hasonlat működési módjának ismertetésében: „[a] hasonlat a különbség révén ráutalt az emlékezésre. Ugyanakkor ahhoz, hogy hasonlat legyen, a különbség elfelejtésére is”. (266.) Az emlékezés folyamatában lévő különbség a múlt és a jelen eltéréseiben, meg-nem-felelésében szintén érvényre jut (243.), még azokban a passzusokban is, amelyekben az emlékezés és képzelet együttes említéséről olvashatunk. [Az emlékezés és a képzelet összekapcsolását nem egyszer mind Martin Heidegger (vö. pl.: *A fenomenológia alapproblémái*), mind Jacques Derrida (vö. pl.: *A hang és a fenomén*) – hogy csak a kötet által idézett szerzőket említsük – megtette.] A szövegelemek vizsgálatánál a felejtésre, így az emlékezésre reflektál Dánél Mónika akkor is, amikor az irónia természetét fejtegetve arra a megállapításra jut, hogy az irónia felejtéssel szembeni mozgást aktivál (145.). Az irónia magában foglalja természetszerűleg az újraírás aktusát. A viszonylagosítás és termékeny megújítás a hagyományhoz fordulásban úgyszintén tetten érhető (vö. pl.: 143., 195.), már csak a párbeszéd sajátosságának köszönhetően is.

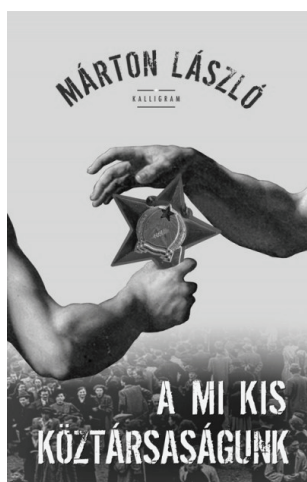
Dánél Mónika *Áttetsző keretek...* című kötetében a szerkesztés szintjén ugyancsak érzékelhető a párbeszéd, hiszen az újabb és újabb tanulmányok egymásra / egymásba nyílnak, azaz beszélgetnek. Ez az elméleti könyv az utóbbi évek egyik legizgalmasabb vállalkozása, lévén, hogy megszólít.

SZABÓ GÁBOR

Tündérország Hömpölyzugban, avagy vidám történetek Közép-Nirvániából

MÁRTON LÁSZLÓ: A MI KIS KÖZTÁRSASÁGUNK

Pesti Kalligram Kiadó
Budapest, 2014.
392 oldal, 3490 Ft

”

Márton László *A mi kis köztársaságunk* című szövege ugyan regényként definiálja magát, ám legalább ilyen érvényességgel a bölcséleti szatíra megjelölés is állhatna műfaji eligazításként a kötet első lapján. Mármost akkor, ha ez valóban eligazítana bárkit is, hiszen – amint erre néhány interjúban a szerző is kitér – a magyar irodalmi kánon korántsem bővelkedik olyan alkotásokban, melyek az abszurd, a groteszk szemléletet és nyelvi magatartást a nemzeti mentalitás kritikai jellegű allegóriájaként viszik színre. *A nagyidai cigányokon* kívül Márton László Kemény Zsigmondot és Teleki Kegyencét említi lehetséges előzményként, és ez a szerény lista meglehetősen pontosan jelzi, hogy a kulturális kánonunkban rögzülő felfogástól ugyancsak idegen a magunkon való gúnyos nevetés (tanulságokat is) felszabadító ereje.

Márton regénye e tekintetben tehát inkább világirodalmi szövegmintákhoz kénytelen igazodni, miközben nyelvezetét természetesen a magyar irodalomból is kölcsönzött vendég-szövegek, valamint történelmi események refigurálásának szövegbe emelésével építi. A regény tulajdonképpen ezeknek a kódoknak, idézeteknek, műfaji allúzióknak, szövegmozsáknak archívumszerű kontextusában lép működésbe, intenzivitását pedig az ezek ütköztetéséből, egymásra montírozásából, vagy egymás elleni kijátszásából nyert szatirikus, abszurdba hajló, vagy éppen szorongatóan keserű modalitása teremti meg.

A szöveg alapjául mindazonáltal egy valós történelmi esemény, az úgynevezett „Vésztői Köztársaság” megidézése szolgál, melyet a regény egy fiktív település, Hömpölyzug területére helyez.

1944-ben ezen a kelet-magyarországi településen, ahonnan elmenekült a régi közigazgatás, valamint kivonult a né-

met és a szovjet hadsereg is, egy sajátságos hatalomgyakorlási forma bevezetésére került sor, ami az „állam az államban” elven működött nagyjából két hónapon át. A kommunizmus meglehetősen bizonytalan eszmei konstrukcióját próbálván a gyakorlatba átültetni, semmibe vették az országos rendelkezéseket, megakadályozták az új közigazgatás kiépítését, és területi, gazdasági, valamint politikai önállóság kiépítésére törekedtek. Annak ellenére, hogy a regény javarészt beazonosítható módon idézi meg a hajdani eseményeket és személyeket, Márton számára mégsem a történelem dokumentarista ábrázolása volt az elsődleges, hanem egy olyan társadalmi modell fikciós eljárásokkal való értelmezése, melynek résztvevői először érezték úgy, hogy maguk irányíthatják sorsukat, maguk teremthetik meg és élvezhetik politikai és gazdasági értelemben is elnyerni vélt szabadságukat. Azt vizsgálja – a vésztoi eseményeket tulajdonképpen ürügyként használva –, hogy a sérelmekbe-hazugságokba történő bezárkózás, az egész világgal való önelégülten dacos szembefordulás, a külső-belső ellenségek állandósult termelése, a szabadságharcos retorikával leplezett szervilizmus és kisszerűség ősrégi reflexei hogyan alakítják a személyes és kollektív identitás viszonyait történelmünk során. És ugyan szerzőnk szinte minden egyes interjújában leszögezi, hogy direkt áthallások helyett általánosságok megragadása volt a szándéka, kortárs befogadóként nagyon nehéz nem valóságreferens jelentéstulajdonításoknak kiszolgáltatni a regény bizonyos mozzanatait, így pl. a Juliska néni „önfeláldozó szavazatszámhlálásai nyomán kétharmados többséggel” elfogadott sarkalatos jogszabályokról szóló (31.), vagy a dudvafürdő nyitását szorgalmazó Cziblész által készített „Nem leszünk orosz gyarmat!!!” feliratú kartonpapírral kapcsolatos (345.) részeket, de ideig-óráig még az autójával száguldozva balesetet okozó Rezešová elvtársnő alakja (369.) is ébreszthet akár ilyesféle mimetikus képzeteket a rendőrségi bulvár hozzám hasonlóan szorgos olvasóiban.

Az idő múltával ezek a konkrét áthallások – ahogyan remélhetőleg a szöveg pusztá allegorizálként történő felhasználhatósága is – minden bizonnyal kikopnak a regény értelmezési teréből, hiszen nyelvi gazdagsága, intertextuális rétegzettsége egy ennél jóval tágabb, az egyén, a közösség és a hatalom viszonyát az ideológia absztrakt, ám egyszersmind konkrét történelmi tapasztalatokat reprezentáló terébe helyező olvasatot is kínál.

A hömpölyzugi események – és azok tágabb történelmi környezete – egyrészt persze adathozható módon válnak beazonosíthatóvá a szövegben, ugyanakkor a szöveg jeleinek elrendezése erőteljesen elbizonytalanítja a fikció és a valóság közötti demarkációs vonalakat. A szövegben a tények logikája és a fikció logikája közötti határok összekuszálódnak, a Történetírás és a történetek írása az igazság egyazon rendjébe illeszkedve teszi láthatóvá közelmúltunk történelmének „empirikus” univerzumát.

A határok elbizonytalanítása, viszonylagossá tétele azonban ezen túlmenően is a szöveg esztétikai és nyelvi megformáltságát alapvetően meghatározó szerkesztési elv. Ez a keveredés, az elviekben különmemű elemek egymáshoz kapcsolódása a legtöbbször úgy történik, hogy egy jól ismert idézet és egy többnyire politikai-ideológia frázis izgalmas jelentésütközéseket teremtve montírozódik össze egy mondaton belül. Tetszőleges példával illusztrálva, így működik pl. a következő részlet is: „Ha majd mindenki mindent bevallott (...), akkor mondhatjuk hogy: megálljunk, mert itt van már a Kánaán!” (285.) A Petőfi vershez és a politikai vallatások történelmi emlékéhez kapcsolódó igencsak eltérő értékpreferenciák egymásba csúsztatása a humanista bázisú ember- és társadalomeszmény politikai kisajátításának groteszk

érzékeltetésén keresztül az értékek relativisztikus, politikailag instrumentált létmódjára figyelmeztet.

Hasonló hatású regiszterkeveredés érhető tetten abban a műfaji kavalkádban is, amikor a szöveg magába építi a népmese, a film, anekdota, mítosz, a szocreál próza vagy a daljáték formáit, melyek a műfaji kódokhoz társuló jelentésmezők konfrontáltatásával minduntalan időzőjelbe teszik, módosítják, átértelmezik a történetmondás nyelvi rendjét.

Ugyancsak keverednek a terek és idősíkok is, hiszen például a szöveg bizonyos részei a XVIII. századi Königsbergbe montírozódnak, nem beszélve arról, hogy az elbeszélő – aki egyébként az események kortársi krónikásaként jeleníti meg magát – minduntalan kilép a történet időkereteiből, és olyan omnipotens kommentátorrá változik, akinek ismeretei a jelen felől teszik értelmezhetővé az eseményeket. Megemlíti például a Szovjetunió majdani felbomlását (337.), utal a délszláv háborúra (357.), máshol meg bizonyos aknák 1971-ben történő hatástalanítását nyugtázza (383.), egyszóval az utólagos történelmi tapasztalok birtokosaként formál jogot a történet jelenidejében zajló dolgok megítélésére: saját poétikai eljárásainak igazolására. A résztint visszamenőleges elbeszélői pozíció hitelesítheti, hogy az irodalmi reprezentáció esztétikai eljárásainak köszönhetően a tragédia komédiaként ismétlődhekké, vagyis hogy a regény Marxot parafrázálva az események egyazon pillanatban lehetséges tragikus és komikus létmódját állíthassa.

Márton László regénye tehát alapvetően a legváltozatosabb textuális viszonyok ütköztetésén, pontosabban az ebben rejlő szatirikus hatáspotenciál kiaknázásán keresztül építkezik, mely során a fenséges és az alantas egymásba játszatása, az értékregiszterek oly módon történő ütköztetése is gyakori megoldás, hogy a heroikusan túlzó felstilizálás még inkább nevetségessé tegye a kisszerűt, még inkább láthatóvá tegye annak provincialitását.

Ilyen jelenet pl. az, amikor Mrázik elvtárs és Najmán politikai kizsorítósdiját a szöveg a hömpölyzugi égen egymással küzdő fehér és fekete bika mitikus küzdelmeként viszi színre (116.), módszer és hatás tekintetében egészen hasonlóan ahhoz, ahogy a *Termelési-regényben* montírozta össze Esterházy egy vállalati csetepaté, és az *Egri csillagok* nagyszabású csatajelenetét. További példaként lehet említeni a számos kínálkozó lehetőség közül pl. Sztálin tevékenységének kozmogóniai képekben történő retorizálását (197.), vagy azokat a jeleneteket, amelyekben a kisszerű önelégültség a szakrilégium nyelvén és szimbolikáján keresztül válik nevetségessé: Najmán elvtárs sorsának rosszabbra fordulásakor például egy utcai pózna vért kezd könnyezni (352.), a marxizmus klasszikusainak olvasása nyomán pedig egy acéltüdővel élő mozgáskorlátozott jární kezd és izmos ifjúvá serdül. (281.)

A különböző értékmezők egymással szembeni cinkos kijátszása elsősorban tehát a regény szatirikus modalitását erősíti, a swifti–rabelais-i hagyományhoz kapcsolódik, ám az abszurd nevetés mögött kirajzolódó történelmi események rettenetének időnkénti *kísérteties* felszínre törése – mint pl. a szabadkai vérengzés képeinek bepillanása, vagy Najmán kivégzésének látomásos felidézése – mégis a folyamatos fenyegetettség, szorongás nyugtalanító érzését kelti, ami mindvégig ott munkál a sorok között.

Márton művészetét, mint megannyi előző művében, technikai értelemben tehát ezúttal is az a kérdés foglalkoztatja, hogy milyen hatalommal bír az alkotó a történelem, a történetek és az emlékezet felett.

A szöveg ezért sem ragaszkodik szigorúan a kronológiai és topográfiai pontossághoz, és bár határozottan kijelöli történetének idejét az 1944-es és 1945-ös évben (168., 200.), bizo-

nyos események, így többek közt a Sztálin hatvanötödik születésnapjával kapcsolatos részletek, vagy a műben akár önálló betétszöveggént is olvasható Kaffka-gyilkosság alapjául szolgáló Lakos-gyilkosság 1943-ra illetve 1946-ra datálhatók, ráadásul ez utóbbi Szentesen történt. Hasonlóképpen mosódnak össze a fikción belüli realitás és képzelet tartományai, hiszen a történet számos szereplője a legkülönbözőbb látomásokon, víziókon keresztül járul hozzá a történetmondás hitelességének szavatolásához, melyekben, újat csavarva ezzel valóság és fikció amúgy is elég problematikus kapcsolatán, a történelmi tények sora – a fikcióban bujkáló „nyers valóság” – jelenik meg imaginációként. Az elbeszélői hang grammatikai tekintetben sem tekinthető egységesnek, hiszen minduntalan keveredik benne az egyes és többes szám első személyű forma, ami folytonosan újratermeli a történet igazságával kapcsolatos bizonytalanságokat.

Ez a hevenyészett felsorolás is jelzi, hogy *A mi kis köztársaságunk* nyomok, lehetőségek, regiszterek különféle típusainak kombinációival játszik, hogy a határátlépések segítségével különböző elgondolási lehetőségeket kínáljon a történethez. A valóságot – írja Rancière az *Esztétika és politika* egyik passzusában – fikcióvá kell tennünk ahhoz, hogy elgondoljuk, és Márton László éppen ezt teszi, amikor a valóság láthatóságának térképét a fikcionalitás esztétikai reprezentációinak hangsúlyozásán át teszi hozzáférhetővé.

Önmagában mindez persze pusztán technika, olyan klisérendszer, amellyel alighanem a legtöbb posztmodern jelzővel ellátható alkotás leírható lehet, amiképpen azzal a megállapítással is, mely szerint Márton a nyelv működésének kiszámítható és kiszámíthatatlan játékát avatja története társszerzőjévé és egyúttal kitüntetett szereplőjévé. *A mi kis köztársaságunk* azonban ezen keresztül egy olyan sajátosan nemzeti satírt mesél el, ami egyszerre idegen és ismerős, mulatságos és szomorú, nagyszabású és provinciális, és amelyben – ahogy a szerző fogalmaz az *Irodalmi Jelennek* adott interjújában – általánosságban tükröződnek vissza a Zápolya Jánostól napjainkig húzódó politikai folyamatok.

A történet maga egy nyelvi félreértés következményeként bontakozik ki, hiszen a köztársaság alapító aktusa annak a tévedésnek köszönhető, hogy a város vezetői a „Tessék kialakítani a közigazgatást!” parancsát „Tessék kikiáltani a köztársaságot!”-ként értik. (27.)

A regény alapjául szolgáló történelmi esemény tehát épp úgy a nyelv összezavarodásának, a jelentés kontroll alóli kicsúszásának eredményeként kerül színre, amiképpen a regény poétikai alapozása is a jelek és jelentések keveredésén, egymásba tagozódásán keresztül valósul meg. Talán nem véletlenül bukkan fel egy rövid jelenetben a Sztálin nyelvelméleti nézeteivel messzemenően azonosuló Pörgös bácsi, aki a nyelvet szintén nem a felépítmény, hanem az alap részének tekinti. (77.) (Megjegyzem, Sztálinnak ez a nyelvvel foglalkozó írása *Marxizmus és nyelvtudomány* címen csak 1950-ben, vagyis a történet időintervallumán kívül jelent meg, viszont Pörgös bácsihoz hasonlóan pl. Bóka László messzemenő egyetértésével is találkozott, aki az *Irodalomtörténet* 1950-es évfolyamának 4. számában a legmelegebb szavakkal, *Sztálin tanítása a nyelvtudományról, és irodalomtudományunk feladatai* címmel méltatta a tudós szöveget.)

A nyelv primátusát a regényben mindemellett kitüntetett módon jelzi a „könyv” reprezentatív, tulajdonképpen a szöveg egy lehetséges középponti metaforájaként történő használata is. Fichte *A tökéletes állam* című műve tölti be ezt szerepet, melyet a szöveg szereplői mágikus erejűnek tekintenek és riadt tisztelettel kezelnek. (35.) A könyv Najmán aktatáskájában tűnik fel először, majd több szereplő is kapcsolatba kerül vele, így pl. a regénybeli Köz-

társaság diktatórikus vezetője, Mátrai – akinek alakjában a Vésztői Köztársaság valódi irányítójára, Rábai Imrére ismerhetünk – lapozgatja egy alkalommal babonás félelemmel, minden pillanatban attól tartva, hogy valaminő szellemek ugranak elő hirtelen a könyv lapjai közül. (242.)

Fichtének ez a műve azért lényeges értelmezési bázisa a regénynek, mert talán az első olyan államelmélet, ami a politikailag uralt, diktatorikus eszközöktől sem visszariadó, az alattvalókat politikai gyámságban tartó zárt nemzetállami rendszerként az autoriter szocialisztikus társadalmi berendezkedések előzményének tekinthető. Így módon tehát részint a Vésztői Köztársaság egyfajta előképét testesíti meg, illetőleg, minthogy a regény maga is a fichte szöveg ironikus újraértelmezése, kommentárja, történelmi kontextusban történő kifejtése, a mű poétikai alakzataként egyfajta kicsinyítő tükör szerepét is játssza.

A fichtei „észállam” ijesztően önmagába záruló rendjében szerzője szerint ugyan „igen hamarosan kifejlődik a nemzeti becsület és az élesen meghatározott nemzeti jellem” (J. G. Fichte: *A tökéletes állam*, Phönix kiadás, Budapest, 1943, 134.), ám ezt a későbbi történelmi tapasztalatok igen kevésbé támasztják alá, és Márton László regényében sem lelni ennek nyomát.

Ami viszont *A mi kis köztársaságunk*-ban betöltött további szerepét illeti, Fichte műve egyfajta ideológiai felettes énként metaforizálódik a szövegben, irányítja, kormányozza, strukturálja a Köztársaság történetét, identifikációs mintákat nyújt, rendez a társadalmi mozgásokat és kollektív célokat tűz ki a közösség elé. Egyszóval: ideológiaként működik. Mármint igen fontosnak érzem, hogy Márton regényében az ideológiai erő textusként, nyelvként, fikcióként – könyvként – jelenik meg, hiszen ezzel a mű tulajdonképpen a valóság és a fikció azon hagyományos hierarchiáját kuszálja össze, melyben a fikció csupán derivátuma, alárendelt párja a realitás elsődlegességének. Itt azonban a fikció lesz az, ami kényszerítő erővel nem csupán befolyásolja, de meg is teremti a maga valóságát, ami ettől kezdve elveszti realitását. Az autoriter társadalmakban a valóság csupán szimulatív módon képes működni, sugallhatja a szöveg, és csak röviden emlékeztetnék rá, hogy pl. Kertész *Detektívtörténete* (ahol az előre megírt akták szövegeihez keresik meg a szereplőket és eseményeket), vagy Spiró *Tavaszi tárlata* (ahol egy újságcikk szövege igazítja magához a főhős valóságát) hasonlóképpen jeleníti meg fikció s realitás kölcsönviszonyát a totalitárius államberendezkedések működésében. A hömpölyzugi köztársaság szatírájában ráadásul az ideológiai felettes én nem is rendelkezik beazonosítható jelentéssel, pontosabban számos lehetséges jelentéssel ruházódik fel, lévén, hogy a babonás félelmen és tiszteleten túl senki nem rendelkezik közelebbi információkkal Fichte dolgozatáról. Sok izgalmas elképzelés mellett felmerül így például annak a lehetősége, hogy a tökéletes államban eltörlik a menstruációt, illetőleg hogy a teljes egyenlőség jegyében esetleg mindenki kopasz lesz, de valószínűnek tűnik a mesterséges marhahúshoz történő ingyenes hozzáférés nagyszerű lehetősége is. (34., 55.)

Az ideológiavezérelt tökéletes állam a regény lapjain ennek megfelelően a terror és a teljes idiotizmus szimbiózisában szerveződik.

A mi kis köztársaságunk teoretikus hatékonysága abbéli esztétikai erejéből fakad, ahogy az abszurd, groteszk vagy szatirikus poétikai effektusok segítségével folytonos „belső distanciát” (Althusser) terem az azzal az ideológiával szemben, amelyet bemutat. Ezzel mintegy elidegeníti az autoriter ideológiát önmagától, és megteremti megismerésének – nem pedig az

azonosulásnak – az esélyét, ami alkalmasint azoknak a viszonyoknak és mentalitásoknak a megváltoztatására sarkallhat, amelyek létrehozták az illető ideológiát.

Az elbeszélői hang modalitása maga is ennek a belső megkettőzésnek a szabálya szerint szerveződik, hiszen a kimért, precízen tudálékos, leíró jellegű intonáció kiáltó ellentétben áll azokkal a legtöbbször ijesztő, embertelen, megalázó vagy épp mulatságosan kisszerű tartalmakkal, amelyeket ily módon közvetít. Ebben a reflexív eltávolításban nem csupán a dolgok származása vagy ijesztő mivolta mutatkozik meg, hanem – a nevetés segítségével – a részvét hermeneutikája is a szövegbe csempésződik.

Újabb belső törésvonalat hoz létre az elbeszélői szólamon belül az egyes és többes szám első személyű megszólalások már említett váltakozása. A ragozás kettősségének cserélgetésével a szöveg nem feltétlen a beszélő alanyok számának módosulásaira utal, sokkal inkább annak felismertetésére játszik rá, hogy a tökéletes, autoriter államban eltűnik a különbség a „mi” és az „én” közt. Megszűnik az emberek sokfélesége, gyanússá válik az önálló gondolkodás, az egyén és a közösség közötti distancia elmosódásának eredményeképp a személy már a közösség hangján artikulálja magát, míg a kollektívum egységes énként reprezentálódik. Ebből fakadóan aztán – amint Hannah Arendt fogalmaz *A totalitarizmus gyökerei* lapjain – egy idő után mindenki „tévedhetetlenül úgy cselekszik, mintha maga is a történelem menetének része lenne.”

„A tökéletes államban az ember úgy el fog tűnni, akár a tengerparti homokba rajzolt arc” – olvassuk ezzel kapcsolatban a szövegben *A szavak és a dolgok* híres zárómondatának a helyzethez formált parafrázisát. (202.) Az „ember” kifejezés a szubjektivitás eltörlődése mellett az adott politikai kontextusban persze a politikai tisztogatások gyakorlatát is felidézi, a homogén masszává, tömeggé formálódás jelentésében pedig a regény zárójelenete értelmezi a foucault-i mondatot, amikor a köztársaság bukása, a Mrázik-féle hatalomátvétel után Hömpölyzug lakosai – az elbeszélőt is ideértve – fokozatosan Mrázik elvtárs hasonmásává válnak. (365.)

Az általános és az egyes közti különbségek eltűnése ugyanakkor a nyelvhasználat radikális változásában is jelentkezik, amit Márton regényének egy rövidebb, a totális állam szimulatív valóságának már említett sajátosságát is jellemző részlete a következőképp ír le: „A jövőben, amely már jelen van köztünk, nem lesz hazugság, mert a nyelv nem lesz alkalmas rá, hogy használói hazugságokat fogalmazzanak meg. A jövőben el sem tudunk gondolni holmi hazugságot, mert nem lesznek rá szavaink. Eltűnik a különbség az igazság és a hazugság között.” (204.) (Az idézet utolsó mondat egyébként a történelem és fikció kereszteződésében formálódó regénytechnika önjellemzéseként is érvényes, ahol a „kemény” történelmi tények fikciós eljárásokkal történő felpuhítása teszi kérdésessé az említett oppozíciót.)

A regény egyik jelenete, amely a Sztálin születésnapjára készülő színházi előadás előkészületeit és szinopszist tartalmazza, akár az ideológiavezérelt tökéletes állam vastag szatírával megfogalmazott, burleszkbe fordított jellemzéseként, vagyis a regény újabb belső tükreként, öntükröző alakzataként is olvasható lehet.

Az analógia a tökéletes állam és az ünnepi előadás között az ideológia Alain Badiou által feltételezett *színházi* meghatározottságában rejlik. (*A valóság iránti szenvedély és a látszat montázsa*, in: uő: *A század*) E szerint az ideológia diszkurzív alakzatai által létrejövő társadalmi kapcsolatok egy olyasféle imaginárius montázst hoznak létre, amely mégiscsak reprezentál valamiféle valóságot, színpadra állítja az ideologikus viszonyokat, s a szerepeket,

maszkokat, társadalmi koreográfiákat szcenírozva teremti meg a maga (fiktív) színpadi valóságát. A darab a totális nemzetállam zártság-eszményének megfelelően végig Hömpölyzugban játszódik, az egyetlen, Tündérországban játszódó jelenet is csak azzal a kitéttel maradhat a forgatókönyvben, hogy a happy endben ki kell derüljön, „Hömpölyzug maga Tündérország.” (163.) (Hogy egy újabb, remélhetőleg mihamarabb feledésbe merülő aktuálpolitikai alúziót említsek.)

Főszereplője bizonyos Kóczi fejedelem – Rákóczi nevét értelmezhetetlennek találták a hömpölyzugiak – úgyhogy a szabadságharc tematika eleve adott, és valóban, a forgatókönyv a közelebről meg nem határozott, de lépten-nyomon felbukkanó ellenséggel szembeni leszámolások, egy szintén kevésbé pontosított szuverenitás-eszme megvalósításáért folyó küzdelem története. A nemzet felvirágoztatásának, és a külső-belső ellenségképzés („nemzetközi burzsoázia”, „belső reakció”) fárasztó tevékenységét gyakorta szakítja meg az „Éljen Sztálin elvtárs! Éljen a mi kis köztársaságunk!” felkiáltás, mintegy további erőfeszítésekre sarkallva az elszánt nemzetvédőket. Az előadás szövegkönyve – a regény intertextuális nyelvi megformáltságához hasonlóan – jól ismert irodalmi alkotások elemeiből áll össze, mint pl. a *János vitéz*, a *Zalán futása*, az *Ágnes asszony*, vagy a *Mama*, ráadásul ez a zavaros montázs a szövegelemeket valami végletesen lebutított, a darab ideológiai követelményeihez torzított, gyermekded átfogalmazásban fűzi össze. A színmű tehát, ahogy e gyors áttekintés jelzi, valóban tartalmazza mindazon jegyeket – bezárkózás, harc, belső ellenségekkel szembeni politikai drill, nemzetieskedő giccs, provincialitás, idiotizmus stb. – amelyek a Tökéletes Állam berendezkedését jellemzik. (A darab zárata, a szabadságharc bukása, Kóczi fejedelem száműzetésbe vonulása a Rögös-tó partjára pedig a Vésztoi Köztársaság bukását – s vezetőjének haldéktalan internálását – meséli el.)

A *mi kis köztársaságunk* másik, a regény szerkezeti megoldásait összefoglaló mise en abyme alakzata talán a XVIII. századi Königsbergben játszódó fejezet, ahol Gajdos, a hömpölyzugi juhász Euler professzorként jelenik meg, aki a königsbergi hidakkal kapcsolatos matematikai probléma megoldásával a gráfelmélet megalkotójaként lett ismert.

Elképzelhető, hogy a königsbergi hidakon tehető séták által kirajzolódó alakzatok, vagyis a *szövegben* egyébként néhány matematikai definícióval is megidézett gráfok a mű térstruktúrájának olyan kicsinyítő tükröi lennének, ahol a gráfként elképzelt szöveg sarokpontjainak, vagy csomópontjainak a regényben hangsúllyal említett szerzőket, az európai szatirikus-groteszk nagy alkotóit – Swiftet, Cervantest, Rabelaiust, illetőleg Kafkát és Orwellt – tekintjük, a szöveg textuális járatai pedig, melyek a königsbergi hidakon történő sétákhoz hasonlóan elképzelhető olvasás irányvonalait vezérlik, a közöttük értelmezhető összeköttetések, élek halmazai lennének. E két utóbbi szerző megidézése a szatirikus modalitás mélyén munkáló metafizikai és (vagy) ideológiai fenyegetést, a paranoid politikai szemiózis megmutatkozását teszi láthatóvá regényben.

Ezt hivatott erősíteni a Kaffka rendőrkapitány meggyilkolásával kapcsolatos fejezet, ami önálló novellaként olvasva remek szöveg, viszont terjedelmi és részben tartalmi okokból épp oly nehézkesen illeszkedik a regénybe, akárcsak a Sztálin lányának kiszabadításáról szóló, hosszadalmas, meglehetősen unalmas és nyelvileg sem túl érdekes mesei szövegbetét. (A novellaszerű epizód alapjául szolgáló események, a Lakos József szentesi rendőrkapitány 1946-os meggyilkolása körüli konspirációk jegyzőkönyve és utóélete egyébként számomra der-

mesztőbb a maga dokumentarista valójában, mint annak Kafka-idézetekkel, allúziókkal átdolgozott parafrázisa. Ahogy mondani szokás, a valósághoz képest néha még Kafka is realista.)

Ugyanakkor persze Kafka vagy Orwell – sőt: Móricz *Rokonokjának* – említése fontos aszociációs mezőket kapcsolhat a regényhez, amelyek értelmezői ízléstől és elszántságtól függően akár úgy is alakíthatják az olvasás menetét és értékhangsúlyait, hogy erőteljesen elmozdíthatják a regény szatirikus olvasatát egy jóval sötétebb, apokaliptikusabb irányba, amit egyébként a szöveg zárata akár alá is támaszthat, amikor Magyarország jövőjét egy lassan megnyíló „fénnyel teli szakadék”-ként, a mindannyiunkból fakadó fojtogató üresség feltárlásaként vízionálja.

Van egy szerintem erősen ide kapcsolódó mondat Márton László regényében, ami a következőképpen szól: „A Magyarok Istenének jelenlegi tartózkodási helye ismeretlen.” (263.)

Talán nem tűnik erőltetettnek az a lehetőség, hogy a Petőfi (illetőleg a *Nemzeti dal* mellett az összes ide kapcsolható himnusz, ima, fohász stb.) pátoszáat bürokratikus bikkfanyelvben ironikusan szétforgácsoló állítást a regényben megformált, transzcendens vonatkozási pontok nélkül maradt, szabadsághiányos történelem magyarázataként értelmezzük. A metafizikai középpontok, etikai instanciák eltűnése nyomán kohéziós kapcsolatok nélkül maradt világ e folyamatosan nagyravágyó, mégis reménytelenül kisszerű és ijesztő történelmi sors szimbolikájában mutatja meg természetét.

Ezzel összefüggésben nyerhet jelentést a már említett színi előadás egyik ártatlannak tűnő mozzanata, melyben azt olvassuk, hogy Kóczi fejedelem szíve szerint a janzenizmus híve volt. Ennek lényegét a darab szerzői ugyan egy zenés-táncos revüben vélik leghatásosabban magyarázhatónak, az előzőek értelmében azonban inkább a Pascal rejtőzködő istenére történő utalást érdemes itt észrevennünk és párhuzamba állítani az iménti, roncsolt Petőfi-allúzióval. (Fontos megemlíteni, hogy Márton László ezúttal is roppant műveltséganyagra építi szövegét, melynek legapróbb részletei is izgalmas kulturális kódokat rejtenek – ez esetben pl. II. Rákóczi Ferenc janzenizmushoz fűződő viszonyára történő kultúrtörténeti utalást.)

Szigorúan teoretikus szemmel nézve a centrum hiánya magyarázhatja – de esztétikai értelemben nem mentheti – a regény szerkezeti lazaságát, a montázsszerűen egymáshoz kapcsolt jelenetek, hangulatok, történetzilánkok összefűzését, amelyek mintha folytonos kitérői lennének egy halványan felsejlő, allegorikus háttértörténetnek: közös történelmünknek.

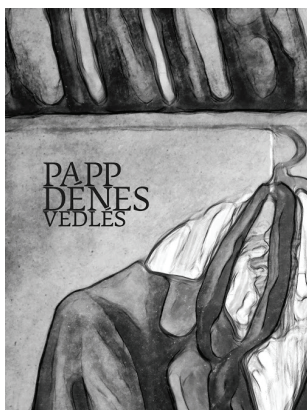
MOLNÁR ILLÉS

Külön bejáratok

KERBER BALÁZS: ALSZOM RENDSZERTELENÜL
PAPP DÉNES: VEDLÉS

JAK+Prae.hu,
Budapest, 2014.
122 oldal, 2000 Ft

Műút Könyvek
Miskolc, 2014.
72 oldal, 1990 Ft

Egy dalszerző-énekes vallomásokos lírai önéletrajza és egy klasszikafileológus félálomszerű töprengései az időről, a szorongásról és a töprengésről: két különbejárat a kortárs irodalomba. Két, a kortárs kánont ismerő, saját helyét ahhoz képest kijelölő költészet érkezése.

Az elsőkötetes szerzőkről írni hálás feladat: nincsenek róluk bejáratott frázisok, amiket reciklálni vagy cáfolni kelletne, és végső soron bármit is ír róluk a recenzens, annak valamilyen mértékig újdonságértéke van. De a feladat ugyanennyire nehéz is: ha a vizsgált versek belesimulnak az aktuális lírai áramlatba, fanyaloghatunk eredetiség híjáról, ha pedig teljesen trendidegen, gyanakodhatunk naivitásra. Jelen köteteknél egyik tétel sem áll meg: a szó szoros értelmében ugyanis egyikük sem pályakezdő, a kánont pedig nemcsak ismerik, de használják, továbbbírják, kicsit el is mozdítják. Kerber Balázs szerzőként, szerkesztőként már öt éve része az irodalmi életnek, Papp Dénes nevét pedig a miskolci Kisavas zenekar dalszerző-énekeseként is ismerhetjük.

A szerzők életrajzi és szakmai előzményeit teljesen félretenni ugyan lehetetlen, bizonyos mértékig mindkét kötet provokálja, felülírja azokat. Papp Dénes hiába zenész és énekes, a kötetében nincsenek versként újrahasznosított dalszövegek, sőt, költészete általában véve sem jellemezhető a dalszerűséggel – épp ellenkezőleg: versei epikus önéletrajzzá, már-már családregénnyé állnak össze. Kerber Balázsról a folyóirat-olvasó közönség tudhatja, hogy szoros szakmai kapcsolat fűzi Marno Jánoshoz, publikáltak már közös, „négykezes” verseket is. Marno és Kukorelly Endre szemináriumait is látogatja, klasszikafileológiát és olasz irodalmat tanult. Tizenévesen kezdett publikálni, versei már kiforrott szakmaisággal születnek, műveltsége a versekben is megjelenik az antik kínai költészettől a kortársakig.

A személyesség, kvázi önéletrajziság mindkét kötetben meghatározó, akárcsak a beszélt nyelvhez közelítő regiszter,

valamint a szabadvers és kötött formák váltakozása. Mintha a mondandó felülírná a formai egységet, a közlendő idomítaná magához a formát. És ez az a mozzanat, a tartalom, mondjuk ki: az elbeszél élet, és az ahhoz talált nyelv, ahol a két költészet igazán elkülönбöződik. Papp Dénes *Vedlésének* négy rétege (ciklusa) az önéletrajz, olykor a családtörténet egyre szűkülő köreit járja be: a felmenők háborús történeteitől indul, majd a miskolciság létélményében merül el, mesél a munkaviszonyairól, de találunk meditatív, intim hangvétellő szövegeket is gyászról, emlékezésről, spirituális keresőmunkáról, azaz: a rizikós témáktól sem fél. Kerber Balázs könyvében, bár az terjedelmileg majdnem a *Vedlés* duplája, a szöveg tereit bejáró tekintet sokkal szűkebb mezőn mozog: verseiben minden apró mozzanatnak súlya van: egy kivilégnek a táská alján, a hőérzetnek a karon vagy egy tér szürkeségének. (Ez utóbbi, bár nem tűnik hangsúlyos megfigyelésnek, mégis felkiáltómódban indít egy verset: „A tér de szürke! Üregszürke; köröz / felette a levegő, penge.” (*Hőnyelvek*) *Az Alsom rendszertelenül* az érzékelések végtetekig reflektált rögzítése. Kerber verseinek legszembeötlőbb sajátossága, hogy az elbeszélő saját testével, testi érzeteivel, önnön létmódjával szemben is kritikus. „*Lábamat megfelelően emelem a kőre, előrébb, de / unalmassá válok*” – mintha saját tetteit és minden benyomást, történetet egy fiktív autenticitás (mindenhez, önmagához képest is) külső nézőpontból értékelné. És ez a folyamatos kategorizálás, osztályozás állandóan kizökkenti saját amúgy aprólékos, jelentős és jelentéktelen mozzanatokat látszólag külön nem választó elbeszélését. Mindeközben maga a folyamatos kizökkenés, értékelés, reflexió lesz a beszéd fő tárgya, a tulajdonképpen szinte történetmentes elbeszélés így lesz zaklatott, nyugtalanító. Mindkét szerző poézisét, módszertanát jól érzékeltetik a kötetek kezdőversei.

A *Vedlés* nyitányában, a *Kilencszáznegyvennégy* című szövegben az elbeszélő „kis résen” bámul kifelé, a háború elől egy szekrénybe menekülve „pislogni is képtelen”, így kényszerű szemtanúja nénje katonák általi brutális megerőszakolásának. A trauma kiváltója itt az érzékelés kérlelhetetlen betörése a tudatba. A világ brutális, kíméletlen és konkrét. Kerber *Könyvnyű* című versében ellenben egy mindennapi jelenettel indul a kötet: a – ki tudja, miért – egy téren átrohanó alak perspektívájából a kétoldalt suhanó sárga autók is elhalványulnak, „aki szembe jön, elmosódik / arca megnyúlik / teste szalag röptében.” A Kerber-lírában a világ elemeire bomlik, színes foltokra, akár egy impresszionista festményen. Néhol még tovább, a kubizmusig és az absztrakt expresszionizmusig. A legerősebb festőiséggel a *Kék levegő* című vers bír, ahol a verseken végigvonuló színek válnak kiemelten hangsúlyossá. A „piros aszfaltok”, zöld műanyagpohár, a kék labda és a sárga törölköző szinte világítanak az amúgy visszafogott versben. A tér- és mozgásérzékelés aprólékos leírása lassúvá és nehezzé teszi a világot, mintha levegő helyett egy sűrű folyadékban mozognak a lírai én. Akár egy nyugtalanító (fél)álom partvidékén: a paplan túl kicsi, nem tud eltakarni, befedni, az ember beleragad saját járásába, dolgokba, szagokba. „Tartsd a táj iramát” – szól magához, de mintha a lehetetlent próbálná.

Míg Papp Dénes versei egy nagyobb, lokális és történeti ív mentén haladnak, s egy huszadik-huszonegyedik századi regény érzékeny fragmentumai lehetnének, addig Kerbernél ez az érzékenység sokkal aprólékosabb: ritkán hagyják el a szűkre szabott egyszemélyes teret. Regény helyett inkább naplójegyzetek. A *Vedlés* már címében is személyes, testközeli verseket ígér. A cikluscímek (*Első, Második, Harmadik és Negyedik réteg*) ezt tovább árnyalják, a leváló bőr mintha egyre csupaszabbá tenné annak korábbi viselőjét. A könyvben előrehaladva a versek ennek megfelelően egyre személyesebbé, egyre meghittebbé válnak. Az első családi

történeteket mesél el balladaszerűen, a második világháborúról, ötvenhatról, nagyszülőkről, a következőben egy több versből álló *Miskolci odüsszeia* áll. A harmadik a lírai én kalandozásai a munka világában: kőművesség, radiátorgyár, napközis tanári állás humoros, de szomorú történetei. Az utolsóban a legszemélyesebb történeteket találjuk, a gyász, a melankólia, meditatív, töprengő versek foglalnak helyet.

Pappnál több „klasszikus” megoldást, olykor-olykor túllontúl is ismerős szófordulatot találunk, ez azonban sosem lesz zavaró. Ha Kerber a pontosság, Papp az őszinteség lehetetlen maximalizmusát kísérli. Egymás mellé helyezett családtörténetei, kallódó, munkahelyről munkahelyre, kocsmáról kocsmára, albérletről albérletre szálló életvitele a klasszikus bohém figuráját rajzolja körbe. Már-már Rimbaud pelikánját idézi, aki a hétköznapi valósággal nehezen boldogul, de a költészetben szárnyal. Persze versei nem anakronisztikusak, a századfordulós bohém alak a huszonegyedik századra nem annyira hős, mint inkább szimpatikus lúzer. Ennek keserű, de ironikus tudomásulvétele a *Vedlés*, amely – érdekes megoldással az egyedi, életrajzi rétegek lehulltával egy archetipikusabb, ősi rétegig jut el. Az utolsó előtti vers zsoldáridézte: „A mélységből kiáltok hozzád, Uram” – nem annyira a lírai én egyszerű egyes szám első személye, mint inkább egy tágabb, egyetemes alany kiáltása. A 130. Zsoldár (*De profundis*) a kultúra alapélménye: irodalmi és zenei feldolgozásait felsorolni is nehéz volna. S ebben mintha Weöres Sándor *Ars poeticáját* követné Papp: „Az okosak ajánlják: legyen egyéniséged. / Jó; de ha többre vágyol, legyél egyén-fölötti.” Az egész kötet ebben az egyén rétegeitől az egyénfölötti valóságig haladó mozgás, avagy vedlés spirituális fejlődésrégenye.

Az *Alsom rendületlenül* mintha épp inverz módon jutna el egy tágabb horizontra: nála a hétköznapi banalitása az a momentum, ami megfogja az olvasót: a szöszölés, molyolás, bíbelődés hétköznapi esendőségéből fon pókháló finomságú szövetet, ami annyira behálózza az olvasót (nem csak olvasás közben), hogy jártában-keltében egy idő után maga is másként tekint a padlókövekre, világítótestekre, kiflivégekre.

Két, ellentétes oldalról történő, de egyaránt figyelemreméltó belépő az irodalom táguló terébe: ha Papp Dénes csillagászati távcsővel néz befelé, Kerber mikroszkóppal kifelé. A két kötet olvasása utáni kettős látás pedig egyenesen pszichedelikus élmény.

NÁTYI RÓBERT

Értékmentés

LEHEL ISTVÁN (1917–1973) FESTÉSZETÉRŐL

Jelen írás a leletmentés szándékával készült. A XX. századi magyar művészetben sorakoznak azok az életművek, amelyek számos okból kifolyólag kikerültek a szakmai érdeklődés – és ezzel szoros összefüggésben – a közönség érdeklődésének a fókuszából. Jó néhány alkotó már életében „megízlelhette” a marginális helyzetéből származó mellőzést, az ezzel óhatatlanul járó csalódásokat. Lehel István tevékenysége, az ötvenes-hatvanas években, az akkori kultúrpolitika irányítói számára többszörösen is „gyanús” számíthatott. A korszak ideológiája szempontjából „veszélyesen” polgárinak minősített szakma, a művészettörténet művelőjeként, eleve fenntartásokkal tekintett rá. Az akkoriban egyáltalán nem becsült, sőt kétesnek titulált műgyűjtés gyakorlójaként – és horribile dictu – absztrakt festőként sem igazán számíthatott egy meglehetősen konzervatív ízlésű vidéki városban alkotói tevékenysége megértésére.

Így történhetett, hogy Lehel István festői életművét mára jóformán teljesen elfeledtük. Lehel halálát követő esztendőben a művészetét kortársként értékelő Szelesi Zoltán Szeged képzőművészetéről megírt összefoglaló munkájában a műtörténész kollegának is kijáró udvariassággal, de némileg óvatos, távolságtartó szűkszavúsággal a modernizmus szegedi képviselőjeként jelöli ki helyét a város művészeti életében.¹ Lehel a csekély számú adatok tanúsága szerint meglehetősen kevés, kamara- és klub kiállításon állt a közönség elé műveivel. Ugyan 1962-es kiállítása kapcsán, a művészi kvalitásra fogékony, érzékenyítéletű jó barát, Bálint Sándor jegyzi a katalógus előszavát, a következő esztendőben a szakma részéről mégis rendre reflektálatlan marad munkássága. 1969-es tavaszi kiállításáról is csak a helyi napilapok recenzióiból értesülhetünk.² A korszak frazeológiai eszköztárából kölcsönözve a szavakat. Olyan korszakban élt és alkotott, amikor a festészetben a szimbolikus formakeresés szabadsága, az absztrakcióval kokettáló festészeti látásmódok finoman szólva sem tartoztak a megtűrt, pláne az elfogadott vagy elismert kategóriába.

Lehel István azon kevés hazai alkotó közé tartozott, aki a festészet mellett a művészettörténet tudományát is gyakorolta. Egyetemi diplomát szerzett, végzett művészettörténész volt. Pályájának különös tragikuma, ahogy festészetét vajmi kevésbé tudta a nagyközönség elé tárni, kiváltképp elfogadtatni, így művészettörténészi munkássága sem lett széles körben ismert. Nem vált rendszeresen publikáló kutatóvá, a művészettudomány tudósává, rendszeralkotó elmévé, sem jelentékeny kritikussá vagy esztétává. Nem írt művészettörténeti köteteket és monográfiákat sem. Néhány művészetelméleti tanulmánya, illetve kiállítási recenziója

¹ SZELESI 1975. 297-298.

² Akác László: Lehel István kiállítása. *Délmagyarország* 1969. márc. 4.; Fenákel Judit: A természet belső világa képekben. Lehel István kiállítása Szegeden. *Csongrád Megyei Hírlap*, 1969. márc. 8.

helyi lapokban és folyóiratokban, a *Délmagyarország* hasábjain, a *Tiszatáj*-ban jelent meg, illetve a *Művészetben*.³ Tudásának, művészetről vallott nézeteinek átadását mégis fontosnak tartotta, hiszen a Szegedi Tudomány Egyetem jogelődjén, a JATE-n évtizedeken keresztül a művészettörténet óraadó tanára volt.

Kevesen tudják, hogy a szegedi egyetemen egy viszonylag rövid ideig volt egyfajta művészettörténész képzés. Felvinczi Takács Zoltán professzor, akit napjainkig sokan a távol-kelet művészetének kutatójaként tartanak számon, 1939–40-ig, majd egy néhány éves kolozsvári intermezzo után, 1947–1950-ig az itteni egyetemen tartott művészettörténet előadásokat a hallgatóknak. Tanítványai közül néhányan nála doktoráltak, közülük később páran, jó nevű művészettörténészekké lettek. Dávid Katalin professzorasszony, D. Fehér Zsuzsa, T. Simon Ilona mind szakterületük kiváló tudósává váltak. Lehel István is ebből a körből, szellemi műhelyből érkezett.

A szegedi egyetemen ekkor – egy időben – Kerényi Károlytól lehetett hallgatni a klasszika-filológiát és az antik kultúrát, Bálint Sándortól a néprajzot, Sík Sándortól az esztétikát, Felvinczi Takácstól a művészettörténetet. Tanulmányai során Lehel István is elkötelezte magát ezen éteri tudomány mellett. Így történhetett, hogy a fiatal bölcsész 1940 és 1942 között követte professzorát a kolozsvári egyetemre, ahol Felvinczi tanársegédje volt. A felszabadulás után ötvös-segédi vizsgát tett, majd a Szegedre visszatérő Felvinczinél művészettörténetből doktorált. 1948-tól kisebb megszakításokkal 1973-ban bekövetkezett haláláig a József Attila Tudományegyetemen tanított művészettörténetet.

Lehel művészi szemléletének kialakulása kapcsán fontos még szót ejtenünk műgyűjtői tevékenységéről. Az ötvenes-hatvanas évtizedekben ez a nemes tevékenység nem feltétlenül jelentett társadalmi presztízst. Mégis mint egy akkor már nosztalgikus polgári attitűd maradványa, néhány gyűjtő jóvoltából fennmaradhatott, mint előkelő passzió.

Szegeden a műgyűjtésnek a polgárosodással párhuzamosan a XIX. század vége óta nagy hagyományai voltak. Az országban szinte egyedülálló módon – még a hatvanas-hetvenes években is igen intenzív volt a gyűjtőélet, jelzik ezt a helyi műgyűjtőtárlatok. A teljesség igénye nélküli felsorolás is jelzi, hogy milyen jelentős műgyűjtők éltek a városban. Völgyessy Ferenc, Lucs Ferenc, dr. Kovács József, dr. Greguss Pál stb. gyűjteményei fontos darabokat őriztek. Ebben a keretben kell elhelyeznünk Lehel István mára sajnos szinte csak töredékeiben rekonstruálható műgyűjtését. Gyűjteményének jelentős részét képezték az iparművészet és a lakberendezés tárgyai, amelyekkel esztétikus környezetet rendezett be otthonában. XVI–XIX. századi ikonok és barokk szakrális tárgyak mellett, mívés barokk és biedermeier bútorok, ezüst és ötvöstárgyak kaptak elhelyezést gyűjteményében. Textil és keleti szőnyeg kollekciójában fontos darabok: Cerest ábrázoló XVII. századi flamand falikárpit, több már csak a kora miatt is ritka, 18. századi török imaszőnyeg (Kula, Gördesz), fantasztikusan finom rajzolatú kaukázusi szumák, és az érdekes 19. századi pandermani hamisítvány stb. voltak.

A művészettörténet ifjú kutatója a festészet gyakorlati kérdéseivel a világháború utáni időszakban Rudnay Gyula bajai festőiskolájában ismerkedett meg. Az 1947 februárjában megkezdett Szabadakadémiai tanfolyamon a képzés pontosan körülhatárolt művészeti elképzelések mentén alakult. Rudnay munkatársaihoz írt egyik levelében kifejti ez irányú nézeteit, amely szabatoságával, lényeglátásával szinte Lehel későbbi festészetről vallott elképzeléseit villantja fel. „A tanítás – annak módja egyszerű és világos legyen, mindenki által köny-

³ Lehel István: Képzőművészetünk a felszabadulás után. *Tiszatáj*, 1960. okt.; LEHEL 1961. 33.

nyen megérthető. Mozgás-arányok-jelleg (karakter) – a szerkezet megismerésén alapuljon. Formaképzés különös gondjuk legyen. Fény-árnyék viszonya a formákra való hatása – a kifejezés módja a legegyszerűbb, a legvilágosabb legyen. A kontúr értékének legkomolyabb hangsúlyozása. Mindezeket egy cél felé vezetni; az életteljesség minél frappánsabb kifejezése felé. Technika: szükséges, de – túlzásba vinni nem szabad – az élet lényege világítson, ne a technika halmozása. Élet – s annak kifejezése – a megnyugvason s a hatások örömén keresztül – még akkor is a megnyugvás örömén keresztül, ha a legtragikusabb életszemléletet adja is. Most a művészet az ember tragédiákat is – az emberi ocsmányságokat, gyarlóságokat is megdicsőíti. – Így menti meg az emberiséget – a kétségbe eséstől – s a megdicsőített élethez vezeti vissza. Ez a művészet célja is – akarata is.”⁴

Lehel 1947. december 29-i keltezésű – eddig publikálatlan – levelében fordult Rudnay-hoz, melyben magát tanítványnak ajánlotta és megkérdezi, hogy a mester elvállalja-e festészeti képzését. Rudnay a következő év január-márciusa között több levélben válaszol, melyekben kifejti, hogy órát ugyan nem ad, de Lehel művészi törekvéseit segíti. A megkapott rajzok alapján tehetségesnek és fejlődőképesnek tartja a festőt, meghívja a bajai művésztelepre, annak kikötésével, hogy a költségeket nem vállalhatja. Rudnay végül ígéretet tesz, hogy a későbbiekben is nyomon követi Lehel művészi pályájának alakulását.⁵

Fölmerül a kérdés, hogy valójában mit tanult Lehel Rudnaytól? Egy-két korai akvarelljének a tanúsága szerint a természetelvű látványfestészetet Lehel stúdióknak tartotta. A későbbi kutatásra vár a feladat, hogy a mesterhez fűződő viszonyát tisztázza. A fennmaradt alkotások tanúsága szerint az ötvenes évektől Lehel érdeklődése a modernizmus irányába fordul. Mintha egy évtizeddel később, az Európai Iskola művészeinek 1947–48-ban megszakadt, pontosabban megszakított hagyományát programszerűen folytatta volna.

Lehel a hatvanas évektől festményeiben és rajzaiban egyaránt az absztrakt kompozíciókat részesíti előnyben. Kalligrafikus, rajzos, örvénylő formái sajátos asszociációkat hívnak létre a nézőben. Jellegzetes jelképekből felépített, dekoratív, helyenként attraktív megoldásokat sem nélkülöző kalligrafikus kompozíciói, „festői arabeszkjei” a hatvanas, hetvenes években kívül rekedtek a hivatalos kiállításokról. Képein biológiai, természeti struktúrák, csillagászati képződmények jelennek meg: amőba és medúzaszerű pulzáló formák, sötét háttérben csillogó, fluoreszkáló, lebegő sejtyszerű alakzatok. A titokzatos erők hatására a mindenütt lüktető élet harmóniája hatja át a festményeket. A csigavonal dekoratív spirálisa éppúgy feltűnik a képsíkon, mint a szigorúbb kristályszerű, konstruktívabb alakzatok. Persze szemmel látható, hogy Lehelt az organikus, eleven, élő, mozgó forma jobban érdekli, mint a statikus konstrukció. Az élő természet dolgainak titokzatos alkímiája foglalkoztatja. Az alakulás, a születés, a vajúdás folyamata. „Az utóbbi években festett képeim, azt mutatják, hogy új téma megvalósítása izgat. A keletkezésnek: az alaktalanból formát öltő és szabad szemmel nem látható, szinte az elemi alkotórészek világában végbemenő dinamikus életmegnyilvánulások képi formákban való megjelenítése.”⁶

Az elemi formák mélyére akar a festő hatolni, szépségüket, a teremtésben betöltött szerepüket kiemelni, a művészet eszközével újra, illetve áértelmezni. A világegyetem látható és láthatatlan vizuális gazdagságának a létrehozatala, megjelenítése a kép virtuális terében a

⁴ GERGELY-KŐHEGYI 1970. 255.

⁵ 14. Szegedi könyvtárverés katalógusa. 2012. 91. 334. tétel.

⁶ SZELESI 1975. 298. és 295. jegyzet.

festő egyik legfőbb célja. Az eredeti élményt alakítja át a festészet szakmai törvényének eszközeivel, így a dekoratív felület nem biológiai illusztrációként, hanem következetes képi rendszerként jelenik meg. Ha növénytörzű és állattörzű lényei a valóságban nem is így, ebben a formában léteznek, mégsem kételkedünk létük lehetőségében. Tehát Lehelnél a valóság a kiindulópont, de sohasem ez lesz a végcél. Festményein – minden bizonnyal a külvilág hatásaival szembeni reakcióként, egyfajta csigaházként – a harmónia igényét folyamatos jelenlétként érzékeljük.

Nehéz szabadulni a gondolattól, hogy Kállai Ernő bioromantika elméletének kulcskérdése, a természet rejtett arca került Lehel gondolkodásának homlokterébe. Az 1947-ben megjelent mű szerint a hiteles, egyetemes lelki távlatokat nyitó, modern festészet a „*tárgyak helyett inkább érzékeny és mozgékony alkatú, egymáson áthatoló, színes strukturális jelenségeket ábrázol, melyekből egy mélyebb, szellemibb valóság képe sugárzik*”.

Ne feledjük, Lehelnek első választott egyetemi szakja a biológia volt. Érdekes adalék, hogy Felvinczi művészettörténet előadásait a Koch Sándor-féle ásványtani intézetben tartotta, mivel a bölcsészszkaron akkor még nem volt vetítő. Ez a széles spektrumon mozgó érdeklődés, a természettudományos ismeretek és tapasztalatok később szervesen integrálódnak festészetébe. Tulajdonképpen csak többek között volt képzőművész, ami alapvetően meghatározta alkotói attitűdjét. A tájékozott művészettörténész könnyen találta meg az igazodást az avantgárd művészet, például Kandiskij nagy hatású teoretikus munkája, a *Szellemiség a művészetben* (1910) hasonló törekvései és a saját elképzelési között. Hans Arpnek a „véletlen törvényei” szerinti képközpontú módszere, mellyel kozmikus formáinak sorát hozta létre, ugyancsak termékenyítően jelenik meg a szegedi művész munkásságában. Paul Klee játékos, a természet formáiból hihetetlen képzeletgazdagsággal képet alkotó szellemisége szintén inspirálóan hatott Lehelre. Mintha csak megfogadta volna Klee azon tanácsát miszerint: „*Éljék csak meg, hogyan alakul ki egy rügy, hogyan nő egy fa, hogyan tárja ki szirmai egy pillangó, hogy éppolyan gazdagok legyenek, mint a természet, épp olyan mozgékonyak és éppen annyira önkényesek. A meglátás kinyilatkoztatás, bepillantás a teremtés műhelyébe. Ott rejlik a titok.*”⁷ Ennek a titoknak a keresése vezeti Lehel is, hogy szinte naplószerűen, napról, napra hozza létre festői életművét.

1961-ben a *Művészet* folyóirat hasábjain a művészeti dekadenciáról folytatott szakmai vitában már hozzászólásában kristályosodni látszik későbbi művészetfelfogásának alapvonala. „*A társadalmak, a természet rejtelseinek, szerkezetének megismerése a XIX. században érte el azt a medret, amelyben, azóta is növekvő intenzitással halad előre. Ma olyan módszerek és műszerek segítik ebben, amelyekkel az eddig csak sejtett, vagy ismeretlen dolgok igazolhatók vagy felfedezhetők, és a közkincsévé válhatnak. Ezek a tudományos módszerek nincsenek hatás nélkül a művészetre sem. Ahogyan a tudomány részeire bontja az anyagot, hogy megismerhesse a benne rejlő törvényeket, ugyanazzal az izgalommal keresi a művészet is a mondanivalóját és formáját, mert a világ rendjének, belső szerkezetének konkrét megismerése az emberiség egyre növekvő vágya és célja.*”⁸

Lehel absztrakcióval érintkező festészete a mikro- és makrokozmosz egyetemes összefüggéseit vizsgálja. A sejtstörzű, elemi képződmények mélyére hatoló intimitás, ugyanúgy izgatja fantáziáját, mint a csillagászati távlatok széles szellemi perspektívája. A képek tudato-

⁷ HAFTMANN 1988. 92.

⁸ LEHEL 1961. 33.

san nélkülözök a megszokott, az értelmezésnek kiindulópontot jelentő festői hatásra törekvő kulisszákat. A romantikus szcénákat illetve a hagyományos termélységet elhagyva, rendre önálló, autonóm, virtuális terek jönnek létre. Lehel Istvánt festményein nem érdeklik az anekdoták, a képek – még abban az esetben is, amikor felismerhetők az élő organizmusok – teljességgel nélkülözök a narratívát. A formák néha csipkeszerűen könnyedek, aprólékosan részletezök, szinte a mikroszkópja fölé hajoló természettudós képe jelenik meg lelki szemelink előtt. Máskor összefoglalók, a dekorativitás irányában hatnak. A színek finom játéka, a lavírozás lágy átmenetei adnak életet a felületnek.

Jellegetes jelképekből felépített, dekoratív, kalligrafikus kompozíciói a hatvanas, hetvenes években kívül rekedtek a hivatalos kiállításokról. 1971-ben Vinkler László szellemi irányításával öt szegedi festő (Lehel István, Veres Mihály, Kováts Margit, Szűcs Árpád) társult, hogy modern festői törekvéseiket bemutassák a szegedi közönségnek. A szegedi Ötök *Spirál* elnevezésű kiállítása végül is, azzal híresült el, hogy a hatalom még a megnyitó előtt bezáratta. Lehel ettől a csalódástól kezdve már kevesebbszer vette a kezébe az ecsetet. Egyes visszaemlékezések szerint ettől az időponttól kezdve már nem is alkotott. Ezt az állítást viszont a fennmaradt alkotásai cáfolják, hiszen a munkáin szinte kényszeres precizitással jelölt (a művészettörténész datálási kényszere?), napra pontos dátumok szerint szép számmal készültek később is alkotásai.

Szubtilis, légies festészete a hatvanas évek magyar piktúrájában az európai iskola nonfiguratív festőihez (Lossonczy Tamás, Martyn Ferenc stb.) közelítik. Képeinek játékossága pedig Korniss Dezső és Bálint Endre művészetével mutat rokon vonásokat. Érdemes lenne azt is vizsgálat tárgyává tenni, hogy a hatvanas évek szegedi non-figuratív törekvései: Vinkler László tragikus-mitológus tusöntvényei, Fischer Ernő szimbolikus formakeresése és Lehel absztrakt képi világa vajon milyen módon hatottak egymásra?

Lehel István a művészeti, ideológiai és bizonyos értelemben egzisztenciális elszigeteltsége ellenére, amit tovább súlyosbított a vidéki festő szinte már toposz erejű perifériális helyzete, teljes rangú, egyéni és autonóm festői életművet hozott létre, amely a huszadik századi magyar képzőművészet non-figuratív hagyományaiba szervesen illeszkedik.

IRODALOM

- Lehel István: Vita a művészeti dekadenciáról. *Művészet*, 1961. VIII. 33.
 Gergely Ferenc–Kőhegyi Mihály: Rudnay Gyula bajai művésztelepe. In. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*, Szeged, 1970/1. 253-264.
 Szelesi Zoltán: Szeged képzőművészete. In. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 1972–73/2. Szeged, (1975).
 Werner Haftmann: *Paul Klee. A képi gondolkodás útjai*. Corvina, 1988.

tiszatáj

IRODALMI FOLYÓIRAT

Megjelenteti a Tiszatáj Alapítvány Kuratóriuma
a Csongrád Megyei Önkormányzat,
Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata,

a Magyar Nemzeti Bank és a Nemzeti Kulturális Alap
támogatásával.

HÁSZ RÓBERT főszerkesztő
ANNUS GÁBOR, ORCSIK ROLAND, TÓTH ÁKOS szerkesztők
DOMÁNYHÁZI EDIT korrektor
SZÉKELY ANNA szerkesztőségi titkár

Felelős kiadó: Tiszatáj Alapítvány
Szedés, tördelés: Tiszatáj Alapítvány
A lapot nyomja: E-press Nyomdaipari Kft.
Szeged, Kossuth Lajos sgt. 72/B
Felelős vezető: Engi Gábor

Internet: www.tiszataj.hu e-mail: tiszataj@tiszataj.hu

Online változat: tiszatajonline.hu

Szerkesztőség: 6741 Szeged, Rákóczi tér 1. Tel. és fax: (62) 421-549.

Levélcím: 6701 Szeged, Pf. 149.

Terjeszti: Lapker (Magyar Lapterjesztő Rt.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága 1008. Budapest, Orczy tér 1.

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél,

e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 303-3440

További információ: 06 80/444-444

Egyes szám ára: 600 forint.

Előfizetési díj: negyedévre 1500, fél évre 3000, egész évre 6000 forint.

ISSN 0133 1167